

ÖSSZTÖ: BORSI DARÁZS ÖZSÉF

ÖSSZTÉS IDEJE: 1965.

TART: 64 MUNKÁS ÉLET

93 lap, 4 foto

FÖLDRAJZI MUTATÓ: VÖRS

STAMPUTATÓ: XVII

PAPÍRIPARI VÁLLALAT

KISKUNHALASI GYÁRA

LELTÁRRAIS

ÁTVEVETVE AZ EGYS. LTK. 948-as TÉTELE ALÓL.

948.

Bp. 1965 ápr. 14
csalogány-utca 34/a

RIPPL-RÓNAI Múzeum
Néprajzi Osztályának,

K A P O S V Á R

"Egy munkás élet" c. pályamű

Átnyujtom fenti című pályázatomat. Nem tudom de úgy gondolom területileg Önökhöz tartozó miről van szó, mert a munkás élete Somogyban kezdődött és Budapesti küzködés után Somogyban is ért véget.

Képekkel is felszerelt papírra vetett vallomása egy egykori szegényembernek a csatolt cca 90 oldal terjedelmű mű.

Az utókor egészen bizonyosan haszonnak forgatja irásomat.

Tisztelettel

Borsi Darázs József

1 db melléklet

948.

T/30/2

"Felforr a táj - mint jósedény,
Mit titkos tűz hevit.
Buzog és egyre dobja fel
Elsülyedt éveid..." Darázs Endre

E g y m u n k á s é l e t

Darázs János, Vörs, Somogy megye /1869 - 1951/
elbeszélése nyomán lejegyezte:

B o r a i D. József
nyugalmazott takarékpénztári ügyviteli ellenőr

Budapest I. ker. Csalogány-utca 34/a földszint 3
t e l e f o n 153 - 478

A j á n l á s

Ez a kis írás egy a fővárosba szakadt, volt parasztember s kicsit a családjának a történetét, a legszürkébb napszámosélet eseménytelennek tetsző hétköznapjait, néhány kortörténeti epizodba beágyazva mondja el.

Írásom szinte érdektelen, mint ahogyan a benne tárgyaltak egész élete sem volt más - apró gondok, apró örömek, és mégis feljegyzésre méltó, mert milliók és milliók sorsát tükrözi.

Szükségesek véltem, hogy az utókor és a tudományos munka - a kutatás - számára megörökítsem mert az itt elmondottak hírlapokból, korabeli feljegyzésekből néhány évtized elmúltával már nem is lennének kihámozhatók.

Aki szenzációkat, ritkaságokat keres az kezébe se vegye feljegyzéseimet, aki azonban a világtörténelem legnagyobb változásainak korában élt emberek hétköznapjaira, apró, a valóságos életet mutató küzdelmeire, eseményeire kíváncsi, az haszonnal forgathatja igénytelen kis művemet.

BUDAPESTEN 1961 JULIUS HÓ

A FELJEGYZŐ

B e v e z e t ő

Induljunk történelmi sétára és mielőtt az elbeszélő életének elmondására térnénk rá, vessünk egy pillantást arra az ország-részre amelyen született e feljegyzésnek főszereplője.

Somogy még a mult század első felében is várostalan megye volt. Önkormányzati joggal egyetlen helység sem rendelkezett ezen a tájon, mert néhány apró köznemesi fészek kivételével földesúri hatalom alatt állott valamennyi település és egynek a népessége sem érte el a háromezer főt. Piacai a megye három sarkán, - P é c s , V e s z p r é m é s főleg K a n i z s a - mind kívül estek a megye területén.

Az egész Somogynak majdnem egyharmadát erdők borították. Mint mondták : "nem az erdők vannak Somogyban, hanem Somogy van az erdőkben".

"Somot, almát, körtét itt eleget ehetsz,
De a tudományokban részt keveset vehetsz"

Mondta a megyéről egy, a maga korában igen hasznos és népszerű iskolai könyv a :Hármas kistükör. És igaz, hogy a XVIII. század közepe táján és még utána három évtizedig nem volt egyetlen közép, - deák - "oskola"sem a megyében.

A megyében vendégeskedő kóbor debreceni poéta Csokonai Vitéz Mihály is elmondta róla "Jövendölés az első oskoláról a Somogyban" című, 1799-ben írt versében:

Hát, Muzsáknak szentelt
Kies tartomány!
Ily számkivetve volt
Nálad minden tudomány?
Hát csak sertést nevelt-é
Itt a makk s haraszt?
Hát csak kanásznak termett
A somogysági paraszt?

S bizony a nagybirtokok hazája ; Somogy az elbeszélő és sors-társai számára sem tartogatott egyebet, minthogy Darázs János is csak pásztor lehetett a Hunyady grófok kéthelyi uradalmához tartozó

Marót-puszta Szegerdő nevű gulyajárásában, majd ezt az állását elvesztvén, végig kóborolta a fél megyét, próbálkozva új pásztorságban, napszámosorban, törpebirtokosi minőségben, hogy végül vegye a vándorbotot és B u d a p e s t e n legyen gyárimunkás, napszámos, alkalmi munkás és befejezze mint elaggott munkanélküli, hogy meghalni - mert élni már nem tudott - "haza térjen" S o m o g y b a.

Mondanivalónkat - a könnyebb áttekintés érdekében - különféle fejezet-cimek alatt csoportosítottuk, mindenkor a lakóhelyek, lakások változása sorrendjében.

Budapesten, 1 9 6 1 május havában

A s z e r z ő

A s z á r m a z á s

Nagyszülők :

Darázs György,
Csobod Anna

Lovász Gábor,
né Szita Juliánna

Szülők:

Darázs György
született : Marcaliban,
1841 június 16,
foglalkozása : zsellér

Lovász Rozália
született: Marcaliban
1845 december 1.

Darázs János
született : Bize
1869 június 16,
apja foglalkozása ekkor:
csordás

Házasságra lépett : Somogysámszonban 1893 február 5.-én a holládi
születésű Péter Máriával, házasságkötéskor a foglalkozása: gulyás.

Gyermekeik:

János 1893

György 1894

Sándor - születésekor meghalt.

Imre 1895

Veronika - születésekor meghalt.

József 1898

Anna 1900

A c s a l á d,

korábban a somogymegyei Kéthely és Horvátkut községben volt elterjedve, Darázs nevezetű családok mindkét községben napjainkban is találhatók, a velük való rokonság teljesen feledésbement, már nem mutatható ki.

Birtoka, háza már a nagyapának idősebb Darázs Györgynek sem volt, kutásóként bekóborolta a fél országot, vagyona sohasem volt, korán meghalt, a fia : ifjabb Darázs György rokoni kegyelemkenyeren nőtt fel, és már kisgyermek korában saját magának kellett el-tartásáról gondoskodni. Hivatalos okmányokon mindenütt Darázs néven szerepel, de életében - Marcaliban, Kéthelyen, Nagygombán, Bizén, Szegerdőn mindenki csak Bors Györgyként emlegette, Vörsön ez a név már lekopott róla és ma már nem állapítható meg, hogy nevelőszüleinek neve volt-e Bors, vagy pedig ragadvány-név volt.

B i z e községbe a Darázs-család a XIX. sz. hatvanas éveiben került, ahol ifjabb Darázs György a zsellérséggel felhagyva községi pásztorságot vállalt.

A Marót-pusztai S z e g e r d ő r e a mult század hetvenes éveiben költözködtek és János Somogysámszonban járt iskolába, de csak írni-olvasni tanult meg ott, és felnövekedve apja mellé került bojtárnak, az apa számadógulyás volt, és a fiával együtt több feleséges bojtár - összesen hat - tartozott a keze alá. A család itt viszonylagos jólétben élt, különösen jószágnevelésből és u. n. "tehénhaszná"-ból volt számottevő jövedelmük, ez meghaladhatta az akkori parasztgazdák gazdagjának is a jövedelmét, mert Darázs György, a része^egs, csizmadia foglalkozású sógorát egész évre ellátta munkával, az igen népes szegényrokonoknak csináltatva csizmákat.

Darázs György és Lovász Rozália házasságából a következők származtak : János, Juliánna, Veronika, Rozália, István és Anna - a két utóbbi iker. A lányok szemrevaló hajadonokká serdültek, és ez okozta a család anyagi romlását, mert a csinosan öltözködő "cseléd" leányok egyikére a grófi uradalom irnoka szemetvetett, és mint itt akkor általában szokásban volt, az irnok ur a leányt

u. n. "belső szolgálat"-ra rendelte. A kijelölt időben azonban a leány testvérbátyja jelent meg az őrök úr lakásán.

A "találkozás" az őrök úr felpofozásával végződött, viszont a "leánybecsület" megvédelmezésének nagy ára volt: nemcsak a pofozkodó testvért, de az apát is - sokesztendős hű és pontos szolgálata ellenére - azonnal kiszórták az utcára, s az uradalmak között lévő titkos egyesség értelmében szó sem lehetett máshol való elhelyezkedésről.

A kenyértelenné tett család 1895-ben a közeli Tikos községbe, árandásházba költözött. Az akkor ötvennégy esztendős Darázs György már napszámosmunkát sem kapott, a "verekedős" János meg még ugysem.

A család, hogy néhány százforintnyi készpénzvagyonát fel ne élje, meg hogy megélhetési alapot teremtsen magának, a közeli Barihegyen vásárolt cca két magyar holdnyi kiöregedett, aligtermő szőlőt. A szőlő azonban csupán a család gondjait szaporította - s a családfenntartó állás után bejárta a fél vármegyét - Öreglaktól Simongátig, és Vörsig, és itt ez utóbbi helyen kapott a községtől ökörpásztori állást, és a család 1896-ban Vörsre költözött.

A pásztorélet

/A pásztorélet vége. Vissza a zsellérségbe. Szokások. Öltözködés. Ut az önművelés felé./

A grófi gulyás élete szabadabbnak tűnik, mint a községi csordásé, de ez persze csak látszat, amit elsősorban az táplál, hogy az uradalmi csordák a falutól messze és nagyobb területen legelnek, mint a parasztokéi, így aztán lényegesen kevesebb az "ellenőre", a legelőmező változatosabb, és mert az uradalmak birtokában több legelőség is volt, cserélgethették azokat, mikor egyik gulya mondjuk a berki "szigeten" tanyázott, akkor a másik a Balaton partján járt, s a következő évben megfordítva. A falusi gazdáknak egyetlen legelőbirtoka volt, gulya is legfeljebb kettő, viszont közelebb a faluhoz, és így a szarvasmarha gazdái mindennapos látogatói voltak jószágaik pásztorának, ilyenkor aztán mindig volt egy kis surlódás, de ez sohasem járhatott olyan következményekkel, mint ha mondjuk az irnok, a segédtsízt, vagy pláne maga az intéző, vagy mint Sváb Sándor bérlősege idején szokásban volt - egyszer egyszer a gazda - a tulajdonos - is kikocsizott ellenőrző látogatásra, az uradalmi pásztor sem kerülve ki.

Az uradalmi pásztor azért is könnyebben élt, mert a segítségének a komenciót - a járandóságot - az uradalom mérte. Arról nem tudok, hogy a községi pásztor bojtárt fogadott volna - ha igen, akkor azt a maga költségén tehette volna, legalábbis Vörson, a századfordulón.

Az uradalom pásztorai jobban járhatták a határt is, ami azt jelentette, hogy egy-egy vadnak az elejtése, némi rápsickodás a halakkal, vadmadár - például bibic-, - tojásgyűjtés is könnyebb volt, s a pásztor élelmezésében oly sokat jelentő "titkos" fejtés és jobban biztosítva volt az uradalmak pásztorai számára, nem beszélve az ugyancsak fontos gombaszedésről, az uradalmak legelőin - legalábbis szegerdői, vagy vörsei viszonylatban - a csiperke gyakoribb volt, mint a paraszttulajdonban lévő legelőrészekben.

Az uradalmakban legtöbb esetben több pásztor is szolgált s közöttük valami szolidaritás-féle is kialakult. Nem így a községi pásztorok között, akik az őrzésterület^{nék}e egyáltalán nem vagy csak nagyon ritka esetben volt határos a szomszéd falu pásztoráival.

A grófi gulyás öltözködésben is erősen különbözött a községi pásztorától. A kéthelyi gróf gulyásai szinte kivétel nélkül csináltattak egy-egy csirizli-, - pitykegombos, sötétkék, ünnepi posztóöltönyt a somogysámsoni szabónál, aki híres volt finom és igentartós öltönyeiért, és a legtávolabbi falvak, és puszták uradalmi pásztorai is felkeresték őket, hogy az elég borsosárú - negyvenforintos - ünneplóból, ahogyan akkor mondani szokás volt "parancsoltasson" a maga részére egy-egy öltönyt, vagy a csizmediánál egy-egy pár csizmát, egyszóval valamikor a falusi ember nem úgy rendelte, hanem "parancsoltatta" a felvennivalóját az iparosnál.

Olyan községi pásztorról nem tudok, aki rendelt ruhát viselt volna a századforduló táján, ők a vásároknak szereztek be ruházataikat, és aligha posztóból vagy szövetből, inkább cájgból valót, aztán a "kiszolgált katonák" komisz ruháiból esetleg hazakerült daraboknak is hűséges vásárlói voltak a pásztorok, cigány is hordott ilyent, de az sohasem vásárolta, vagy cserélte, az egyszerűen "szerezte", vagy kapta.

A szűrviselés idején a drága és tartós szűr az uradalmi pásztor éppenny, mint a községi is lehetőleg Veszprémben szerezte be, itt nem lehetett takarékoskodni, mert a szűr volt a pásztornak jóformán a menedéke, és hallottam olyan kitűnő szűrről, hogy öt, vagy hatnapi ázás után sem bocsátotta át a vizet, hanem amikor már nagyon teleivódott annyira megkeményedett, hogy akár fel is lehetett volna "állítani" nem dült volna el.

A gatyaviselés idején is a grófi gulyás inkább járt hófehér gyolcsban, mint a falusi pásztor. Ez utóbbi több maszattaljáró tennivalónak volt a végezője, mint az uradalmi. Ez különösen a gyógyítások alkalmával nyilvánult meg. A falusi gazdák egyenesen elvárták fogadott pásztoruktól az állatok "gyógykezelését" - és a heréléstől az érvégásig, borjaztatásig mindent kellett végeznük, az uradalmi pásztorok inkább kedvtelésből "doktorkodtak", és ha "hivatásszerűen" is gyógyítottak, azt rendszerint falusiak közt cselekedték, akik egy-egy híresebb vajákost sűrűn látogattak s nékem olyannak tündek ezek "doktorkodó" pásztorok - akik embert is pl. "légyköpte" fülű gyermeket is gyógyítottak, mondom olyanak tündek, mintha az ósvallás sámánjainak utódai lettek volna.

Pásztori életforma egyszerre, és döntően megváltozott - ez a Milleniumkor, 1896 körül következett be erősebb tempóban - amikor a mi éghajlati viszonyainkat jobban elviselő ősi magyarfajta u. n. szilajmarhát kezdte kiszorítani az idegenből hozott jobban tejelő verestarka, borzderes stb. tehén- és bika. Hirtelen - szinte máról-holnapra tűntek el - s a század első évtizedeiben már igen ritka volt a szép, villásszarvú, fehérszórú tehén meg a kormosnyakú gyönyörű bikák, és már nemcsak a minden nap hazahajtó községi pásztorok, de a korábbi, ridegpásztoroknak számító uradalmi gulyások is kénytelenek voltak mindennap emberekkel találkozni.

A falvakba, grófi pusztákra bejárogató pásztorok kezdtek megismerkedni az ujmódival: A faragványukat; ónozott bizsóknnyél, cifrafaragású lapicka /mángorlólap/, csont-sótartó, ivótülök stb. már inkább haszonért, mint kedvtelésből csinálták, és olvasni is kezdtek a volt rideggulyások; eleinte csak ponyvát, mint az "Árgyilys királyfi", "Genovéva", "Flórenc és Lion", "Ubrik Borbála s néhánya az "Ötvenkét szombat" című bigott ördöghistoriákat, és egyike-másika, mint maga ez irás elbeszélője már Petőfi költeményeket is olvastak. Darázs János például hetven Petőfi, Tompa, meg Arany-verset ismert kívülről, hibátlanul mondott szöveggel, és köztük pl. a "Gyi te fakó, gyi te szürke..." kezdetűt meg a "Szeget-szeggel" és a "Helység kalapácsa" címűt, meg a "János vi-tézt" és Aranytól Toldy-részleteket.

A maguk szórakoztatására muzsikálgató, zenei önellátásra berendezkedett pásztorok a magukcsinálta citeráikkal, furulyáikkal már vagy lakodalmi, keresztelői, tori szórakoztatókká váltak, vagy ami szomorúbb megelégedtek a vásárok, búcsúk körhintásainak, trombita- és verklimuzsikájával, sipládazenéjével, idétlen rikoltozásaival, s ha imitt-amott még kérlelték is a pásztorokat, hogy régi, hetyke-, vagy szomorú dalaiból énekeljenek, vagy muzsikáljanak el valamit, inkább letagadták, hogy ők már nem tudnak "paraszt nótát". Szégyenelték volna eldalolni:

"Putiba' lakik a Sári,
De szeretnék véle hálni,
Van egy rozsdás rossz forintom,
Azt is a Sárinak adom..."

Ehelyett inkább ők is megtanulták a Pesti orfeumokból hozott "dalokat" mint például a század elején országszerte ismert és énekelte:

"Tizenhat és félesztendő sem voltam talán,
Budapestre a nénémhez küldött az anyám.
A sok ház közt eltévedtem,
A nénémet mégsem leltem
S egyszerre csak elém állt egy tekintetes úr..."

kezdetű divatos kuplét, amely végül is befejeződött azzal - sok más
"egyértelműség" után, hogy :

"Kilenc hónap és egy párnappal gyorsan eltelt, úra jött a nyár
A szobámba berepült egy csúf gólyamadár,
De hiába hessegettem,
En azt el nem kergethettem
S a csórében bent volt egy kis "tekintetes úr"!..."

Aztán a szájról-szájra adott, régi balladáikat is felváltották
a sokadalmakat látogató vásári nőtakönyvtárosok törvényszékeket fog-
lalkoztatató tragédiákat elmondó "énekes istóriá"-i, mint például ez:

"Jaj de széles, jaj de hosszú ez az út,
Melyen egykor kilenc betyár elindult,
Melyen egykor kilenc betyár elindult,
S Pápainé udvarába befordult.

Pápainé adjon isten jóestét,
Adjon isten az uraknak szerencsét,
Pápainé ne kívánjon szerencsét,
Mert még máma szivét járja a nagykés.

Ereggy lányom, szaladj le a pincébe,
Hozzál fel bort az aranyos iccébe'.
Pápainé nem kell nekünk a bora,
Minden kincsét rakja ki az asztalra.

Pápainé leszalad a kiskertbe,
Feltekint a kék, csillagos egekbe.
Jaj Istenem hogy kell nékem meghalni,
Hogy kell nékem két kis árvát itthagyni!

Gyászba van a kerepesi temető,
Pápainét viszik amott legelől,
Pápainét két eladó lányával,
És a szegény megboldogult urával..."

Az egyre inkább elfalusiasodó - nem akrom mondani, hogy "elvárosiasodó" pusztázó pásztorok - megszűnő elzárkózottságuk - lassan elhagyogatják régi viséteiket, szokásaikat, a szásréncű gatyá, a pitykés mellény éppen olyan ritka már náluk, mint a földmivelőlakosság soraiban. Van azonban haszna is ennek az "elpógárosodásnak". A pásztorféle is ujságot kezd olvasni, megnől ismerete, és kételkedni kezd, hogy a plébános úr, meg az intéző ur valóban a gondviselésadta szükséges személy. *e?*

Darázs János például előfizet a kor divatos ellenzéki lapjára, az "Egyetértés"-re, és melegen érdeklődni kezd más olvasmányok iránt, s plébánostól kapott legendák, együgyű vallásos iratok már nem kötik le a figyelmét, válogatós lesz, de a tanító ur néhány könyvét hamar kiolvassa. Falusi könyvtár nincs, és a végén oda lyukadnak ki, hogy a tanító a maga szakállára amolyan "népfőiskola" félét hoz létre, ahová egyre több érdeklődő jár. A korábban sohasem olvasó, betűismerő réteg is földrajzot, egyszerűbb számtant, némi gazdasági ismereteket, egészségtant és más hasznos tudnivalókkal kezd foglalkozni, és szinte máról-hónapra kinyílnak a szemek. A felvilágosító munkálatok ellensúlyozására a plébános szent Antal meg Oltáregyleteket hoz létre, de ezeket iskoláskorú gyermekek meg ájtatos vénasszonyok látogatják csak, férfi-féle inkább Gondos tanító úrra hallgat.

A szent István Társulat kiadványai elárasztják a falut, de mindjárt vele terjed a faluban egyelőre Mezőfi Vilmos szociáldemokrata lapja, és a faluban már tudják, hogy vannak "cucilisták" s ha ennek egyelőre csak az a haszna, hogy ahol azelőtt még magyar nemzet történetét sem ismerték, ott most már legalább tudnak a Termophilei szoros önfeláldozó hőséről Leonidásról, és az árulóról Ephialtesről is, egyáltalán a klasszikus világról, a mitológiáról is, de ugyanakkor arról is, hogy ők maguk eddig valami rájuk kényszerített tájékozatlanságban élve természetesnek vették, hogy az úr az parancsol, nem dolgozik, jól él, a paraszt pedig engedelmeskedik, gürcöl és nélkülöz, és hogy ez nem igazságos, amin változtatni kell, és ami legfontosabb, hogy lehet is változtatni. Nem is nézték az illetékesek jószemmel ezt a nagy tanulási lázt, és az ingyenmunkában a felvilágosításért dolgozó Gondos József tanító abbahagyja az ismeretterjesztést, sőt a faluból el is költözik, ezt az elbeszélő így mondta el:

Félszázada - vagy tán több-is már- Gondos tanító úr udvarában "hossziszekerek" álltak meg, és az öreg mester - mert akkor még így nevezték a falusi nevelőket - szegényes motyóját kezdték felrakni. Félkaréjban könnyesszemű szülők - egykori tanítványok - és mezitlábos, copfos kisleányok, pendelyes, kapanyélre támaszkodó, kalapos kisfiúk álltak a szekerek körül. Férfi-féle egyedül voltam, hiszen már a nyolc-tizesztendős gyermekek közül is sokan kinn a határban mezei napszámban, vagy a maguk nadrágszíjj-parcelláján siettek a nagyok nyomában.

Búcsúzkodtunk. Sirtak a mesterék is, rittunk mink is, akkor különöshangosan, amikor az első szekér kifordult az utcára - ráddal. Toponár felé...

A tanító úr minket, volt diákjait kézenfogott és mindnyájunkat bevezetett az iskola kertjébe. Ott mindenféle ültetni való fácska - kajszli, szom-, körte-, meggy-, cseresznye-, alma- meg még hársfa is sorakozott. A tanító úr mindannyiánk kezébe egy-egy fácskát meg ásót nyomott, és hangosan zokogva mondta:

Kedves gyermekeim, ültessen ki-ki a maga és az én emlékezetemre egy-egy fácskát, hogy még az unokáink is izleljék annak a szeretetnek ízét, amellyel ti hozzám, én hozzátok és együttesen a szülőföldhöz ragaszkodunk.

Elsőnek a tanító úr ültetett el egy buzávalérő körte-csemetét, aztán ábécé-sorrendben a tanítványok következtek. Én még kapirgáltam a földet, amikor a leghangosabb lett a zokogás. A fordulóban a mester úrral - öreg tanítónkkal - éppen akkor tűnt el a második tetejezett szekér, nem annyira holmival, mint inkább gyerekekkel megrakva, mert ebből az utóbbiból sokkal több volt. Utána - nemsokára - a mi motyónkkal is az országutra fordult a szekér...

... És én, a hajdani kisdíák, az egykori pendelyes falusi lurkó, most itt botozgatok a Balatonparton, álmaimat szövögetem ; a munkámtól ráérek - a szülőfalumba zarándokolok, régi diáktársaimat keresem, az általuk is ültetett fákat - izlelni szeretném a szeretet édességét.

A legkedvesebb pajtás - Szabó Lajos is - már elköltözött a faluból ; ki a temetőbe, és sorra sokan. Nem tudom, megvan-e, él-e, terem-e még Lajcsi kajszifája, Farkas Mariska fehércezesznye-fája, és virul-e az én hársfám? Száll-e rájuk, dalol-e ágaikon az aranytollú málinkó, a gyönyörűséges sárgarigó? S bizonyos, hogy kérdi, amikor Palkó Pista diófájára száll : - "Kell-e dió, fiu?"

És erre mit is mondhatnék? Hajdan versenyre keltem a mukucsokkal - mókuskokkal ; fogaimmal törtem fel a diót. De hol van a fog? Ott, ahol a fejembúbjáról a haj - sehol!

Álmaimban gyakorta visszatérnek a régi játszótársak, a hajdani fák, és Gondos tanító úr, meg az egykor tanult vers: - "Cserebogár, sárga cserebogár..." -, de náluk is jobban az emlékfákban kiteljesedett szeretet, amely bennünket és mesterünket összefűzött, és a szívemet maiglan is melegíti, és kezemet munkámban vezeti. Ezek az álmok az én öregdiáktalálkozóm!

XIX. SZÁZADVÉG CSELED ÉS NAPSZÁMBÉREI

A kéthelyi uradalomban /Somogy megye/ a béres évi bére ; 1./
 20.-- p. forint
 6 mérő búza 2./
 20 " rozs
 20 font só 3./
 2 marha legeltetése
 1 szekér sarju
 1 szekér szalma
 1 hold tengeri föld, kender-, káposztaföld, kis házikert
 2 és 3/4 öl tüzi fa
 nyáron naponként 1 meszely bor 4./

A "közpásztor" - feleséges bojtár - évi járandósága is hozzávetőlegesen ennyit tett ki. A számadógulyásé ennek legalább a másfélszerese, vagy a duplája. Ehhez járult még főként a számadó "szabadabb mozgása": Állatgyógyítás pénzért esetleg borért, vagy más természetbeniért a környező falvakban, aztán az állattartás nagyobb lehetősége, a fekete-fejés - potyatej stb. Ez utóbbi is felért egy béres javadalmazásával, vagy talán egy számadógulyáéval is.

Érthető, hogy a kenyerétől megfosztott család nem csupán létalapjában került kiheverhetetlen helyzetbe, de új állás elnyerés esetén is csak a nélkülözés és szegénység volt a sorsuk. A fiú - a közpásztor - még csak elhelyezkedhetett, ha uradalomban nem is, hiszen az uradalmak "feketelista" szerű intézménye működött, s a közt cseléd legfeljebb parasztnál vállalhatott munkát - legtöbbször ez a feketelista-szolgálat a tisztek asztalmelletti beszélgetése, vagy a hajduk, béresgazdák stb. pletykája volt - de létezett.

- 1./Milhoffer Sándor : Mezei munkás viszonyok hazánkban c. 1898-ban megjelent műve 309 oldal.
- 2./ egy pészonyi mérő = 62.496 liter
- 3./ egy bécsi font = 560.060 gramm
- 4./ egy meszely = 0.424 liter /két meszely = egy icce/

A MUNKABÉREK ÉVI ÁTLAGA 1895-BEN A NAPSZÁMOT ILLETŐLEG
a következő:

F é r f i n a p s z á m ;			
tavasszal	/ellátás nélkül/		54
nyáron	/	"	89
ősszel	/	"	62
télen	/	"	40
			1./
EGÉSZ ESZTENDŐRE			245 forint

Mint hogy a családnak most már csak egy keresője lett volna
tehát

apa

anya

kiskorú fiú

kiskorú leány

felöltt fiú

" " felesége

" " három apró gyermeke = összesen kilenc személy-

nek kellett volna megélni, a felöltt fiú /27 éves, volt bojtár/
keresetéből, ezekben az esztendőkbén, amelyek a legnagyobb nél-
külözés éveivé váltak, hiszen az 55 éves apa már napszámosmun-
kára alkalmatlan volt, más pedig ekkor neki sem kínálkozott.

Abban az időben a nyugdíj ezekben a foglalkozási ágakban
egészen ritka jelenség volt, sőt, mint Milhoffer Sándor " A
MEZSEI MUNKÁS-VISZONYOK HAZÁNKBAN" c. műve /megjelent 1898-ban/
a 63-ik oldalon közli:

"A gazdaságok tulnyomó részében az elaggott cselédeket nem
részesítik semmi segélyben sem, hanem ha munkára nem alkalma-
sak, úgy egyszerűen elküldetnek. Így akárhány esetben láthatni
olyan cselédet, ki 20 - 25 évet is eltöltt egy helyen, s ekkor
mivel a dolgot rendesen nem tudja végezni - elküldik..."

Az apa is leszolgált két évtizednél hosszabb időt a gróf
Hunyadyaknál példás hűséggel - hiába egy fitying nyugdíj nél-
kül egyik percről a másikra kitették az utcára, földönfutóvá
lett, mert nem volt hajlandó leánya becsületét odadobni egy
jött-ment irnok élvvágának.

1./ Milhoffer Sándor : A mezsei munkás-viszonyok hazánkban c.
műve 149 oldal.

Az "Egy munkás élet" főszereplőjének, - a 27 esztendő volt bojtárnak - ezekben az esztendőben a készülő "cselédttörvény" sem ígért jobbat, mint amit egy vers elmondott a régiokról:

Latinul:

"Quinque horas dormisse sat est juvenique senique,
Sex mercatori, septem de stemmate natis,
Octo domus pigris, qui nulla negotia curant." 1./

A törvényjavaslat eredeti szövege 5 órai éjjeli nyugvást szab meg, a napszámossors hát egyenlő lett volna napi 19 - ird, és mond n a p i t i z e n k i l e n c ó r a i - nehéz testi munkával. Érthető és természetes, hogy eleinte jó volt még a községi pásztorság is, mert ez legalább némi téli pihenőt biztosított volna, de más időkben is elviselhetőbb, mint a mezőn, erdőn, istállóban való huzás-vonyás. Persze a legfőbb vágy a "törpebirtokosi állapot", vagy a fuvarosság! Aki csak mozogni, tenni tudott, mindenki a házvételen, lóvásárláson, szerkeszerzésen törte fejét és fáradt.

Következőkben elmondjuk a törpebirtokosi esztendőket, amelyek a szegerdői "bukásnál" is mélyebbre - a teljes nélkülözésbe taszították a családot, de előbb még röviden elmondjuk, milyen is volt Vörs, ahol a család 1896-tól 1909-ig élt, és azután szétszóródtak, de az apa / most már nagyapa/ 1905-ben meghalt.

1./Milhoffer Sándor: A MEZELI MUNKÁS-VISZONYOK HAZÁNKBAN,
61 oldal:

"Öt órát aludni elég fiatalnak s öregnek,
Hat kereskedőnek és hét az előkelőnek,
Nyolc óra a restnek, a kinek semmi dolga sincsen."

V Ö R S

Vörs, a "Balatonsarok" legközpontibb fekvésű községe s a környék egyik legrégebb lakotthelye. Oklevél - irásos emlék - először kereken hétszáz esztendővel ezelőtt - 1.261-ben - említi: POSS. WRS... JUXTA BALATHYNUM...

Békefi Remig, "A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei" c. műve /119 old./ elmondja, hogy "Vörs egyháza 1471-ben fordul elő, a 88-ik oldalon pedig elmondja, hogy "Somogy megyében volt egy másik Vörs is, Alsó-Vörs /Alsó-Vörös/ Látrány és Tur vidékén a XIII. században.

Radnóti Aladár - Gerő László "Balaton környékének műemlékei" című munkája 22. oldalán olvasható: "A bronzkor közepét jelzik a Balaton mentén nagy tömegben előkerült hamvasztásos temetők, a mészbetétes kerámia lelőhelyei közé tartozik még Vörs" majd leírja a két tudós, hogy "tudósaink a bronzkor vége felé jelentős változást tételeznek fel Magyarországon..." aztán ezt mondják: "a Kisbalaton fontos átkelőhely így természetes az is, hogy jó fegyverekre volt szükség, a nagyszámú lelet közt sok a kard, a Balaton mentén csak a kéthelyi és vörsi kardokra utalunk..."

Az elmondottak is meggyőzően bizonyítják, hogy a Vörsre tévedt vándor hajdani csatatereken barangol itt, hihetetlenül hosszú területén számtalan pusztító csatának, melyek mint tudjuk inkább mészárlások voltak, mint ütközetek: A Kisbalaton mindig keményen, szinte kimozdíthatatlanul, vagy inkább áthatolhatatlanul állt az ellenség útjában, valahányszor az "elpusztulni vagy megmaradni" kérdése meredt az itt élő népek elé. Ortvyay Tibor "Magyarország régi vizrajza" c. 1882-ben megjelent munkájának I. kötete /106 oldal/ is utal erre: "A Balaton is ősi kulturális és hadászati jelentőséggel bír, ezt bizonyítják a mellékén színre került nagybecsű leletek, nevezetesen a Vörs közelében lévő Pogányvár Somogyban..." 1./

1./ Vörs határában, az egykori Balaton-öböl - a Kisbalaton - kiszáradt medrében van az u. n. "Pogánysziget" az 1830-as években készült, kéziratos "Sequitur Historia Parochiae Vörsiensis" - Joannes Kövér munkája - is említi, hogy az ő idejében még megvolt a szigeten egy régi téglalapú épület alapfala, a maiaknál nagyobb méretű téglából. Valószínűleg római eredetű épület lehetett.

A Koppány-féle reakciós lázadásból sem maradt ki ez a vidék, és váltakozó virágzások meg hanyatlások után a török korban is itthuzódott a magyar védővonal - szemben a szomszédos Keszthely volt a magyar "előpalánk".

A kurucharcok idején Béri Balogh Ádám ezeres kapitány védte lovasai élén a közeli - rendkívül fontos - hidvégi révet.

Az 1848-as szabadságharcban Noszlopy Gáspár - a későbbi forradalmi kormánybiztos, az 1849 évi dunántúli önvédharc szervezőjének és vezérének - csapatai arattak a járási székhely - Marcali - határában döntő diadalt Jellőich utóvédein. Ezekben a harcokban Farkas Márton hadnagy vezetésével a vörsiek is tevékenyen közreműködtek.

Dr Jankó János "A Balatonvidék néprajza" című munkájában leírja, hogy sokáig -körülbelül a múlt század végéig, és akkor különösen - Vörs volt a balatoni bódonhajóépítés központja, kivált, amikor már csak itt volt ilyen hajó építéséhez szükséges tölgyfa. Kilititől Keszthelyig, Tihanytól Győrökig mindenütt vörsei hajókat használtak. Már az 1834-es katasztrófális szárazság, amely lehetővé tette a fenéki hid megépültét s ezzel végetvetett egy sokszáz esztendő s mesterségnek - a sajkáságnak, már ez az aszály is döntően visszavetette Vörsöt, fejlődésében nem-hogy megállt, de rák módjára egyre hátrább ment.

Lakóinak száma:

1869-ben 1.080 fő

1882-ben 1.040 "

1890-ben 998 "

Ebben a rohamosan visszafejlődő községben lehetett ezen a vidéken viszonylag legolcsóbban házat venni. A századforduló éveiben vette meg a család a mellékelt képen látható nádfödeles - a Dósa György-út 17 sz. napjaink műemlék - házat, és hozzá a holládi határban lévő Barihegyen két kishold kiöregedett szőlőt.

Birtokviszonyok erősen a nagybirtok javára fejlődtek, a felszabadulás előtt a 3.912 holdnyi községhatárból

1.729 /44 %/ volt a parasztbirtok, és

2.183 /56 %/ a nagybirtok /A Fesztetits családé

A lakosság 15 %-a uradalmi cseléd,

20 %-a nincstelen, és ez a felszabadulás előtti százasztendőben szinte semmit sem változott.

Vörs, Dózsa György-ut 17 sz. műemlékház.

A "müemlék" HÁZ, TÁVOLI ÉS KÖZVETLEN KÖRNYÉKE,
TELKE, MELLEKEPÜLETEI, BELSŐ VILÁGA, BERENDEZÉSE

A valaha Balaton - Kisbalaton - parti Vörs Alszeg-, most Dózsa György utcájában álló, gerendavázra, sövényfonásra, sárból épített ház kora bizonytalan. Egy biztos, hogy már a századfordulón, amikor birtokunkba került, már akkor a falu egyik legrégibb házának tartották; u. n. "füstös ház". Teteje nád, és "pitar"-jából, legkivált pedig a telkéről észak-déli oldalon most zöldelő rétre, régebben a Balaton nyílt vizére lehetett látni. Észak-dél irányú utca mentén, kelet-nyugati irányban, bejárataival délre tekintve áll.

Homokos talajra épült és feltételezhető, hogy a Balaton hor-dalékából keletkezett az a parányi - alig észrevehető - domb ahol a ház áll, és az utca is legnagyobb részét húzódik.

A szinte kartávolságnyira lévő "védett terület" - a Kisbala-ton a Balaton medence-rendszerének kialakulása idején széles, nyíltvizű öböl volt és összeköttetésben állott a Balatonnal, s csak a Holocén - a Föld jelenkora - folyamán szorította ösz-szébb nyílását két ellentétes irányból fejlődő turzás - a ke-letső turzáson épült Vörs. A két turzás nem akadt egymásra, és az idetorkolló Zala-folyó nem "fulladt" a Kisbalatonba. A csapadékosabb időjárás mellett a területet birtokába vette az erdő, a "hátaikon" főleg a bükkerdő, a laposabb részeken - mint korábban valamikor Vörs körül mindenütt - a tölgy, ezekből épi-tették valaha a vörsiek messzeföldön híres, egy darabból vájt bodonhajóikat, és a kútbadonokat is.

Bodonoskútja volt a háznak is még 1909-ben is, és akkor még állt nem messze a háztól - a Vörös-bakterházhoz vezető uton - egy óriás tölgyfa is, ha a mezőn dolgozókat zápor érte utól, a fél falu a fa alá menekülhetett.

A nyír-, szil-, és égerfaerdők az u. n. "vályukban", a ned-vesebb területeken virultak.

Évezredek teltek el, míg a víz elposványosodott s a vizinö-nyekből keletkezett tőzeg "megvakította" a tavat, s a növény-takaró birtokába vette a Kehidától Garaboncig és a Héviztől Somogysimonyi-ig terjedő térséget, s valaha balatonparti Vörs négy kilométernyire "elkerült" a nyílt víztől.

A ház környékén volt valamikori nyírfaerdőkre utal a község határában lévő Nyires-sziget neve is.

A ház és melléképületei egy körülbelül negyed-magyarholdnyi -300 négyzsög ölnyi - területen helyezkednek el. A ház homlok-
kal az utca felé épült, két ablaka néz az utcára. All egy első-
szobából, házhosszanti pitarból, ide nyílik középen a konyha,
kemencével, kéménytelenül, itt van még a szobai "szemeskályha"
fűtésnyílása is. A padlásra a ház homlokzatát is "megkerülő"
pitarból volt a feljárata. A pitar végén - az udvar hátsó felé-
ben - volt még egy kis szoba, és innen való bejárattal egy kis
kamra. A hátsószobát az "öregék" lakták nőtlen fiukkal és haja-
jádón leányukkal, az elsőszobában a "fiatalok" laktak négy fiu-
és egy leánygyermekükkel. A mestergerendától nyugatra állt a
szemeskályha, jobbra az u. n. supi vagyis álvettétágy, balra
a gyermekek közös ágya - kettőé. Szemben a kályhával volt a sub-
lót, ettől balra a supival egy vonalban régi asztalosbutor-ágy,
és előtte a bölcső, majd az ágygal szemben sarokpad, asztal, szé-
kek, köztük egy magas gyermekszék, és az ajtó mellett a sifonér-
ben remekebbnél-remekebb régi szőttesek, kék és piros csikbe-
szővésekkel voltak.

A ház előtt kapuzélességben szabad bejárás, mellette elkü-
lönített kert funtosalmafával, körtefával, ribizli-, és egres-
bokrokkal, meg kis konyhakerti ágyásokkal.

A kert végében állt a faház - félszer, és a telek végében
dél-északi kiterjedésben kőistálló, lábaspajta egybeépítve, nád-
födéllel, majd az istállóvégen kis átjárást engedve állt a trá-
gyadomb és közvetlen közelében a "hidas" - lábraépült disznóól.

A kut, istállótól, trágyától távol a konyhabejárattal szemben
állt, bodonnal volt foglalva, kávája, foglalata egydarab fából,
gmé nélkül, fakampóra akasztott vödörrel, vagy kancsóval mertek
a kútból vizet. A kut mellett hatalmas "hamvaszeder"- vagyis
eperfa állt, de úgy, hogy a lehulló gyümölcs nem hullhatott a
kutba, és volt még az udvaron a trágyadomb mellett négy-öt ha-
talmos öreg-öreg kórisfa, telistele fényesszárnyu kórisbogarak-
kal, az udvar többi részén minden talpalatnyi helyen - ahol csak
lehetett - gyümölcsfák, főleg almafák sorakoztak.

A kamrában a kevés élelem mellett ott sorakoztak a más beren-
dezési tárgyak : párlósajtár, nagymelence, sulykolófa, mángorló
lapicka, káposztáshordó, és az asztalfiában a ludgécsinálófa,
redesfa, és már félretéve sok ostornyél, páztorbot, karikás,
kutyanyakörv, már kutya se volt az udvaron, a "Pürgenc" nevezetű
utolsó pulinak az emléke is egyre halványodott.

Az istállóban egyetlen törpe-u. n. kulitehén volt csak.

BARIHEGY, AZ "UJ" SZŐLLŐ, TERVEZGETÉSEK

A marcali-i dombláncolat egyik legérdekesebb szakasza, ahol az U-alaku Barihegy végében, mint valami hatalmas "pont" emelkedik a kopasz és kerek Káméndomb. Ha mellette egy keskeny hegy-szorosban kanyargó ösvényen az u. n. "Kutyaszorító"-n felballagunk - Hollád községből kiindulva a tetőn épült kápolnáig, hihetetlenül szép látványban van részünk.

A kápolna műemlék, 1785-ben épült, a török időkben elpusztult bari templom romjának kiásott köveiből. A XX. század elején már csak egy uradalmi majort találhattunk a valamikori község helyén, és ennek a majornak "Szentegyház"-i nevezetű dűlőjéből "bányászták" a rom köveit.

A Barihegy U-alakjának - a Balatonra ha nézünk - jobboldali "szára" kellett haladnunk, hogy az u. n. "Világvége"-re érjünk.

Itt, a Világvégén volt a két magyar holdnyi szőlő, nagyon régi telepítés, kivénült tőkékkel, csupa már abban az időben is ritka fajokkal, mint sárfehér, bajorédes, kövidinka, sasla stb. Termőtőke alig volt, és elvénült volt a hegy minden szőlőtőve. Ujültetés csak direkttermőkből - izabellákból, és otellokból - volt. Ezek mustjainak azonban nem volt ára. A század elején ab Balatonszentgyörgy-Vasutállomás a bor elérhető legmagasabb ára hektóliterenként 18 korona volt, míg Budapes-ten az országos "borvásár"-on 1909-ben a hektóliterenkénti borár - a fehér 28.93, a vörös pedig 39.14 korona volt. ^{1./}

Mint az árakból is látható a vörösborok voltak "árasabbak", különben is a filoxera pusztítása előtt nem is igen termeltek itt mást. Nem túlzás, ha azt mondom, hogy a barihegyi vörösbor országosan ismert és elismert volt. Sopronban éppen olyan kedvelt volt, mint Pécsen, Győrött, mint a közeli Nagykanizsán, és mindig ez a régi hirnév lebegett lelki szemünk előtt valahányszor szóba került az új telepítés, mert új ültetés nélkül az egész fabatkát sem ért - csak teher volt.

Mint mondtam a két magyarhold kiterjedésű szőlő, vagy inkább lucernás a hegy u. n. világvégei részén volt, hosszu-

1./Szádeczky Kardoss Tibor dr, Budapest Székesfőváros statisztikai és közigazgatási évkönyve 1909-1912 /Illyefalvi-féle/ 267-ik oldal.

ságában kelet-nyugati irányú, keletről szomszédos a Hunyady grófok kulai, bekerített és ősfás vadaskertjével - védve az itt uralkodó, északkeletről fújó balatoni "főszéltől", és hajnaltól késő délutánig beragyogta a nap. Nyugaton meredeken hajolt le a völgybe, érintkezésben a vörsei szőlősgazdák parcelláival. Ez a rész is napsütött. Ennek a résznek völgyi vége telis-tele almafákkal, de a mellette - helyesebben felette - lévő tőkesorok is kivágásra valók voltak már.

A hegyháton - sima gyepes, fás térség közepén volt a présház. Kelet felül félig földben - végig a ház zsupptetővel, a "beásott" részen a pince, középen a préselő helyiség az 1700-as évek legvégéről való gerendapréssel. A présház nyugati végében - kicsit emeletesnek tűnően" volt a szoba, ágygal és főzésre-fűtésre alkalmas tűzhellyel, itt voltak a szerszámok is ; ásók, kapák, muszlóbot, tótika, taposósajtár, permetező és minden más kézbevaló. A szobában szorultságból lakni is lehetett volna, később idehordtuk a rengeteg feleslegessé vált pásztorfelszereléseket is pl. ostornyelek, érvágók kötege, herélőbizsók, kutyanyakörvek, tályogtű-kötegek, féligkész ivótűlkök, csontból készített sőtartók, divatjamult szűrők, "szégyen nélkül" már nem viselhető bocskorok, öreg tarisznyák, sérült citerák, nem használt furulyák, szüreti ebédhez még alkalmas egykori bográcsok, és minden más eldobni sajnált - akkor "kacatnak" vélt évszázados fafaragások, tulipánosládák stb.

A pásztorévszázadok "emlékei" közt - kitartó ivócimborákkal beszélgetve, jólesett tervezgetni vagy helyesebben ábrándozni. A szőlőnek az ára sem volt még kifizetve, telekönyvileg sem irták át még, és a korábbi vagy félszáz volt tulajdonos részének összegabalyítása volt a sirásója nemcsak a telepítésnek, de a dobpergéssel végződő törpebirtokosi állapotnak is. De tartsunk sorrendet. El kell még mondanom, hogy a cimborák közt volt egy Brust nevű vásároló, vörsei szatócs is, ő adta a tanácsot:

- Vegyetek részletre egy Singer-varrógépet. Az asszony tanuljon meg szabni-varrni, foltozni, meggy ki a divatból a régi, itt az ujmódi fodros, "Uras" hossziszoknya, mindenki varratni fog. Te kérj kölcsön egy szekeret, vedd meg a szomszédod öreg lovát, kilencven koronáért eladó és eljárj velem fuvarba, vásárba, a szőlőt bízd az öregekre, folyamodj a Magyar Agrár és Járadék-

bankhoz "telepitési" kölcsönért, én megírom máris a kérvényt, te csak aláírod, aztán a fuvarozás mellett tanuld meg a szőlőoltványozást, még szobahőmérőt is adok neked. Fordíts háttal a pásztoréletnek, maholnap negyvenéves leszel és nincs semmi, mit hagysz a gyerekeidre és mi lesz belőlük?

Igy beszélt Bruszt, még jégbiztosítási ügynökséget is szerzett nékem, és öreg - de nekünk nagyon is új - házunk deszkahomlokzatára kiszegeztem, hogy "A FONCLÈRE BIZTOSÍTÓ ÜGYNÖKSÉGE".

A pásztorságról leköszöntem. Apám ellenkezését legyőztem. Anyám és feleségem sirását elnémitottam, és a mellettem már bojtárkodó két "idősebbik" fiamat elszegődtettem, a nagyobbikat - Jánost vasuti sarabolónak, a kisebbiket Györgyöt pedig bojtárnak Czikli bácsi szilajgulyájához a Simonszigetre. A lovat, szekeret megvettem, ami kis tókénk - talán négyszáz korona - volt azt foglalóba adtam, az összes tehetősebb ismerőseimtől kölcsönt vettem fel, és megindult az éveken át tartó ernyedetlen és hiábavaló küzdelem.

Amikor a major-utcai, árendába birt Csuti-féle házból, ahol Jóska nevű fiunk született, behurcukodtunk a "hajátunkba" azt hittem nyugodtabb korszak következik. Tévedtem.

EGY JELLEMZŐ EPIZOD,
A NAGYAPA HALÁLA, BERELT FÖLDEK, ARATÁSVÁLLALÁS,
AZ ELSŐ FUVAR; LÁTOGATÓBAN A SIMONGÁTRA SZEGŐDÖTT
ARATÓKNÁL, BÖRÖCZ SÓGOR, CSAKÁNYI SÓGOROK, ODA A LÓ

1905-ben az aratásra készülődő családot emberileg és anyagilag igen kemény próbára tette a nagyapa halála, emberileg a szétbomló család, anyagilag a temetés költségei, amelyben ha kevesebb is volt a forintban számolt, mint a szivességből végzett munka, ebben az időszakban a "fészketrakó" megmaradóknál talán évekig sem volt "pihanó" forint.

A nagyapa "távoztával" a leánytestvér szolgálónak állt a falubeli főerdészhez, a másik iker - a fiú - tüzéerkatonánának vonult be annak az évnek az októberében.

A fiúval kapcsolatban el kell mondanom egy elgondolkoztató epizódot. Igen nagy szerelem fűzte őt a harmadikszomszédházban lakó szépséges Lórihoz. A lány ügyes volt, és eszes is, cselédnek nem ment, sommásnak nem állt be, hanem városias ruháival "gusztust" csinált a falubeli leányoknak, és ezekből a divatos ruhákból a maga Singer-varrógépén aztán sorba varrta a "rendelt" ruhákat, most már nem "Testhallállókat" vagyis "testhezálló" rékliket, s nem is "tülemellállókat", hanem kizárólag olyat, amilyent a pesti nagyságokat majmoló készthelyi meg berényi iparosleányok hordtak abban az időben.

Lóri a valószínűtlenül karcsú, és nyilvánvalóan mellbeteg varróleány merész terveket érlelt: Gyűjtögette a "hatosokból" nehezen összeálló forintokat, hogy majd a katonaságtól hazakerülő legénnyel - atüzéerkatonával - Amerikába vándorol ki, mert akkor volt a legnagyobb kivándorlási láz - 1905 körül.

A falusi anyák - a lányosmamák - gyűlölték Lórit, mint leányaikat "flancra csábitó" ördögök cimboráját, és össze is esküdtek ellene, sebezhető "pontja" egy volt - a katona!

Mire nem volt képes az elvakult gyűlölet, és babonás elmara-
dottság; Tucatnyi vénasszony hetekig leste Lóri hova bujik el - hiszen a WC akkor ismeretlen volt még. A leskelődők felszedték, amit Lóri "otthagzott", pogácsába sütvé a legényt "megtették." Ettől-e, mástól-e?, a nagy szerelem elmúlt, s Lóri egyedül ment el Amerikába, hírek szerint Clevelandban varrórúzeme volt, de sokáig nem örülhetett a szerencsésének, mert a hektika hamarosan végzett vele.

A háznak még lehetett hasznát venni, a család meghuzódhattott benne, de szőlő végképpen csak terhet jelentett: az a kevés széna, ami a présház előtti rétségen termett, meg a kelet-ső részi lucerna mi termett, de az is csak annyi, hogy a kikocogó lónak volt mit elébe vetni, kellett is, hiszen vagy hat-hét kilométernyire volt a szőlő a falutól.

Kereset, bevétel egyelőre, amit a két "idősebbik" fiú - egyik talán tizennégy, a másik tizenkét éves - hoz a napszám-ból, meg a fél "konvencio"-ból. Pásztorság nincs. Pénz sincs - csak hihetetlen nélkülözés. Pl. a gyerekeknek - a három legkisebbnek - lábbelije sincsen, novemberben is mezitláb járt a két fiatalabb fiú iskolába.

1906 tavaszán már egy magyar hold árendált földön zöldellt a rozs a kerékerdői dülőben, a sárréti dülőben meg félholdon kerékrépa - káposzta helyett savanyításra, meg egy kevés bibor-lóhere a lónak, tehénnek. Iszonyúan kizsarolt földek voltak. Jóformán a vetőmagot adták csak vissza, még szerencse, hogy a dobogóérparti sárréti dülő vizmentibb részében legalább a savanyítani való répa megtermett, de ennél is nagyobb szerencse, hogy a két nagyobb fiú már nem saraboló, illetve kisbojtár ezen a nyáron, hanem kepésarató a simogátra szegődött bandában.

Simongát - Vörstől jó negyven-ötven kilométernyire - Délso-mogyban van, s az otthonmaradottakban felmerült a gondolat, hogy jó volna küldeni valamit az aratóknak. De ki vigye?

És Darázs János öreg lovának első fuvarja a simongáti cso-magvitel lett. Pénzt ugyan nem kapott, de egy kis tehénhasznát, lisztet, tojást, ^{a családnak és} szénát, szecskát a lónak, magamagának egy-két akó bort, és egy izgalmas utazást.

Éjszaka indultak. Csengő a lóra és holdvilágnál neki a hosz-szú útnak. Nagy volt az öröm a faluból érkezett megjövetelekor. Minden rendben is volt, csak a kisebbik fiúval voltak bajok. Tizenkét éves - tizenharmadikban lévőt - kévekötözőnek beállítani keserves feladat a gyerekeknek. Szerencsére vele van a tizennégy évnél idősebb Bátyy, annak a cimborája és jó a marokszedő lány is, az előbbi kettő segít, a marokszedő türelmes, de a gyerek mégis olyan fáradt, hogy este kezében a hazai "kóttassek" ^{kel} el-aludt. A többiek között nagy volt az öröm: Ették, itták a jó hazulrólküldöttet, utána a fáradtság ellenére még a citera is megpendült, tánc is kerekedett, de a kisebbik gyerek ebből semmit sem lát, azt se hallja, hogy tánc után az egész "banda"

lassan dudolgatni kezdte :

"Simongáti búzataró de tiszta,
Talánbizony Fehér János aratta ;
Fehér János ami eső kaszásunk,
Büszkék vagyunk, amere mi eejárunk..."

És utána következtek a kor divatos nótái, az első mind-
járt így hangzott:

"Aara alá van egy hajó kikötve,
Abba van a kisangyalom megóve,
Gyeetek lányok ótőztessük biborba,
Temessük ee egy nefelejcsbokorba..."

Még zengett a "nefelejcsbokorba", amikor a kocsirud most
északnak - haza felé - fordult. A kis kévekötöző meg erre,
ekkor sem ébredt fel, és a teljes részért robotoló "felnőtt"
elritta magát, amikor a kocsi ottlételéről, már csak a ho-
mokba nyomódott kerékcsova árulkodott.

• + •

Abban az időben valami járványszerű nyavalya kezdte ki
a "legbiztosabb"-nak vélt birtokokat is. Például a volt bi-
rót, aki a milleniumi ünnepekre még Budapestre is elment
volt, egyik-napról a másikra - most már más volt a falu bi-
rája - kiárverelték házából, birtokából, földönfutóvá lett,
és senki sem fogadta be a faluban, csak a "sógor" a község
"legfrisebb" háztulajdonosa, akinek már a nevében volt ugyan
a ház, de a "teherlapra" feljegyezték, a házra "rákeblezték"
az egész vételárat, s a Böröcz volt bíró, akinek asztalánál
egyszer még dr Zboray Ernő katolikus néppárti országgyűlési
képviselő is megtörülte a száját, egy ideig a mi hátsóso-
bánkban "huzta meg magát" majd egyik hajnalra csendben, né-
mán feleségestül - pedig idősödő ember volt már - eltűnt a
a faluból és mondják a horvátországi "feketehegyek" nyelték
el nyomtalanul és örökre, mint annyi azonossorsú magyart,
akiknek "erejéből" Amerikába menni már nem futotta; nem fut-
hatta.

Voltak Böröcznél közelebbi és vidámabb "sógorok" is - a csákányi Vörös uraság juhásza, meg a csákányi Hertelendyné uraság parádés kocsisa.

Szegényembernek nem annyira mulatságra mint inkább jóllakásra csak négy mód kínálkozott : Esküvő, keresztelő, búcsú és halotti tor. A nagypapa háblát már elfeledték. Esküvő régen volt és soká lesz. Gyerek már nem születik és a komaasszony paszitát se készít, piskótával, rétéssel, sültcsirkével, pint borral, maradt hát a búcsú.

A vörsiek "védszentje" Márton püspök - a ludas, hát amikor reggelente már meghártyásodott a vörsi, novemberi sár, egyszerűen csak a parádés kocsi a kölcsönkunyorált bricskán csak befordult a "nagyasszony" lovaival s a hintóban a Varga sógorral - a juhással az udvarunkra.

Talán a többi háromszázhatvannégy keseres napot akarták kidalolni magukból ezen az egyetlen napon, és a lovakat alág kötötték jászolhoz, már telepedett a két sógor a harmadik asztalához és szorgalmasan majszolva sógorasszony erre az alkalomra hizlalt és megsütött libájából, nyakalták a barihegyi otellót. Míg a pintes üveg szorgalmasan ürült és pótlódott, a nóta sem szünetelt, fel-felharsant:

"Uram ezt a jó borivót fogadd kegyelembe", meghogy "Cirkum dederunt Ferko, neked a bor nem jó", persze délutánfelé már csak ez járta:

"Huncut a vendég,
Mért iszik mindég,
Mért nem megy el haza.

Huncut a gazda,
Mért nem néz a napra,
Mért csak a szép lányokra?"

Pedig délután a vendég már nem ivott, a gazda sem a szép lányokra nézett, hanem hogy a legfinomabb szénáját "felzabálták" az urasági lovak, a sógorok pedig már régen mem ittak, "ejtőztek" és bóbiskoltak, aztán usgyi a kocsira, mert vár az uraság a kocsisra, a birkák pedig a juhászra, és a gond mind a háromra. Arra gondolni sem mertek ; Megérik-e a csákányi nagyasszonyi búcsut - augusztus tizenötödikén, meg a vörsit majd novemberben?

A család ember-tagjai - szerencsére - megérték nemcsak a csákányi búcsút, de vörst is, ellenben a ló megunta a simongáti útat is, meg a Brusttal való váárokrájarást és nem különben a hévizálni járó bábaasszony, tanitoné, boltosné Hévizre hordozgatását is, és hiába a legjobb abrak, még inkább hiába a "gazda" gyógyító tudománya, érvágóval és tálétüvel - táltyogtúvel. A ló csak elfeküdt, és nem is kelt fel többé. A kilencven koronát kóstált lónak még a bőrét sem nyuzhatták le, hanem elföldelték szegény öreg párát a dögkertben, öröme a cigányoknak, akik abban a hitben, hogy nem lovat hanem "cocát" temettek az uj gödörbe - kiásták, aztán afeletti dühükben hogy "megcsalták" őket temetetlenül ott hagyták a lódögöt.

A nyomorult pára utóljára mégegyszer "megbosszantotta" volt gazdáját, mert amikor az Előljáróság utánnyomoztatott, hogy kinek a lova "mult ki" mostanában, a volt gazdát mégegyszer kirendelte elföldelni a dögöt és meg is büntették a tetejébe, nem hittek el a "hivatalosok" a cigányokat, és amikor valahol Cigány Pista a "lodeget" részegen kifecsegte, akkor már kár lett volna újra fogalkozni a volt lóval. Ehelyett a volt gazda azon törte a fejét ; Honnan szerezzen lovakat?

Es esztendő mulva nem egy, de kettő került is és nem is venni, csak vállalni kellett "őket", de a kincstári, honvédségi huszárlovakról, majd a vidámabban végződő következő fejezetben szólnunk.

ESKÜVŐ, SAVANYÓ ÉS MÓKAI, TROTTYOS CSAK GAZDAGNAK HÚZZA,
HONVÉDZHUSZÁROK LOVAI, KESZTHELYI TROMBITASZÓ, AZ ELSŐ KERESÉT.

Nád Jancsinak, a Fenékpusztán orvul megölt hies betyárnak az unokaöccse, a Festetits grófok főerdészénél volt parádés-kocsis, s ugyanott szolgáló a legfiatalabb nővér - az iker. Nagyapa halálakor kikötötte, hogy a birtokban maradó fífestvér "illendően" házasítsa ki a hugát, hát aligha volt még Somogyban szolgálóleánynak és parádéskocsisnak olyan "rangos" esküvője, mint a hugnak és Nád Jancsi rokonának.

Az időtájt igen-igen divatozott vidékünkön a "Rézmuzsika" vagy ahogyan falujukban Somogykéthelyen elnevezték őket, a "trottyosok". Azon a vasárnapon még egy - módi - esküvő is volt a faluban, mi örültünk volna annak is, ha a trottyosok megosztva muzsikálnak, mint ahogyan ők maguk ajánlották.

- Azt már nem, kódisokkal közösen nekünk nem muzsikálnak, - mondta a módosemberek lánya, - inkább uri cigányokat hozatunk Keszthelyről!

A trottyosoknak igen kinyílt a csipája, hát másfélszeresét kérték a réginek, és felét a "bölcsőmadzagravaló"-nak, így aztán inkább átengedtük őket a gazdagoknak, s nekünk a régi falusi "Malacbanda" muzsikált, Savanyó Jóskával a sipossal az élen.

Soha annyi és olyan jó bort a bámészek nem ittak, és lakodalmi perecet is olyan finomat nem ettek, mint a "versenyző" lakodalmások jóvoltából ezen alkalommal.

Mindkét lakodalmas ház - a módosé is, a szegényé is - tudása és "tehetsége" maximumát adta, hát a bámészeknek dobált perec mennyiségre és minőségre "lepipált" minden addigi lakodalmat, s nemcsak a lakodalmas kuttyák, de még a környék kóbor ebei is "kitürtek" ezen a napon pereccel.

A "verseny" a házakon kívül zajlott le, "odabent" már erősen különbözött a két lakodalom. A gazdagéba több csirkét, tyukot, süteményt, bort hordtak össze a meghívottak, mint amit megenni tudtak. Nálunk másképpen volt. Amit hoztak nem sok volt, amit megettek, - ittak az annál több, és az utolsó jószág a házban egy kis fiatal tinó bánta. Az istálló el is árvult; a ló kidöglött belőle, az úszót pedig megették a vendégek!

A tinó ára t. i. elment az ágynemű "kiegészítésére", az úszó pedig a fazékba került.

Nehéz volna eldönteni, hogy az "ágyiruha" amit a falun végigvive juttattak el a vőlegényesházakhoz, nehéz volna elmondani, hogy melyik volt "sikerültebb". A módosaké több volt, újabb is, de amit az alszeg-utcai kocsiházba vittek az sokkal szebb, csak kevesebb és régibb. A régibb azt jelentette, hogy ma talán ezerszeresen megbecsült muzeumi kincs lehetne - ha megvolna, de nincs : elnyüvődtek-koptak használatban is de inkább később a pesti zálogházakban, mert betenni még csak betették, de a kiváltásukra sohasem került sor, szerencsés volt az aki a zálogcédu lákat megvette. De tartsunk sorrendet. Egyelőre még a lakodalomnál tartunk.

A vőfély - akkor még ez járta - versikével kezdte a vacsora felszolgálatát:

"Amit hoztam sem nem szarka, sem nem vércse,
Omlóshusú, hasbavaló, harmatfinom, gyöngé jérce.
Egyék hát csak jóétvággal, borban bőven fürösz-
szék,

Ki-ki hizzon hogy ne bírja se nadrágszizj, se
a szék"

mondta a vőfély és hordták fel az asszonyok, de a vőfély arra is gondolt mondokájában, hogy a szakácsnékről se feledkezzenek meg, de itt ugyan hiába szónokolt, hiszen a menyasszonytáncban is csak piculák hullottak a tálba, pedig a menyasszony igenszép volt, nemkülönben szép a Savanyó-banda muzsikája, dehát a vendégek egészévi készpénzkeresete alig tett ki huszonnégy koronát.

Amikor már a "lakodalom" afféle házimurivá változott, akkor kerekedett csak igazán kedv. A menyasszony elvonult a kakukfü-
illatú szénanyoszolyára, a pajtapadlásra, lehetett hát nem éppen szalonbaillő tréfákkal "előjönni". Savanyó például "temetést" is rendezett, ami abból állt, hogy a "halottat" és a "gyászolókat" azzal a borral szentelték be, amit előzőleg már egyszer megittak. A részletezését engedjék el.

Savanyót tulajdonképpen a kor híres betyárja Savanyu Józsi után nevezték el; a "névrokon" nem betyár volt, csak egy "bezápult zseni" akinek muzsikája a kősziveket is meglágyította volna, de indulatából már csak annyira tellett, hogy éjjel után a sok szegényemberrel együtt fujta például:

"Bor, pecsenye parasztnak,
Szaryas- tagja"uraknak!"

Micsoda nekikeseredéssel rikogatták ezt, azok a béreslegények, akik reggel aztán még a botosiapán előtt is összeharapott szájjal hallgattak. Nem hiszem, hogy lett volna "fékeveszettebb" kedv, mint ezeké a megalázott férfiaké, akik "magukközt" néha kidalolták lefojtott indulataikat.

Volt egy ilyenforma daluk is, de már szószerint nemigen tudom:

"Nincs szegényebb a béresnél,
Alább van az mindenkinél,
Csak ha az erdőre futna,
Akkor jó magasra jutna,
Mert a betyárt, mint az almát,
Jó magosan hordják a fák!..."

Savnyó muzsikájával együtt a dal is kiköltözött a házból, és a helyükbe jött a gond, az "élni" gondja. Bárhogy is nézzük a dolgot, az a ház a legüresebb, ahol az istálló üres. Itt pedig a kipusztíthatatlan házinyulakon kívül más már nem volt benne. Kell hát szerezni bele legalább lovat.

Megint Brust segített. Megindult a harc a kincstári "kosztbavállalt" lovakért. Sokszor végig kellett galogolni a Keszthelyre vezető országúton, amíg a keszthelyi honvédhuszár kaszárnya istállójából elém vezették a két "forhant" lovat, két furcsa nevű kincstári paripát; Absnitt és Billi volt a lovak neve. Sem bika, sem verekedő cimborá úgy meg nem izzasztottak -pedig volt a kezem alatt jó sok bika, és összeakaszkoztam hamar a böcsületért - de mégis ez a két ló tett csuffá, amíg haza vezettem "őket".

Micsoda keserves kinlódás volt ezeket a nyergeslovakat rud mellé szoktatni. Sok tuskót, rádrótozott kővel is sulyosbitott kocsiodalt hurcoltattam meg velük, addig amíg ott táncoltak uj, könnyű kis kocsink előtt. Na, szerencse fel! - indultam ki velük egyszer mégis a kapun. A köszönést még máza-szászvári rokonoktól hallottam egyszer, akik bányában dolgoztak.

A szerencse azonban nem szegődik szegényember mellé. A hitelbe vett kocsi, és a kényes lovak nem sok fuvart "hoztak" gondot és bajt annál többet. A lovak még külön is.

Egyszer például az történt velem, hogy utban voltam hazafelé, amikor a fenékpusztai majornál hirtelen szembetalálkoztunk egy szakasz huszárral. Már túlhaladtunk rajtuk, amikor egyszer csak megreccsent a trombita, és én már hiába húztam a gyeplőt "az én lovaim" csak megfordultak és utána eredtek a szakasznak. Különösebb akkor nem, csak másnap történt:

- En ezekre a dögökre többé nem bizom magamat! - mondta a boltos, és aztán már nem én hoztam az árut, hanem a jámborabb, és süketebb lovú Ilia.

Azért az életem nem volt teljesen örömtelen. A legidősebbik -tizenhét éves - a vasuton napszámoskodott, a második gyerek hónapszámosnak állt az uradalomba, a következő pedig már elkapálgatta a szőlőt, amellyel pedig nagy tervem volt. Aztán megtörtént, hogy a legkisebbik is pénzt hozott a házhoz, eddig egy-egy rőszét ha keresett, azzal, hogy eljárt már ő is vadat - kivált foglyokat riogatni, de ezért pénzt soha, mindég csak tűzrevaló ágat kapott és most meghozta az első pénzt.

Igaz egyelőre csupán tiz fillért, de pénzt. Azért kapta a gyerek, mert karácsonykor az iskolában "pásztorjátékot" játszottak, és a harmadik fiammal ők ketten voltak az irástudók, akik a színpadon bejőve, hogy "Szálomlá, szálomlá! Üdvözlégy, felséges királyom!" - megfősták Heródesnek, hogy megszületik a megváltó, és ezért ők pénzt kaptak, nagyobb husz, a kisebbik tiz fillért.

Csak, mint jellemzót mondom el, hogy akik szerepet vállaltak az iskolai játéokban, azokat azután is csak szerepük után nevezte a falu, például F. Mariskát még az ötödik gyermeke megszületése után is, de még nagymama korában is "Szűz Mária" néven emlegették, és "Kis Jézus"nak, azt a kislányt, aki a szerep szerint ott ült a "jászolban" a három napkeleti bölcs előtt is, akik közül a szerecsent sikerült úgy "kimaszkirozni" subickkal, hogy talán két hét is beletellett, amíg a feketészin lekopott a képéről.

OJTJUK A SZŐLŐT. A KÖLCSÖN PÜSTBE MEGY.
A JEGYZŐ "MESTERKEDESE". EGY TELEKKÖNYVI "SZALMASZÁL".
A HONVÉDSÉGI LOVAKAT ELVESZIK. ISTEN VELED VARRÓGÉP!
PEREG A DOB.

1906-1907 telén az egész család a szőlőoltás sikere érdekében fáradt. Először a Brusttól kapott szobahőmérő került fel a falra, aztán egy nagy hordót állítottunk be, ebbe vizet és megindul a tavasszal kiültetendő vesszők előkészítése. A szobában állandóan 20 fok körüli a hőmérséklet, és nincs vendégeskedés, nincs szórakozás. Még a karácsonyi dadójárás is elmaradt. Az asztal alá nem kerül illatos szénaköteg, hogy azon Jézuska "háljon". A karácsonyfa olyan szegényes, mint sem előtte sem azóta soha, a dadók hiába zörgetik láncosbotjaikat, ajtónk a betlehemesek előtt most nem tárult fel. Aprószentek is úgy multak el, hogy a fűzfavesszőből nem is készült korbács, és nem hangozott el: - "Beteg ne légy! Keléses ne légy! stb". Ujévtől vizkeresztig a "három királyok" előtt sem tárult fel ajtónk, s a feldiszített szitakéreg gertyalángja nem lobbant rá a háznépre. A "csillagnyujtók" sem zengedezték, hogy:

"Három királyok napját,
Országunk egy istápját,
Dicsérjük énekekkel,
Vigadozó versekkel..."

De néma maradt a regülők köcsögdudája is, és szobánkban ezen a télen egyszersem hangzott:

" Adjon az uristan
e ház gazdájának;
tejet-vajat eleget,
hogy süttessen rétest
szegény regülőknek,
haj regü rejtem,
ezt is megadhatja
a nagy uristan!"

És hushagyókor sem jelentek meg küszöbünkön a farsangi maskarák, hogy botjukra felhuzzák a nálunk kapott fánkot - vagy, ahogyan Somogyban nevezik - a zsirbansült-perecet.

Ez a tél minden más télnél csendesebb maradt, és aggódva mindenki az oltott vesszők "nyiladozását" figyelte!

És a vesszők hálából a vesződéséért javarészt megeredtek, amikor az előre megforgatott földbe való kiültetésük már időszertüvé lett. Mennyi reménység kísérte aztán gyarapodásukat : Álmainkban már láttuk, hogy a régi idők barhegyi vörösborainak országos hirneve újra feltámad. Mi csupa oportót meg burgundit telepítettünk, otellót még véletlenül sem, és fehértermőt sem.

Már zöldellettek a friss hajtások, amikor a türelmetlen hitelezők uton-utfélen szölongattak. Mi azzal próbáltunk kitérni, hogy már utban van az Abasárról való társunk segítsége meg a bankkölcsön is.

Titokzatosan mosolyogtak, és a váltókat már senki sem prolongáltatta, minden lejáró váltókat megovatoltattak. Uzsora kama-tért egyik-másik hosszabbított, de dermesztően hatott, hogy nem egy olyan is jelentkezett, akinek egészen biztosan megfizettük már adósságunkat, azonban a honvédségi lovak meg a szőlőtelepítés édes reményeket keltő bankkölcsönszerzési előmunkálatainkban fel-lángolt bizakodások lázában a telekkönyvi törlésről megfeledkez-tünk.

Mint derült égből a mennykőcsapás! Meghivattak a jegyzői iro-dára : Ott közölték, hogy a teherlap mellett a tulajdonrovatban is zavar van. A 2.000 négyszögölnyi szőlő 1/48-ad része még nincs átírva nevünkre, a bank pedig "tisztá lap"-ra adhat csak kölcsönt. Megindult a hajsza a negyvennyolcad rész tulajdonosa illetve örökösei, immáron fel nem lelheto emberek után. Tikoson csak a legöregebb emberek emlékeztek a régi tulajdonosra, aki magtalanul már félévszázaddal előbb meghalt. Nincs fellelheto örökös. Nincs átkeblezés! Nincs kölcsön, de van iszonyú bukás!

A jegyző urnak eget-földet ígértünk! Jóindulatát kértük, de mikor már unta a sok kunyorálást, elszólta magát : - "Igen, most ugy-e jó lenne a Gergő, de a percent az Brust markát tisse!"

Igy nem tudtuk meg azután, hogy lehetett-e volna még segíteni, de azt éreztük, hogy a jegyző ellenségünk, mert azt a 40 - 50 koronát ami a közvetítésért, irásokért a Brust boltosnak járt volna, de ő azt sohasem kérte, nem ütötte volna már jegyző mar-kát.

Egész téli munka, évekig tartó koplalás, iszonytató nehéz földmunka, remények, szőlővesszők hát isten veletek, és isten veled varrógép is, mert a legerőszakosabb hitelező kilesve a pillanatot, amikor férfi nem volt otthon, az asszonyoktól "el-ragadta" a varrógépnket, amelynek részlete éppen hogy lefizet-etett!

A varrógép "lefoglalásának" híre -valakiknek a jóvoltából - Keszthelyre is eljutott. Szigorú parancs érkezett, hogy a kincstár tulajdonát képező-két lovast is ránk hozó - lovakat azonnal "bocsássuk a kincstár rendelkezésére".

A "süllyedő hajó"-t mindenki csak lenyomni akarta; a legtávolabbi falvakból is felkerekedtek a türelmetlen hitelezők és egy szép napon arra virradtunk, hogy holnap vagy holnapután megperdül a dob, és felhangzik majd : - Ki ad többet érte?

- Amerika! Amerika! - druzsolta barát és ellenség.

- Mi lesz a gyerekekkel? - sirt fel az anyjuk.

- A nagyok majd kimennek és dolgoznak, a kisebbek meg csak meglesznek valahogyan, valahol. Lám a legkisebbikért most is üzent a tekintetés asszony - a főerdészné -, hogy felfoganá a kikelt vadlibák őrzésére, - mondta egy jóakaró.

- Még szunyogot kötőféken vezetni sem fogadnám meg ezt a nyápicot, - méltatlankodott és zavarta haza a legkisebb fiút a tekintetés asszony.

Papp Laci kopogtatott nálunk: - Egyet se búsuíj szomszéd, nincs baj. A házat eladod szabadkézből és nemkülönb a szőlőt is, és ami majd megmarad nem az ügyvédeké lesz, hanem legalább jut majd utiköltségre - Budapestig!

Ó, jóbarát/ Amilyen azóta sem akadt még egy /igazad van, Böröcs sógor a milleniumkor járt ott, mesélt róla eleget, Budapest mégiscsak Magyarország, és mikorra sárgulni kezdtek a korai rozsok, már megjött a budai nagysága levele, hogy a gyerekek miatt ugyan nem szívesen, de "jószívűségből" felveszi a családfőt kertész-házmesternek.

És 1909 június 9-én a balatonszentgyörgyi állomásról elindultunk az ismeretlen felé... Hátat fordítottunk a szülőföldnek, és ebekharmincadjára jutott a remekbe faragott sok-sok pásztor-eszköz, konyhai kézbevaló, a diófabölcső, meg a mostan múzeumi kincsek is ritka butorok, hogy Budapesten majd olyan ágyaink lesznek, ami nappal karosszék éjjel ágy. Elkótyavetyéltünk mindent és alhattunk aztán a "méltóságos gróf Teleki"-téren vásárolt kiirthatatlanul poloskás rogyadék-ágyakban!

Isten veled szülőföld! Üdvözlégy Budapest!

B u d a p e s t, az "álomváros".

ALKOTÁS-UTCA 3 SZ.-ba, ebbe a zárkózott uriházba - le az alagsorba, a házmester lakásba - a szükség hozott, és az emberiség fogadott be. Babiák - ragadvány név ez - akkor itt házmesterek voltak a rokonuk - Babi Rozi, aki árandása volt a hátsó szobáknak - közvetítésével, szivességből fogadtak be bennünket éjtszákára, és szerezték a gellérthegy-i kertészházmesterséget, amely egyelőre megélhetésünk egyetlen alapját jelentette.

1909 június 9-én búcsúztunk el - akkor úgy látszott örökre - a szülőföldtől, Somogytól. Negyedmagammal érkeztem, a feleségemmel és a két legkisebbik gyerekkel. Iskolagondjaink még nem voltak, az elbocsátó bizonyítványt Vörsön kiadták, és itt Budapesten még nem kellett iskolába járni a két kisebbnek, a három idősebb fiú meg már túl volt az iskolakötéles soron.

Mindjárt az első napokban csalódás ért bennünket. A legidősebb fiúnak - ígreték ellenére - nem sikerült bekerülni a postához, és sok időbe telt, amíg a kacsá-utcai első budapesti szikvizgyárba - Wagner, Werner és Schleicher céghez sikerült napszámosnak bekerülni. A második fiú fillérekért egy gazdag ügyvédhez Rákospalotára kerti munkásnak szegődött, a következő fiú pedig kereskedőtanoncnak elszerződött Sz. M. IV. Kecskeméti-utca 8 sz. alatti cipőkereskedésébe. Magam utcaseprést vállaltam, a Belvárosban, a Városház-utcában teljesítettem szolgálatot, napi 2 korona 80 fillér napszámért.^{1./} A kereset vásárló erejének megértéséhez álljon itt, hogy akkor a következő piaci árak voltak országosan, és hozzávetőlegesen - néhol, pl. Sopronban, ennél magasabbak:

marhahus kilogrammja :	1 korona 85 fillér -
	1 korona 45 fillér,
disznóhus kilogrammja:	1 korona 70 fillér -
	1 korona 60 fillér
birkahus kilogrammja :	1 korona -
	90 fillér
disznózsir kilogrammja:	1 korona 60 fillér -
	1 korona 58 fillér 2./

1./Szadeczky Kardos Tibor "Adalékok a budapesti ipari bérek statisztikájához." 176 oldal

2./Szücs Mihály: Szeged mezőgazdasága c. könyv 383 oldal
1909 évi piaci árak /Megjelent 1914./

A SOMLÓI-ÚT 4 Sz. alatti, gellérthegy villa alagsorába, a kertészházmesteri lakásba 1909 június 15.-én költözködtünk be. Mindjárt jelentkeztek a gondok. A vörsi elkótyavetyélt butorok pótlására a Teleki-téri zsibajon vásároltunk sürgősen egyet-mást, s már az első éjjel nem hunytuk le a szemünket. Falun ismeretlen rovarok - mint később kitűnt : poloskák - annyira összemartak bennünket, hogy egy pillanatra felötlött bennem a gondolat : "Vissza Somogyba, valami pásztorságba!"

Somogy piócái, szunyogjai és minden más evő, maró férgel nem olyan gyötrőek, mint a drága pénzen vásárolt teleki-téri poloskák. Következő napokon a földreágyazva aludtunk, és minden "uj" holmink valósággal fürdött a petroleumban. Ennek átható szaga "felment" az urnó lakásába is, és már első héten "kiadással" fenyegetett meg bennünket, ha "bepoloskásítjuk a házat!"

Buzzenlámpa lángjaival, és minden elképzelhető "irtószerrel" sikerült a poloskák invázióját elodázní, de nem a tennivalók garmadáját, mert az alagsori egyszobakonyháért nekem - napi 12 óras utcaseprés után - a kertgondozást kellett ellátni, amely kert hosszan lénnyult a Somlói-uttól a Ménesi-utig, és szélességben volt vagy öt-hatszáz lépésnyi, tömérdek gyümölcsfával - amelyek terméséből enni tilos volt - és annyi virággal, hogy órákba telt a megöntözésük. Nem is tudtam ezt sokáig ellátni, mert elvitt a hajnal és mindig az este hozott haza. A kert hát maradt a két legkisebb gyerekre ; a fiu tizenegy, a leány kilenc éves volt, de már otthon beleszoktak a szőlőkapálásba, hát nem volt újdonság csak sok és kimerítő a kerti gyomlálás.

A kerti munkákon kívül a feleségem még mosta-suroolta a tömérdek kerti és verandai meg belső lépcsőt, a verandák, terraszkókóburkolatát, és mindennap legyalogolt a Gellérthegy tetejéről a vámház-köruti csarnokba - eleinte a nagyságával, aki réme volt a csarnoki kofaságnak - aztán már egyedül. Ebben nem volt aztán köszönet, a szekánt urnó annyira "kiszórózta" az árat és árukat, hogy a mindennapi "ráfizetés" erősen eretvágott amugy is szűk "pénzkészleten" - a fáradságról nem is beszélve, ami jelentette, hogy a "dögnehéz" kosárral hegyre fel mindennap felkutyagolni közel három kilométert, s utána még elszenvedni az "elszámoltatást". Julius közepén már a "menekülés" érzése és gondolata volt közöttünk az uralkodó.

A mieinknek a háziasszony hasonlókoru gyermekeit még megközelítenisem volt szabad!

A BÁSTYA-UTCA 8 sz. házba - közel a nagycsarnokhoz, a Belváros szélére- öreg, elavult földszintes házba, augusztus elsejével költözködtünk. A gellérthegyi házmesterség szabadsághoz szokott, volt pásztorcsalád számára elviselhetetlen volt, és rendkívül bosszantó az a kicsinyes, ravaszkodó krajcároosság, amellyel egy magát uriaszornynak tartó, valóban gazdag villatulajdonosnó - hiszen többholdnyi kiterjedésű telkei voltak - elkívánta egy nálánál tizezerszerre szegényebb filléreit.

Bérleménybe menekültünk. Vesztünkre. Valósággal megkoplaltuk a lakbért, de nem mehettünk olcsóbbra, hiszen ha külvárosban lakunk, akkor meg a villamosköltség emésztette volna fel a kereset nagy részét. A kereset ekkor már alig-alig csörgedezett, kezdődött a munkanélküliség, és inkább a gyerekek dolgoztak, mint a felnőttek. A legkisebbik fiú is minden délutánját egy nyakkendőügynökkel csavartogta végig, s az egész heti dobozcipelésért kapott hetenként 2.-- korona bért.

Havi harminc koronát fizettünk a szobakonyhas bérleményért,¹⁾ amelynek küszöbén nem volt ritka vendég az undorító patkány-had, a csarnok, a dunaparti idénypiac közelsége, meg az elavult ház dugadúltsága valósággal ontotta ezeket a ronda állatokat.

A patkányinváziónál is elviselhetlenebb volt számunkra a ház felügyelőnöje - házmestere. Nem tudni, hogy a nyilvánosházak sokasága, szémszédsága tette-e, de ennek az asszornynak olyan volt a "szókincese", hogy a legedzettebb butiktörzsvendégek is belepirultak, ha pörlekedett, ezt pedig igen gyakran cselekedte.

Az udvarvégben közvetlen szomszédunk volt, menekülés-szerűen mentünk volna minél előbb a közeléből, hiszen még a nem tulságosan kényes paraszti fül számára is botránykoztató volt az a hallatlan ordenáréság, amit ez a néember művelt. De könnyebb volt oda behurcolkodni, mint onnan tisztességes körülmények között kiköltözni.

Igen megnehezítette ottlakásunkat a tömérdek nyilvánosház közelsége is. Esténként az utcát előzőnlötték ezek a szerencsétlen rendőri felügyelet alatt álló nők, akiket balsorsuk ide juttatott ebbe az utcába, ahol a "legelőkelőbb" szalontól kezdve a krajcáros infernoig minden együtt volt, kellemetlen perditáival és veszedelmes kitartott férfiáival, meg a tömérdek büzös pálinkalebujokig.

Az egész rosszelműi hagyatéka volt az egykori "kincstári világnak". Itt volt valaha a város biztonságát jelentő bástyafal és

az ott tanyázott katonaság "uszályaként" a perditasereg itt telepedett meg - szinte kiirthatatlanul. A "finnyás" Belvárosnak állandó "séreleme" volt a Vármegyeház-utca, a Bástya-utca meg a Magyar-utca "intézményeinek" sokasága a bennük tanyázó töméntelen szerencsétlen nővel, de a legbefolyásosabb belvárosi ügyvédsereg sem tudta "kikérvényezni" onnan őket, hiszen egészen a felszabadulásig "virágoztak" a Magyar-, és Bástya-utcák "szalonjai".

Az ide tömegével "kiránduló" lump férfiak azután mámorukban nem igen tudtak "disztingválni" s a legkifogástalanabb viselkedésű "civil nő" is ki volt téve mindenféle ordenáréságnak - köztük a "lányok" konkurrenciát elhárítani akaró nem éppen választékoszavú támadásainak.

Pusztáról, faluról érkezett embernek - még az állatok "kendőzetlen" kiélési formáihoz szokott szemnek is - elviselhetetlen látvány az a mocsokzöm, ami büzlő sebként ott éktelenkedett ennek az "előkelőnek tartott" városrésznek az esteli arculatán.

Még fiatal feleséggel és serdülni indult leánnyal jobb volt ebből a környezetből elmenekülni, különösen, ha még a lakbér elviselhetetlen volta - magassága - is sürgette az innen való elmenetelt. A gyéren csörgedező - ki-kihagyó - keresetek nagy részét emésztette fel a petroleumvilágítású, bűzös házban birt szobakönyha bére, amelynek szükségése nemcsak a család nyugalma nem biztosította, de az itt oly divatos "lakbérsegítség" - az ágyrajárók befogadását is lehetlenné tette, pedig az ágyrajárás "kovártély" jelentette ezen a környéken sok családnak egyetlen jövedelemforrását.

Ez a "jövedelemforrás" aztán sok furcsa vagy inkább szomorú dolgot is jelentett, mert "megejtett" és munkától irtozó leányok sokszor ilyen ágyrajárásból indultak el "karrierjük" felé, vagy a teljes züllésbe. Ennek a hitvány söpredék-rétegnek is meg volt a maga álomvilága - romantikája és ha csupán minden tizmilliomodik "lány" csinált is csak "karriert" a Schmiedt Miksa kitartottjának a sokkal későbben élt és csufos, erőszakos halállal elmúlt Mágán Elzának abban az időben is meg volt a maga "pandant"-ja, párja - meséje.

Az innen való "elmenekülés" egy kétudvaros, nagy Üllői-uti bérkaszárnya viceházmesterségébe vitte a családot.

1./ /folyt./ közigazgatási évkönyve 1909-1912. 11 oldal : IV. ker. egyszobás legmagasabb évi bére 424. korona, 449 oldal szerint a bérérték átlaga 221.-- korona.

A FERENCVÁROSRÓL mondanék el egy s mást, mielőtt a magunk dolgára rátérnénk.

A Calvin-, - régen Széna-, tér mögött a hatalmas Duna és a leghosszabb fővárosi út, az Üllői-út által közrefogott egykori Soroksári-, most Rádai-utca két oldalán terül el Budapest legnagyobb kiterjedésű kerülete s nyulik el egészen Kispestig, meg Pesterzsébetig - a "Ferencváros".

Nem tuzlok, ha azt mondom, hogy ezt a nevet az egész világon ismerik, mert hajdanán finom lisztjével együtt neve a tengerentúltra is eljutott, s napjainkban is nevezetes iparcikkei s futbalistái révén.

A régi hirhedt korcsmák, rossz hírű vendégfogadók szomszédságában szorgalmas kisiparosok, szapora beszédű piaci árusasszonyok, és jobb jövedőről álmodozó, azokért küzdeni is tudó kézi munkások - molnárok, mészárosok, hentesek, bérkocsissegédek, gyári dolgozók városa az öreg "Franzstadt".

A magyar irodalomban is előkelő helyet foglal el József Attila itt született, róla és munkáslakóiról írta a munkások közt az egész világon ismert költeményeit, és az üllői úti fák is a földkerekség nagyrészen ismertek Kosztolányi Dezső ilyen című verse után. Itt élt valaha a magyar szocialista mozgalom nagy alakja Tancsics Mihály, s vált nevezetessé szomorú emlékü temetője révén amelynek területén kivégezték a Verne Gyula "Sándor Mátyás" című regényének "főmodell"-jét - Noszlopy Gáspárt és két szabadságharcos társát.

Itt a Ferencvárosban - a külső rétjein - szállt fel 1909 október 17-én a híres francia Bleriot is valahol az Üllői-ut mentén, ott azon a részen, ahol évekkel azután a rosszlelkű Mária Valéria-telep létesült.

És itt virult valaha az Epres-erdő is, tömérdek munkanélkülinek menedéke, szállása és sok-sok szerelmes párnak zöldlombú boldogságtanyája, s volt a kispesti meg az erzsébeti dolgozók majálisainak színhelye. Az Epreserdőnek már a híre is alig van, de a budai hegyekből érkező rakoncátlan szelek már nem hajszolják itt akadálytalanul a helyén támadt homokos pusztaság porát: Épül, terjeszkedik itt az új, a szebbarcú modern Ferencváros, Kiszorítva, eltüntetve innen a régi nyomortanyák barakkjait, vityillóit s helyet adva napjaink szép József Attila-telepének!

AZ ÜLLŐI-ÚT 69 SZÁMÚ kétudvaros, nagy bérkaszárnájába körülbelül a Blériot-felszállást megelőző napokban kerültünk, a második udvar fölszintjén lévő szobakonyhás viceházmesteri lakásba.

Az időben azért vagyok bizonyos, mert a hatodik osztályba iratott legkisebbik fiamat iskolaév elején még a Károlyi-utcai elemibe irattam, ahonnan mezitlábás volta miatt a finom belvárosi iskolából "stószolták" a Röck Szilárd-utcai elemibe, és innen került át azután a tűzoltó-itcai iskolába, ahol nagy nehézségek árán tudott a falusi iskola után arra a tanulmányi szintre vergődni, amit egy akkori fővárosi elemi iskola jelentett.

Ez a lakás sem bizonyult hosszú életűnek. Ekkor még mindenki dolgozott, még a legkisebbik fiú is, aki a tanulmányai mellett még a közeli Riviera-moziban vizet árult esténként.

Eleinte úgy látszott, hogy itt "kikötünk", aztán mégis pánik-szerűen menekültünk, mert tapasztalatlanságunkat a házmester kihasználva nemcsak a szemétpénzből vette ki a maga "részét" hanem még a házban lévő kávéházba is "beparancsolt" bennünket és végeztetett velünk olyan munkát - ellenértékét zsebretéve - amire senki sem kötelezhetett volna.

Különös ház volt ez a nagy "kaszárnya". Közvetlen szomszédunkban egy vámirnok családjával lakott. Gyermekei a mieinknél éhesebbek voltak s suttymban részesültek is lekváros kenyereinkből, de azért a mi gyerekeinkkel tilos volt érintkezniük, s ha mégis játszottak fogócskát, a vége büntetés lett és jól hallható tilalom:

- Vicegyerekkel ti nem játszhattok!

Aztán még tapasztalni kellett azt is, hogy "jóreggeleinkre" "jóestéinkre" még biccentés formájában sem köszöntek vissza, s a szomszédházak vicéinek "felvilágosítására" szokásba hozott "kezeit csókoljainkra" később már visszabiccentettek.

Falun sem volt egyenrangú a szegény a kevésbé szegénnyel, a gazdaggal természetesen nem, de a szigorú kasztrendszer, rangkóróság mégsem tartotta ennyire pórázán az embereket. Nekünk egyenrangú társunk csak a szemeteskoscsis meg a csengetősgyerek volt, a gyerekek még minálunk is "hátrábbvaló".

Munkahelyemen a Schmidek és Grünstein-féle lipótvárosi nagy vegyszerkereskedésben munkástársiam már nyitogatták a szememet és elmondták, hogy a házmester rutul visszaél tapasztalatlanságunkkal, az eredmény az lett, hogy ismét költözködhettünk!

A IX. KER. RÁDAY-UTCA 39 sz. alatti elsőemeleti - mai nyelvre lefordítva társbérleti - szobafékonnyás lakásunkba 1910 legelején kerültünk.

Emlékezetemben ennek a lakásnak a képe mosódott el a legjobban. Bizonyosan csak két dologra emlékezem. A Ferenc-tér bokrai már zöldeltek, amikor már nem laktunk az Üllői-úton, és a feleségem itt ismerkedett meg az uriházakhoz járó mindenestapszamos sorsával. A magyar-utcai előkelő ügyvéd házához járt dolgozni, ahol az urasági inas, szobalány, konyhalány, szakácsné mellett még neki is jutott tennivaló, kivált farsangidején, amikor az ügyvédur két eladó leányának "udvara" számára szinte napirenden volt a mulatság és utána a "sporolás" ügyvéd meg a "bókezű" felesége között a veszekedés.

Ebben az időben már krónikussá vált családjunkban a munkanélküliség, két legidősebb fiam csak elvétve dolgozott - alkalmi munkán, a tanonc még nem keresett, a két kisebb iskolába járt, magam is alig-alig kerestem - a Schmeidek és Grünstein nagyjából szezoncikkkel : kékgalic, peremetezőszerek stb. kereskedett, és többet voltam otthon, mint munkahelyemen, szerencsére a mosogatni járó feleségem néha-néha kapott a vacsorája mellé maradékot is és abból - ha szűken is - de részesültünk mi is, különösen a gyerekek.

A néhány forintnyi megtakarított pénz akkora már teljesen elolvadt, s későbbi életem folyamán a Pesti Hazai Első Takarékpénztár helyiségét belülről már egyszer sem láttam. Az "álom" hogy egyszer ismét lesz saját ház és szülő anyyira ábránd maradt, hogy már nem is törekedtem másra, csak arra, hogy biztosan kapjak az akkor építeni kezdett "fővárosi kilakásokból" amelyeknek az évi bére körülbelül kétszáz korona volt, ^{1./} és a legjobb benne, hogy külteleken építették s a kültelek valamimódon elviselhetőbbé tette az örökös nosztalgiát a falu iránt, mert a falut nem tudtuk sohasem elfelejteni még évtizedek múltával sem.

A tömérdek "tilalommal" járó társbérletből még nem jutottunk a "kislakásos u. n. indiántelegre, még beköltöztünk egy másik lakásba a "veleencei hangulatu" Kruspér-utcába, de már közel a budafoki-uti telephez, és végre Budán!

^{1./}Budapest székesfőváros statisztikai és közigazgatási évkönyve 1909-12. 241 oldal : "földszintes lakások amelyek lehetséges évi 200.-- korona bérért kiadni."

BEATA SOLA SOLITUDO -

L á g y m á n y o s .

Erről a városrésze-ről - Lágymányosról - ahol tünékeny éveim legboldogabban teltek és végrevalahára otthon éreztem magamat, illik kicsit bővebben szólnom:

Az u. n. "Budai hegyvidék" legdélibb csücskében, a Duna folyam széles völgyében - nagyrészt a víztől elhódított, feltöltött területen fekszik fővárosunk leglázasabb tempóban fejlődő, épülő kerülete - a t i z e n e g y e d i k k e r ü l e t .

A városrész eredete a mult homályába vész el. Valószínű, hogy a magyarok már a honfoglalás első szakaszában megtelepültek itt: - "Dél felé a Szent-Gellérthegy és a Duna közt fekvő házsor - Kelenföldsor - végén az alsó hévizeknél /a mai Gellértfürdő helyén - állott Szentersébet királyi falu és kórház..."^{1./}

"Sassad helysége, később pusztá, Szent András templomával, ama nagy kiterjedésű sikon feküdt, melyet a Szent Gellért hegye, a Duna, és Csepel, Promontortól /Budafoktól/ az Akasztófahegyig, a Sashegytől Budaörs felé vonuló szőlőhegyek körítenek..."^{2./}

A földből előkerült leletek bizonyítják, hogy ez a városrész már az ősembernek is otthona volt, és a történelem folyamán eraviszkusok, majd rómaiak is lakták e területet.

1934-ben Nagy Lajos tudományos kutató a Lágymányoson a Budafoki-ut és Andor-utca sarkán hét kuporodott helyzetű csontvázas sirt talált, amelyek mellett bádai edények voltak.

A már említett eraviszkusok törzsének központja a Gellérthegyen volt és gazdag érem-kincs igazolta, hogy a legfontosabb településük a Lágymányos déli részére is kiterjedt. Az itteni ásatások alkalmával felszínre került leletek bizonyítják, hogy a nagy római republika dénárjai bőségesen áramlottak erre. Az utolsó dénárveret i. sz előtti t i z e n e g y e d i k évben került ki a verdeből, és ekkor érhetett valami veszedelem Lágymányos óslakóit, mert a lelet erről tanuskodik.

1./Rupp Jakab "Budapest környékének helyrajzi története" 166 oldal.

2./Rupp Jakab "Budapest környékének helyrajzi története." 209 oldal

"A kelenföldi rév a legősibb időktől fogva azon nagyfentosságú átkelőhelyek közé tartozott, melyek nagy területeket kötöttek össze egymással. A túl a dunai vidéknek akár Itália, akár Ausztria felől ez volt a legjelentékenyebb közlekedési pontja úgy az Alföld, mint a Kárpátalja felé..."^{3./}

A török időkben igen elhanyagolt volt már ez a tájék. Evlia Cselebi a híres török író és utazó a korábban messze földön híres mai Gellértfürdőt nyitott fürdőnek mondja/"ÁCSIK ILIDZSE"-nek/, ahol nincs épület.

/Az "ÁCSIK ILIDZSE"/ mint ezt Edward Braun angol orvos /1668-1683/ leírta : már csak beteg lovak gyógyítását szolgálta s állítólag hét-féle nyavalya ellen volt javalt Buda nyolc fürdője közül a legelhanyagoltabb : A Sárosfürdő, a mai Gellértfürdő elődje.

Ez a tájék - fürdőjével együtt - az 1686-os felszabadító harcok győzelmes befejezése után elhanyagolt maradt, és a történelem folyamán nevével már nem is igen találkozunk, csak akkor, amikor 1791-ben gróf Batthyány József hercegprimás, biboros esztergomi érsek vásárolt itt - a Duna-öböl déli partja mentén - 88 és fél holdnyi területet, hogy azt József nádornak és mindenkori utódai számára odaajándékozza.

"Beata sola solitudo"^{1./} hirdette a nádorok számára épített nyárilak és melléképületi számára készült kerítés kőkapujának vésett felirata.

A "Békés, boldog, magánosság" elég sokáig tartott nemcsak a Nádorkert főhercegi tulajdonosai, de a milleniumi korszakban épített Konstantinápoly-mulatót látogató uri vendégek számára is.

"Ez Konstantinápoly igazán úgy épült, akár az ezeregyéj bűvészei építették volna e csodás palotákat. Szemlátomást nőtt a földből a tenger mecset, várkastély, bástya, bazár, kávéház, melyekben hiven mutatják be a török életet, csak éppen a kackiás, szép elárusítólánycsok nem járnak elfátyolozott arccal..."^{2./}

1./"Boldog, békés, magánosság."

2./"Fővárosi Lapok" 1896 évi 143 sz. 3. oldal

3./ Nagy Géza : "Budapest és vidéke az őskorban"

A Duna sokszor szolgált meglepetéssel, a partjára épült két városnak - Pestnek és Budának, hogy az 1838-i katasztrofális árvízhez hasonló "meglepetésektől" megmeneküljön a főváros, a Dunamederben megépült a Lágymányosi öblöt "lemetsző" kőgát. Az így keletkezett, elkerített tó mélyedését fokozatosan feltöltötték. Ma már csak emléke él a tónak. A feltöltésre épült 1909-ben már a Műegyetem palotacsoportja is, és később a hidakhoz vezető főutvonalak.

"Sétára invitáljuk Budapest urait. Jöjjenek velünk felfedező utra és győződjenek meg, ha nem tudnák, hogy a Szentgellérthegyen túl caoda történt: Máról-holnapra egy jókedvű óriás házerdővel ültette tele a Lágymányost és Kelenföldet..." - lelkendezett a "Budai Hirlap" 1913 március 23-i számában V. S. nevű cikkíró. Mi még ehhez hozzátehetjük: A házerdő már 1910 előtt is igaz volt, de nem a jókedvű óriás, mert az óriás, vagyis a munkásság, akik szorgalommal építették ezt a várost igazán nem voltak dalos kedvükben, hiszen az építkezési konjunktura ellenére is állandóan a munkánélküliség réme fenyegette őket.

A "B e a t a s o l a s o l i t u d o" régen lekötött már a Nádorkert kőkapufélfájáról, amikor 1926 február 26.-án Budapest Székesfőváros n. é. "közönsége" a kertet a szomszédos területekkel együtt "a tervezett állandó kiállítás elhelyezése céljára" megvásárolta.

A "Magyar Nyelv" - hogy miért éppen ez a lap - 1930 évi száma 133-ik oldalán dicsekedve mondja: A L á g y m á n y o s egy pár évtizeddel ezelőtt ugyyszólván üres terület volt, s akkor kezdett várossá fejlődni, mikor a Szent Imre Collegiummal és a Szent Imre gimnáziummal a szentimrés gondolat vonult e vidékre. Így a Lágymányos-dűlő a szentimrés kultusz melegágya lett..."

Azért ezzel a "melegágygal" egy kis baj van, mert a mondottak fordítva igazak, a már meglévő, gyorsan fejlődő városrészbe vonult be a "keresztény kurzus" intézménysora, mint például a Cisztercita-gimnázium, a Szent Margit intézet, viszont Eötvös Loránt az Eötvös-kollegiumot, kultuszminiszter korában édesapja, Eötvös József a nagy regényíró emlékére, a magyar tanárképzés emelésére, az École normale supérieure mintájára, már jóval korábban életre hívta, és ellen-tétben a mondvacsinált "szentimrés" szellemmel, az Eötvös-kollegi-um határoza meg ennek a városrésznek tudományos életünkben elfog-lalt jelentőségét. Elég ha elmondjuk, hogy ebből a kollegiumból került ki Kodály Zoltán a magyar zeneszerzés és zenei oktatás világ-

hirü vezérférfia és Horváth János a kiváló irodalomtörténész pedig egy ideig tanára volt az intézetnek.

A KRUSPÉR-UTCA 6/8 sz. ház elsőemeleti udvari lakásába a történet szereplői a rádai-utcai lakásból költöztek be. Ekkor a munkanélküliség már állandósult a család tagjai között s hogy valamimódon a megélhetés mégis biztosítva legyen, hát a két kis szobát ágyrajárók - kovártélyosok - légioja szállta meg, köztük a legtöbb kőműves volt: Egy részük az akkor épülő lágymányosi dohánygyárnál, a többség pedig az ugyancsak akkor megindult hengermalom-úti malomépítésnél dolgozott.

Átmeneti időre D. János is a malomépítésnél - a Melocco Péter cégnél - való napszámoskodással cserélte fel a Schmidek és Grünsteinnél vállalt málházói munkáját.

Az albérlő kőművesekkel folytatott parázs viták, és az építkezésnél tapasztaltak nyitották ki először e történet főszereplőjének szeméit. A régebbi életében - a paraszti sorban - eltöltött esztendőik alatt, a "cucilisták" valamiféle veszedelmes felfogatóknak tűntek előtte. Itt aztán meggyőződhetett, meg is tanulta, hogy a munkás jogainak egyetlen védelmezője a szervezethez.

A megélhetési gondok, a kőművesek elszéledésével elviselhetetlenné vált lakbér a családot arra készítette, hogy az egykori nádorkerti külső terület feltöltött részén - a gáztartály szomszédságában - épülő alapincézetlen pavillonszerű épületkeben szerezzenek maguknak szobakonyhás-nyitottfolyosós lakást.

1910-ben igen különös volt még a Kruspér-utca. A vége az u. n. Lágymányosi tóba "terkollott" s az utca szélső házának tűzfala magas vizállásnál már vízben állt. A tó csónakázói ki-kikötöttek az utcavégen, s szomszédokat oltani a Kruspér-utca és Budafoki-út sarkán volt korcsmába jártak.

Amikor elkövetkezett a Kruspér-utcából az "Indián-telep"-re való elköltözés, akkor a családfő már újra a Schmidek és Grünsteinnél szállítómunkáskodott, a felnőtt fiúk az épülő malomnál majd magában a malomban voltak napszámosok, a harmadik fiú maradt a cipőkereskedésben, a legkisebbek pedig a fehérvári-úti elemi iskolába - szemben a Bertalan-utcával, közvetlen szomszédságban a Csoma-gépgyárral - jártak. A legkisebb fiú - jobb híjján, mert még tanoncnak sehohsem vették volna fel - nem ismételte, hanem másodszor járta az elemi iskola hatodik osztályát, arra gondolni sem mertek, hogy a fehérsas-téri polgáriba járassák, hiszen ott tandíjat kellett volna fizetni és drága felszerelést kellett volna vásárolni.

AZ INDIÁN-TELEPEN...

A század elején - egyrészt az Amerikába való kirándulás drágasága, másrészt a fővárosban megindult építkezéseknek nagyarányúvá válása következtében - a falvakban megélhetést nem találó földművelők, és mezeli napszámosok Budapesten látták az "igéret földjét".

Egész karavánok indultak el a Dunántúlról, az Alföldről, de az akkori Magyarország legtávolabbi vidékeiről is, hogy az ország fővárosában kenyérkeresethez juthassanak. A bevándorlások következtében azután annyira felduzzadt Budapest lakossága, hogy az építkezések ellenére lakáshiány mutatkozott, persze csak a munkásosztály, főként annak legszegényebb rétegei nem juthattak megfelelő lakáshoz, legelső sorban természetesen a megfizethetetlen lakbérek miatt.

A lakásszükség annyira égetővé vált, hogy a főváros akkori urai és parancsolói akarva, nem akarva kénytelenek voltak valamiféle megoldáshoz hozzáfogni. Elsősorban Bárczy István Budapest székesfőváros polgármestere próbálta meg a tarthatatlanná lett lakásviszonyokat úgy "megoldani", hogy a város legszélein - pl. Angyalföldön a Janicsár-utcában, a Ferencvárosban a Hallerpiac mentén és a Füleki-utcában, Budán pedig a külső-Budafoki-úton - földszintes, alapincézetlen, tíz-tizenkét szobakonyhás lakást magában foglaló, pavillonszerű épületeket emeltetett. Mi, a budafoki-úti u. n. Indián-telep benépesülésének és kezdeti korának történetét kívánjuk itt elmondani :

A "Nádorkert" akkor már bulgárkertészetté - mint a telepi-ek nevezték - "szerbekék földjévé" változott. Folytatásában a napjainkban is meglévő Gáztartály, az után az "indián-telep" házai, mellette az éppen elkészült Hengermalom, s néhány telekkel odább a Röck István - Első Brünni Gépgyár - ma Április negyedik gépgyár - majd a Hydroxigéngyár, a katonai lőportár őrségépülete, a "lőporkastély" és öt-hat csárdaépület jelentették a "civilizációt". A mostani kábelgyár helyén kietlen mezőség közepében egy kültelki lebuja, a Goldberger-gyár helyén pedig ligetes kaszáló és hatalmas kiterjedésű bulgárkertészet zöldelt.

A "benszülött" szegénység nem nagyon igyekezett ezekbe az új városszéli lakásokba, meghúzódott inkább a Belváros dohos, mellékutcai épületeiben. A városszéli telepeket majdnem egészben a faluról felkerült napszámos-, és alkalmi munkás-réteg "szállta meg". A szivekben az elhagyott szülőföld utáni vágyakozással. Ezek az emberek nemcsak azért igyekeztek a kültelki földszintes házakba, mert ezeknek a szoba-konyhái lényegesen olcsóbb bérűek voltak, hanem azért is, mert itt továbbra is falusiasnak tűnő környezetben élhettek. Itt is megtehették, hogy munka után meg vasárnapokon - akár csak valaha "otthon" - kiülhettek a házak elé elbámulgatni, gyerekeik pedig mehettek a rétekre futómétázni, és ismerkedni egy újfajta lapdajátékkal - a futballal.

A környék - sok és tulnyomóan lebujszerű - csárdái a felnőtt ifjuságnak nyújtottak "szórakozást", sokszor csupán annyit, hogy a közeli összekötő-vasútihidon ideránduló ferencvárosi legényekkel összemérhette erejét véres verekedésekben. Ezek a "farnzetadti jasszok" ruházatukban is elütöttek a "mieinktől": Nagyméretű micisapkát, csikos trikót, témben szűk, lent nagyon is bő, háromszögű bársonybetéttel és gyöngyházgombbal díszített nadrágot viseltek. A ferencvárosiak rendszerint azért érkeztek, hogy a csárdában unatkozó és kalandraéhes "fehérnépek" soraiban szerencsét próbáljanak, és az ezen való igyekezetük, az itteni férfiak "féltékenykedése" következtében rendszerint bicskázásban végződött, és gyakran rendőri beavatkozással járó tömegverekedéssé fajultak. A tapasztalt és minden hájjal megkent jasszság és a kicsit még ügyetlen, de elszánt, falusi eredetű törzsvendég ifjuság "mérkőzése" igensokszor az apákat is "csatarendbe" szólitotta s misem természetesebb, hogy a póznákat forgató "kisegítő csapatok" a jasszságot menekülészerű visszavonulásra kényszerítették, de másnap a környező gyárakból sokan hiányoztak, mert nem egy közülök a kórházakba került.

A telepen meghúzódó, talajavesztett tömegnek csoportokbaverődése, a "földiekhez" való vonzódása, ragaszkodása, a velük való barátkozás keresése, azt jelentette, amit Illyés Gyula a "Puszták népe" című irásában így fejez ki: "A vidéki, aki a ~~szűkebb~~ hazáról kezd el beszélni, az előbb-utóbb a szülőföldre, a "szűkebb pátriára" lyukad ki; egy falura és legvégül egy udvarra, onnan a konyhán át egy kétablakos szobára, amelyben anyanyelvét tanulta. Vagyis öntudatlanul újra éli, visszafelé egy szó történetét, izleli az ősi pillanatot, midőn a ház és haza egy dolgot jelentett..."

Ezek a kialakult csoportok egymást - mint a szelvényes legények folyton a szeretett lényről - ők is az imádott szülőföldről való beszélgetésekkel szórakoztatták, s kifogyhatatlanok voltak először utcaik, aztán az "alszeg" és "felszeg" majd azt követően az egész falu magasztalásaiból. Később ezek a csoportok tágultak, növekedtek és az idő múlásával már nem falvanként, járásonként, vagy megyéenként verődtek egybe, hanem földrajzi tájanként és szívesen ecsetelték az elhagyott szülőföld felülmulhatatlan szépségeit, fájditva a szívüket - még egymásait is, mert a dunántúliak által nem ismert alföldi tanyákról olyan dicsérieriádák hangzottak el, mintha azok nem is valami szikes lapályon dohoskodtak volna, hanem valami tündérisíkon kacsalábon forogtak volna telistele "terüj asztalkám"-okkal, az alföldi meg "tátotta a száját" amikor a dunántúli szőleinek gazdagságával, szelid dombjainak varázslatos képével "tromfolta" le őt.

A vasárnapokra következő hétköznapok közös, fásult hangulata, reménytelen nyomora, egyformasága aztán lassan "elszűrkitette" ezeket az "emlékezéseket" és az egymásutánra következő beszélgetésekben már ki-kicsendült a "közös" a városszéli "indiántelep" nem mondanám, hogy szeretete inkább a megszokásának izei. És már Dutka Ákos "Elereszt a pusztá" címében is megrázó versében megénekelte hangulat vett erőt a telepieken, ha estelente ki-kiültek a közeli Dunapartra:

"Bámulják a vizek szomorú sodrát...

A lékük, s vérük zsongani kezdett:

A tanyák... a pusztá... az ősi avar...

Hát eleresztett... hát eleresztett..."

Az eleresztettségnek az érzése először az ifjúság szívében vert gyökeret, ők fordultak legelőbb az új felé nemcsak érdeklődésükkel, de szeretetükkel, mert élt már bennük valami dac és nem tartották magukra nézve sértőnek, ha "indiánoknak" nevezték őket, az öregebbek még berzenkedtek, de egyre erőtlenebbül és fokozatosan ők is belefásultak sorsuk elviselésébe, hogy innen már nincs visszaút, sőt már a megszökni sincs, csak a megszokni van...

AZ INDIÁNOK KÖZÉ BEJUTNI, indián-telepi lakóssá lenni nem volt könnyű. A telep gondnoka egy lepasszolt gróf - gondolom Niczky nevezetű - volt s a "teljhatalmat" a telep felügyelőjére - volt inasára vagy huszárjára - egy székesfővárosi, községi hivatalszolgára ruházta, aki igen "megválogatta", hogy a "kegye" kit ereszt be az indiánok közé.

Tüttő bácsi, a vasárnaponként bő parasztgatyában kefékpározó telepfelügyelő nem volt kifejezetten korrump. A maga szűkebb patriájából - a Dunántulról - származókat, köztük engemet is, én pláne laktam is szegerdői "menekültségünkben" a falujában - Tikoson - "baksis" nélkül is "beengedett" a telepre, sőt megcselekedte, hogy Városháza illetékeseitől ő maga szerezte meg a beköltözéshez szükséges és elengedhetetlen hivatalos irást.

Volt a telep tiz pavillonjában egy-egy kétszobás lakás is, de mondanom sem kell, hogy ezeket nem a népes családok, hanem az u. n. sarzsik kapták, pedig ők sokesetben kettédmagukkal éltek, náluk már divatozott a szegénység sorait még "megkimélő" egyke.

Hogy kik számítottak itt sarzsinak? Nem a szegénység "aristokratái", a minden elsején fizetést kapó hivatalszolgák, postások, vasutasok, hanem pld. a közeli gyárak hajcsárai - kivétel a malom, ott voltak már szolgálati lakások. És kétszobás lakást kapott a szatócs is. Egyik szobában lakott, az utcafelől pedig ajtót vágatott és megtömte a boltját kocsikenőccsel, mákkal, ostorral, cipőmadzaggal, szentjánoskenyérrel, meg medvecukorral és mindenmás szegénynek eladhatóval - barnaszirral, lókrinolinnal, fekete kenyérrel, hogy lassan-lassan a telepen mindenki adósává - könyvrevásárló vevőjévé váljon, akik aztán a huszadrendű árut a legfényesebb belvárosi csemegés árainál is magasabb áron kapják. A telep valóságos "hitbizománya" volt a boltosnak és hitelt csak azoknak "nyújtott" - pedig mindenki rászorult - akikre "kegyének napja" ráragyogott.

ISKOLA ELEINTE NEM TARTOZOTT A TELEPHEZ, de mikor már "mákoskalácsból" valamiféle habarcs és parafamasszából felépült, csak az alsóbb négyosztály számára nyílt meg. Az ötödikes és hatodikos elemisták a fehérvári-, - most Bartók Béla - úti iskolába jártak, és úgy kezelték őket mint a "leprásokat". Az iskola növendékei nyomó többségükben "önálló emberek" - fuvarosok, kertészek, szénpincések stb. - meg "uriemberek" - kishivatalnokok, irattárosok, írkokok stb. - gyermekei voltak. Az "indiángyerekek" - budafokutról meg a közeli téglagyári nyomortelepről -, aki napszámosok, mosónék, alkalmi munkások lecsuszott "facér" - munkanélküliek - gyermekei voltak nem örvendtek valami nagy "szeretetnek."

Osztályfőnökük - bizonyos Zsper Károly - hátra parancsolta - a terem végében lévő padokba ültette - az indiángyereket, mondván:

- Ne itt elől mutogasd magad, igazán randa firhang vagy!

Ezek az iskolásgyerekek a "legvadnyugatibb" körülmények közt éltek. Bandákba verődve "fosztogatták" a közeli bulgárkertészetek mezeit, szerevezve egy-egy kis csemegét, új kalarábót, sárgarépát, hogy "változatosabbá" tegyék ezzel a nyerskosztal különben egyhangú - reggeli zsiroskenyér, ebéd zsiroskenyér, vacsora parikáskrumpli - étrendjüket.

Mi, felnőttekkel egykoron lévők gyári napszámosok is alig éltünk "különül". Lószafaládé, lóvirstli már "ünnepi számba" ment, a "stanicligulyás" - a töpörtyű pedig alkömának számított. Körünkben is a zsiroskenyér járta de már savanyóborkával, paprikával s tiloshalászatban fogott sültkesszeggel - titkon megtetézve, titkon, mert az édesanya is szelt, meg az apa is juttatott a gyerekeknek, de egymás előtt e cselekedetüket gondosan titkolták.

Az építkezési munkás valamivel jobban élt, mert ő rendszerint távol a családtól élt, dolgozott és az építkezés "tövében" meszes deszkadarabok tűzénél mindennap főzött magának valamit - a mi "felnőtt fiaink" akik ekkorára már parkettasztalosként építkezéseken dolgoztak ugyancsak "önellátók" voltak, de kis közösségünk kárára ment ez, mert a családnak szombatokként csak annyi jutott akkor már, hogy ők jobb vasárnapi ebédet ehettek, persze a többivel együtt, azok viszont hétköznapokon csak a családfő keresetéből részesülhettek ez pedig gyári napszámosoknál édes-kevés - 1910 október elsején illetve szeptember végén heti 14 - 20 korona volt, de a gyári napszámosoknak csak 25.3 %-a kapott ennyit, az egyötöde pedig már csak heti 10 - 14 korona bért kapott. ^{1./}

Én magam a 10-14 koronás keresetűek közé tartoztam, külső - udvarban teljesített - szolgálatomért kaptam ezt a fizetést.

A mihelyek szakmunkásai, napszámosai többségükben szerevezett volt, de mi külsők - mihelyenkivüliek - azinte kivétel nélkül u. n. "indifferensek" - szervezetlenek vagyishogy közönbösek voltunk.

1./Szádeczky Kardoss Tibor dr. "Adalkekok a budapesti ipari bérek statisztikájához" 113 oldal.

Betöltvén életem negyvenkettedik esztendejét - 1911 nyarán minthogy szakmunkás már ugysem válhatott volna belőlem - elhatároztam, hogy a gyártól megválok és újra visszamegyek a Schmidék és Grünsteinhez - szállítómunkásnak. Több a kereset is, valamelyest már jártas is voltam ebben a szakmában, és szállítás közben - persze csak külső munkán - akadt néha valami alkalmi munka is. Kofáknak trogerolás, a nagykereskedés vevői között egy-egy festékes megbízott evvel-aval, vagy egy-két órára "magukhoz csalt" egy-egy kasszaszállító, vagy hurcolkodási különítmény, s ez mindig jelentett valami felülkeresetet, így a heti keresményem felment itt 20 - 30 koronára is, ami kellett is hisz' asszony-gyerek - két kicsi meg mindig volt egy "lógos" nagyobb is - és a havi tizennyolc koronás lakbért elsem bírta a régebbi - rökgyári keresetem.

Az "indianok" között valami feloldódás félében, ugyis mondhatnám, hogy boldogságban éltem, de a munkahelyemtől eléggé távol a villamos a Budafoki-uti nem járt akkor de omnibusz sem, - különben sem telt volna rá a fizetésemből - kezdtem azzal a gondolattal foglalkozni, hogy beljebb kerülünk valahová, így jutottunk előbb a Budafoki-ut 83 sz. harmadik emeletére, majd a Bercsényi-utca 3 sz. földszintjére - egyik helyen sem maradtunk soká, de mielőtt rátérnénk az én további "beszámolómrá" még elmondja legkisebbik fiam a Cugoscipójével - élete első cugoscipójével - történeteket.

"ISTEN VELED, CUGOSCIPÓ!" - búcsúztam el egykor életem első új cipőjétől, de talán kezdjük az elején: A régi Várház-körút üzletei fényesre kivilágítva ragyogtak a sáros és nedves út két oldalán. Mindenki sietett a koratavaszi hideg latyakban, csak én ténferegtem nagyon ráérősen, pedig ugyancsak dideregtem az esős szélben, de ez most nem számított, mert öt korona csörgött a zsebemben, és vártam az édesapámat, hogy hozza még a hiányzó tizet.

Három-négy cipőüzlet is csábított egyik járdáról a másikra. Amíg gyönyörködtem a szebbnél-szebb gombos-, fűzős-, meg cugoscipőkben, nem is éreztem a meztelen talpammal a nyúlós nedvességet.

A Calvin-tér püspöki templomának toronyórája elkongatta az esteli hatot. Már csak néhány perc választott el a boldog pillanattól, hogy a hetek, hónapok - talán esztendők - óta áhitott legeslegelső új cipőmet kezembe vehetem, fel is próbálhatom, talán még a lábammal is hagyhatom. Ujjaimon - mind a huszon - számolgattam: mikorra érkezhetik meg édesapám a calvin-téri csúrgókuthoz? A Nádor-utca felső végéről, a Géza-utcai átjáróból indult. A Schmiddek és Grünstein hat órákor zárt, náluk dolgozott az én édesapám, és amíg történetemben megérkezik, had mondom el az én öt koronám összegyűltének történetét.

Talán husz, vagy huszonöt szatyrot - de az is lehet, hogy harmincat kellett, és jó nehezett felvinni legtöbbször a Gellért-hegy legtetejére, amíg a csarnoki trógerolásból tiz-husz fillérenként keresett öt korona együtt volt a zsebemben, és jöhetett az édesapám, hogy félheti keresményével kiegészítve az én pénzemet megvegyük életem első, addig senki által sem hordott cipőjét, mert ezideig csak olyan cipőm volt, amit új káborban más viselt.

Fáradt öregember - pedig alig múlt negyven éves - közeledett felém a kecskeméti-utcai ragyogásból. Valami láthatatlan, de igen erős szállal voltam hozzá kötve, mert bár fel sem nézett, egyenesen jött oda, ahol én - blondos ötlet - rejtőzködtem.

- Jó estét, édesapám! - mondtam fulladó lélegzettel, mert a szívem a torkomban dobogott.

Egy kéz nyult felém, mintha meg akart volna simogatni, aztán eltűnt egy erősen kopott, foltos zubbony zsebében, hogy kisvártatva újból megjelenjék előttem és szentjánoskenyérrel szerezzen örömet a gyomromnak, az orromnak és a szívemnek. A szegényember ritka szava, hiszen mindig fáradt és örül ha megtakaríthat egy-egy

szót, néha még a szükségeset is. Némán és tempósan indultunk az üzletek felé...

Bent a boltban kínos, furcsa "szertartás" kezdődött. Kopottságunk láttán a boltos éppencsak megbiocentette a fejét, ellenben egy öregember - a segéd úr - akkora alázattal közeledett felénk, hogy még én, a sokat görnyedő is meghökkentem. Lábán órmótlan, félretaposott cipő - inkább csónak : fittyedtszárú cugoscipő, s a fennakadt nadrágszár alól kikandikált a szürkére szennyeződött - valaha fehér - kapcarongya széle. A segéd úr pillantása ideoda röpdösött köztünk, a kövér boltos és egy a kasszában üldögélő felgyűrűzött, ki aranyláncozott, dupla tokás, festett arcú asszony-ság - a boltos felesége - között.

- Mivel szolgálhatunk? - csikorogta a segéd úr.

- Ennek a gyereknek kéne cipő, - mutatott rám édesapám.

-Hm, - dünnyögte az öreg kiszolgáló - a kedvesédes fia meg-mooshatta volna a lábát.

En a fejembűbjáig elpirultam, hiszen viszonylag fehér lábbal indultam hazulról, akkor még sütött a nap, de mikorra az albertfalvai határszélről a Belvárosig - el-elbámésszkodva - megérkeztem, eleredt az eső, amire a cipővásárlásra készülődő holdog aligha gondolt.

- Albertfalva messze van - nyögtem ki, mentegetődzve.

- Hehe, Albertfalva, - vigyorodott el az öreg -, hát azt tudják-e maguk, hogy ez mit jelent?

Csodálkozva bámultunk.

- Azt kérem alássan, azt, hogy Bercit megették az emberevők, mert ugyebár, nemdebár, teccik érteni : Albert falva!

Nem volt sikere a viccelőnek. Nem neveltünk. Ott is hagyott bennünket, de nemsokára visszatért s egypár láthatólag felemás cipőt tett elénk. Bosszúsan mozdultam, s zsebemben megcikkantak az ezüst koronák. Ettől-e, mástól-e a segéd úr egyszerre készségesebben, most már két összetartozó füzös, bakancsfélét tett mellénk a földre.

- En, én cugosat szeretnék, - böktem ki félénken. És utána következett egy végeérhetetlennek tűnő erkölcsi predikáció. Először apám, aztán a kiszolgáló részéről. A segéd úr fel volt háborodva a fiatalság hallatlan igényességén, apám pedig néhány koronát remélt megspórolni, lévén akkor a cugoscipő a legujabb divat.

Lassan már körül voltam véve füzös-, meg gomboscipők garmadájával, de én konokul kitartottam a cugos mellett. Akadt a boltban lévők között, aki félreérthetetlenül arra célzott, hogy apám helyében már régesrégén pofon rittyentett volna. De én álltam szívós elszántsággal a szóstromot. Végül is egy pár gyönyörű, lakkfényű, gavallérsarkos, fekete cugoscipővel a hónom alatt léptem ki az üzletből.

Tizennégy koronát fizettünk az ujdonuj cipőért, a megmaradt egyért lóvirstlit vásároltunk, és apám megivott egy pohár sört.

Harmad-, vagy negyednap húsvét következett. Én a vadonatuji cipőben, hasamra eresztett - mert nagyon rövid volt már - nadrágban begyeskedtem a hengermalom-úti poros járdán. Lenn a gödörben - a Budafoki-ut másik oldalán lévő réten - gyerekek rugták a lapdát, pont azon a helyen ahol most a kelenföldi Goldberger-gyár gépei szövik az álomszép selymeket.

- Goól! - harsant a kiáltás s morajlott a rétség, a fák és bokrok sürüje. Micsoda varázsa van ennek a bűvös szónak. Én az ujjongás hallatára eszem nélkül szaladtam, és abban a pillanatban már dehogyis érdekelt a cugos, a fő az volt, hogy rohangálhattam a "laszti" után, s mesteri centerhalf módjára "söpörtem" a népet lapdástól a kapunk elől.

Gyönyörű játékomat még a kutyánk is megirigyllette, mert ott tib-lábolt mindig a nyomomban, és megugatta a focit, amig meg nem untam, s a lapdával "megcéloztam!" Ettől ebünk méltatlankodva elszaladt s lekonyult fülekkel, behuzott farokkal az útszélről - ez magasabban volt az uttestnél - bámulta játékomat.

- Goól! Goól! - hangzott minduntalan, s kitudja meddig teremtek volna a "dugók" cugosom közreműködésével, ha véletlenül egy kőbe nem rugok. Irigyelt cipőmon egy jókora horzsolás keletkezett és egyszerre elfogott a "félsz". Le hát a cugost, és neki, mint régen - meztélákkal. Így is én voltam a "nap hőse".

A "meccs" végeztével úgy emeltek játszótársaim a vállukra, mint valamikor nagyon régen a hét vezérek cselekedték Árpád apánkkal. Boldog voltam, nagyon boldog és elégedett, hogyné hiszen én magam egyedül féltucat gólt rugtam az ellenfél kapujába : Amig le s fel "hullámozottam" a vállakon egyszerre eszembe jutott a cugos. Egyszerre rettenetes gondolat villant át agyamon. Ugrottam is, mint egy készkenőnyi szőcske, de a kapufa - akarom mondani a cugosom nem volt sehol.

Azóta se volt cugoscipóm, de hat gólt sem rugtam, mert apám még a nézők közé sem engedett többé.

Lassan elszálltak felettünk az évek, nemcsak édesapám, én is megöregedtem, de mostanáig soha senkinek meg nem mondtam, miért sóhajtok így, ha valami baj van, hogy "Isten veled cugoscipó!" Ami mindig azt is jelenti, hogy "isten veled gödör : régi, már nem létező rét, és isten veled ifjuság!"

A B e r c s é n y i - u t c a 3 számú ház földszintjén, a kapun belépve, balra az udvar mélyén van egy egyszobás lakás, ennek sötétségét, kriptai hangulatát a főként magas bérét "megszokni" nem lehetett. Ha örültünk is, hogy most már "beljebb" jóval közelebb a város belsejéhez - lakunk, ez nem tudta feledtetni velünk az elhagyott - indiántelevi negyedik pavillonbeli- napsütött lakásunkat, és nem a szomszédokat, mégkevésbé a mezeli környezetet.

Eddigi környezetekkel imigy-amagy - a budafoki-útival nagyon - megvoltunk elégedve. Az itteni lakók zárkozottsága olyan rideg és elutasító volt - a ház egyetlen proli családjával - velünk szemben, hogy nem maradhatott sokáig titokban, az egyik utcai lakás "gazdaasszonya" mekkora "szeretettel" viselkedik a serdülőkorú leánykák iránt. Addig ez bennünket különösen nem foglalkoztatott, amíg a mi leányunkat is ki nem tüntette érdeklődésével.

Nem voltunk már teljesen tájékozatlanok, mielőtt a nagy barátság valamivé fejlődött volna, egy kicsit érdeklődtünk a kitüntető szeretet ekkora áradása felől, hát meglepő dolgokat hallottunk. A gazdaasszony öregedő gazdája - két előneves, előkelő hivatalnok - azzal szórakozott "üres" óráiban, hogy a fejletlen leánykákat fűrésztötte kádjában, de mielőtt a miénk "megfürdetésére" sor került volna, a gazdaasszonyt pofon rittyentettem, és egyidőre a többiek "fürdetése" is abbamaradt, de elkezdődött a mi "kiszekirozásunk".

Mennyire sajnáltuk az otthagyt indiántelevet, ahol ilyen "kilengés" meg nem történhetett volna, ha megesett valami a közelben az csak a csárdákban eshetett, mint például a Gilice-csárdabeli rablógyilkosság is. Az indiánok azonban olyan távol álltunk tőle, hogy jobban vigyáztunk a magunk tisztességére, mint a kossuth lajos-utcai Nemzeti Casino mágnásai a magukéra.

Könnyű volt elmenni, az indiántelevre visszamenni annál nehezebb egyelőre be kellett érni azzal, hogy közelebb kerüljünk hozzá. Közvetlenül a dohánygyár után épült egy nagy kétudvaros ház, a Barkóczi Jusztin és neje bankkölcsönrel tető alá hozott háza. Spekulált a ministeri tanácsos ur, hogy a mindentől távol lévő, de a gyár tövében álló épület lakásai kaposak lesznek, lettek is volna, de a bérek belvárosi "magasságban" mozogtak, az épület meg még nem is készült el. Hogy azután a bank valami pénzhez jusson, Barkóczi ur házat zár alá vétette, és uszolta fűnek-fának a kutyának sem kellő lakásokat, a kétszobásakat például egy lezárásával egyszobás béréért adva ki, így jutottunk mi is ebbe a nagyon vegyes lakóju házba.

A Budafoki - ut 83 számú házban hiába volt a lakásunknak délre néző erkélye, annak használatáról szó sem lehetett, mert az erkélyes szobát a bank lezáratta, nekink az udvari szoba maradt.

Itt is rövid ideig laktunk csak, de nevezetes maradt életünk végéig, mert bár láttunk már ágyrajároggyülekezetekeket, de olyat, mint a mellettünk lévő lakásban volt, olyat itt láttunk először és utóljára. Minthacsak a közeli volt "Konstantinnápoly épület" lakói özlötték volna el ezt a lakást. A két szobában váltással lakott vagy negyven ember, nem ágyakon, mégcsak nem is szalmazsákon aludtak, hanem összehányt rongyokon : nappal a leánykák, éjjel a dolgozók, vagy legalábbis munka után járó emberek. Néha szóváltás támadt a "nappaliak" és az "éjszakaiak" között, mert például a leányka még nem aludta ki előző éjjele mámorát, késő este is heverészett, vagy alaposan berugva még aludt alkohol mámorában mint a bunda.

Pásztor koromban a ránkbizott jószággal nem "érintkeztünk" szalonbeli módon és durvaságunk, szavaink nem való volt mondjuk zárdanövendékek füleinek, de a mi káromkodásaink kisgyermeki gügyögés volt ahhoz képest, amit az ilyen "szalmazsák bérlők" egymás fejéhez vagdostak, ha nem tudtak megegyezni.

Itt hallottam először macskazenét is. Két szomszéd összeveszett és amikor már minden bosszantási formát végig próbáltak, következett a cintányérként összeütögetett tepsik zenebonája, mindenféle otrombaságok kiabálása közben. Ha a mi indiánjaink a telepen összevesztek, hát az ő lármájuk ehhez képest susogás volt.

Megindult a rohamunk az indiánteleg visszahódítására, mert a visszakiváncozás is egyre nagyobb lett, de méginkább sürgette a munkanélküli családtagok szaporodása - már csak a legkisebbik fiu dolgozott, meg az édesanyjuk, én magam is "szabadságolva" voltam, mert abban az időben nem igen volt kapós Schmidek és Grünsteinék rézgálica. E mellett még sürgetett az is, hogy a legidősebb fiu sor alá állt, s készült bevonulni.

Ez időtájt volt nálunk a legnagyobb a szegénység, még arra is rászorultunk, hogy butort és ruhanemít adjunk el. Nem is volt más keresetem akkor, mint "kutyaabriktolást" vállaltam szemben a házzal a puposréten felállított "kutyá nevelő intézetben!"

Megváltás volt számunkra, hogy egynapon hozta a posta a be- rendelést a céghez - munkára, és a főváros kiutalólevelét az indián- telep tizedik sorának egyik lakásába.

SCHMIDEK ÉS GRÜNSTEINNÉL

A család felnőtt tagjai közül egyedül dolgoztam - a két felnőtt fiú munkanélkül volt, és az édesanyjuk sem kellett most a gazdag ügyvéd házában, az ügyvéd egyik lányát férjhezadták és nagyon meghuzták a "nadrágszíjját" az úrak.

Nem volt könnyű az én sorsom. Azeleőtt "cipekedni" nem szoktam, és negyvenharmadik évemben voltam már, a gyomrom is kinzott és úgy lefogytam, hogy a céghez csak kisegítőnek - kézikocsikisérőnek akartak csak visszavenni, ez pedig olyan keresettel járt volna, amennyi egy macska eltartására is kevés lett volna.

"Szerencsére" kezdődött a rézgalic-szezon és nagyon kellett az ember. Ez "bizalmi" munka is volt, hiszen az apró kékövet könnyű volt kipiszkálni a zsákokból és még könnyebb volt "zseből" eladni. Vasárnapi kirándulásokon a nagykovácsi-i meg a hidegkuti, vagy budaörsi sváb gazdák féláron örömet átvették.

Viszont a kéköveszsákok kutyanehézek voltak, de én kézikocsival jártam, ez meg olyan kevés munkát adott, hogy a legtöbbször a hatórás kezdés ellenére még tizenegyórákor is csak ültem a kocain, és nem indítottak sehovásem. Vegyszernagykereskedés volt ez a lipótvárosi pince, legnagyobbbrészt viszonteladókát szolgáltak ki, azoknak pedig lovasszekéren vitték az árut, hát kézikocsinál keresni nem lehetett. Nem lehetett azért sem, mert "fekete trógerolás" itt lehetetlen volt, enélkül pedig nagyon sovány volt a "bevétel".

Csak vissza, vissza a lovasszekérhez. Valahányszor a szekér néha nélkül kifordult a közből, ahol a cég pincéi voltak, elszorult a szívem, s mindannyiszor felfénylett bennem a reménység, valahányszor a strákkocsi gyors ügetéssel az utcába befordult.

Mellettem köszönés nélkül eltrappoltak és szomorúan szemlélgettem, hogy ismét nem szólítanak engemet, vagy mégis? Láttam ám, hogy tekingelődnék a rövid utca egyik majd másik vége felé. Eltelhetett negyed óra vagy tán félóra is. Aztán már nem néztek se jobbra, se balra, hanem egyikőjük a trógerok közül intett nekem. Kórai volt az öröm, mert a könyvelő úr sehogyan sem akart elengedni a kézikocsi mellől, de ez volt a kisebbik baj, mert végül mégiscsak mehettem.

És mentem a bajba. A korcsmában felejtődött szállítómunkás cimborái svábul sokáig vitatkoztak egymásközt, aztán mert az időt húzni már nem lehetett - sürgős volt a szállítmány - neki-fogtunk a munkának. Én semmi gyakorlattal sem rendelkeztem. A tizedik vagy huszadik zsáknál már ugy érzetme, hogy összeesem, pedig még hátra volt tizszerannyi, és azt majd a helyszínen le is kellett rakni.

- Mikor következik be a "pucpaszta" vagyis az én meglógásom? - figyelték félszemmel a távolmaradt málházó "haverjai". És én összeszorított fogakkal, remegő inakkal tovább cepekedtem, nagyon rosszul fogva a zsákokat. Ekkor jött meg a korcsmából - helyesebben jött elő - a "Köllna feta". Mikor meglátott engem, először elbődült, aztán elnevette magát, majd elkomolyodott, és megindult felém. Én csak a lapát tenyereit néztem, mint egy "megigézett". Két ujjának a szorítása is elég lett volna szétmorzsolni a nagyon is kiálló ádámcsutkámat.

Nem morzsolta a Köllna feta semmit sem szájjal, hanem megállt a hátam mögött, megmarkolta a zsák két sarkát. Bennem megállt a szív-
-verés. És egyszer csak érzem, hogy a zsák megrándul a gerincemen, felkuszik a vállaimra és a bála fáradtságom ellenére szinte könnyűnek tűnt.

- Voósz bruda? - szólalt meg és mosolygott Köllna feta, amikor aztán csak látta, hogy értetlenül bámulom, magyarra fordította a szót:

- Voósz tesvér, ugy-e hogy így könnyebb?

És azután már annyi "fogást" tanultam - és mind tőle -, hogy lassan-lassan megértettem a régi közmondást: - Többet ésszel, mint erővel!" Mert ugy megtanultam cepekedni, hogy nemcsak a nyolcvankilós zsákok nem rogyasztottak már, hanem a mázsánfelüli bálákat is könnyűszerrel hordtam, de sajnos egyre kevesebbszer és olvadt, olvadt nemcsak az én keresetem, de mindnyájunké. Most már az indiántelepre való visszamenetel nem csupán érzelmi kérdés volt, hanem parancsoló szükség is. Az olcsóbb indiántelepi bér egy fokkal elviselhetőbbé segített tenni, alig elviselhető helyzetünket. Esténként a két krajcárt megsporolni mindig az összekötőhídon tértem haza, pedig így az út sokkalta hosszabb volt - végig a Belvároson, Ferencvároson - mint lett volna a Ferenc József - most Szabadság-, hídon keresztül.

Megint Köllna feta segített. A közeli mondurdepóban szerzett munkát s én elbucsuzhattam a Schmidek és Grünsteintől!

UJRA AZ "INDIÁN-TELEP"-EN

A szikláról levált és a folyók vizébe hullott göcsörtös kövek is, a messzire folyó vizekben lassan-lassan szépen csiszolt, arányos kavicsokká csiszolódnak. Az én életem folyása is így koptatta simára a negyven-negyvenöt év előtti napok emlékeit, ami akkor nagyon lealázó meg elszomorító volt, azt majdnem elfelejtettem, s csak a kevés szép és kedves emléke maradt meg és aranyozódott szebbé, mint valójában volt. Éhség, fázás, rongyoskodás és kiszolgáltatottság alig-alig indítja meg bennem az emlékezés kalidoszkópját, annál inkább mondjuk a gyerekeink "nyomunkba lépése", vagy annak a megismerése, hogy a napi gondokon túl van egy szebb, színesebb tartalmas világ is.

Maradjunk a sorrendnél. Az idősebbek - értem alatta a husz éven felülieket - alig-alig juthattak munkához, a legtöbb családban a tizenkét-tizenhárom éves fiúk-lányok voltak a "család-fenntartók" mert a gyermekféle könnyebben és tartósabban juthattak munkához. Na már most, ha nemcsak az önmaguk, de a felnőttek eltartásáról is nekik kellett gondoskodni, érthető, hogy valamiféle félig gyermekes, félig öreges magatartás alakult ki bennük: Gyermekesek voltak, mert szerettek volna játszani, felnőttek voltak, mert kenyeret kellett keresni, és ezeken túl "bizsergett" valami bennük, aminek magyarázatával adósak maradtak volna, ha történetesen valakinek eszébe jutott volna megkérdezni egyiket vagy másikat: - Te miért várod meg azt a lányt, vagy - te miért vagy kedves ahhoz a fiuhoz?

De mert látták, hogy bátyáik, nővéreik összebujva sétálgattak - munkából vagy munkakeresésből való hazatérésükkor - a Budafoki-ut gesztenyefái alatt, hát ők is egymásbakarolva ugyanezt cselekedték, és ezek a gyerekek lassan-lassan elfelejtettek játszani : a fiúk pénzfeldobást játszottak a falak tövében, a lányok kötögettek, horgolgattak, de igen hamar elbóbiskoltak, még a vasárnapi kormázásaik alatt is. A dolgozó gyermekek vasárnaponként szinte kivétel nélkül látogatták a Goldberger-teleken volt Gilice-csárdát, de a legtöbb látogatója a Nádorkert gesztenye-alléinak négyszögében lévő, nagy kerthelyiséggel bíró Molnár-vendéglőnek volt. Itt szép időben szólt a szabadtéri muzsika, táncoltak a vendégek, őszönte pedig itt tartották az eseményszámba menő szüreti mulatságokat.

Ezek a szüreti mulatságok egy-egy lányos vagy fiús családnak elég nagy megterhelést jelentett^{ek}, mert "illettt" a mulatságokban kosztümbe öltözve - csikósleányként, rózsasándorként - résztvenni, megjelenni, és a jelmezkölcsönzés nem volt túlságosan olcsó. Szerencsés volt az a leány vagy fiatalember akinek hozzátartozója, ismerőse - mindig az idősebb korosztályból való - még megőrizte a hazuról hozott csizmát, százcáncu gatyát, színes pruszlit - mellényt, vagy ha nő volt akkor a kasmérszoknyát, pruszlikot, ingvállt, kötényt. Ilyen persze igen kevés volt - csak a hagyománytisztelők, mert a legtöbbször hamar "kivetkőzött" és eladta régi ruháit s inkább járt "a legutolsó teleki-téri divat" szerint, mint atyái-anyái ruháiban, kivételek voltak a matyólányok és asszonyok, akikkel a telepen találkoztunk, annak mindnek volt matyóruhája, és szépségnek tartotta, ragaszkodott hozzá.

Ez a kosztümösi persze csak esztendőnként egy alkalomra volt divatban, de a korcsma az minden vasárnap tömve volt, hiszen a mozin kívül nem is volt más szórakozási lehetőség erre felé, a mozinál meg sokkal szórakoztatóbb volt számunkra a vendéglőkben való társaséneklés. A "sláger" az eléggé együgyű "salamondári" volt. Csoportokba verődve dalolták, az előénekes, vagy mondjuk "karvezető" - jótorku fiatalember - énekelte a strófát, például:

"Erzsébettéri fapadon,
Ült egyszer egy hajadon,
Arra szállt egy kis veréb
és lèküldte névjegyét..."

A "kórus" - vagyis mindnyájan - pedig a refrént énekelte:

"Sejhaj Boldizsár, Boldizsár,
Salamondári, dikkendári,
Salamondári, dikkendári
Dik, dik, dik..."

És ment ez az éneklés szinte "végkimerülésig", kifogyhatatlan változatokban a strófák és utána a refrén, késő éjszakai órákban már összetölték az asztalokat és a korcsma egész vendégkoszorúja fujta a "salamondarit".

Ha történetesen bársonybetétes nadrágu "farnzstadtiak" is voltak a vendégek között, előbb vagy azok minket, vagy mi őket "kivertük" - ők persze ritkábban - s csak aztán jött a dikkendári.

2

Csószlány egyik kelaföldi szüreti bálból.

EZEK A SZÜRETI MULATSÁGOK egy kaptafára rendeződtek, kivált ha pest-budai "benszülöttek" csinálták, akkor Gárdonyi Géza "GÖRE GÁBOR"-a nélkül elképzelhetetlen volt. Az indiántelepiek szüreti mulatságaiban is megtalálhatók voltak a kifeszített drótokra aggatott szőlőfürtök, s az ezeket "őrző" csószlányok és betyárok, akik "lefogták" és a bíró elé vezették a "szőlőtolvajokat". És itt is volt paprikajancsi, drótestót, jósoló cigány-asszony meg u. n. "világposta" vagyis mindenegyes asztalon ott állt egy-egy város nevét feltüntető tábla, például Kaposvár, Debrecen, és lehetett vásárolni képeslapot s azt egy-egy asztalhoz ismerősnek, vagy ismeretlen szépleánynak címezve - mondjuk feketehajú, fehérbluzos megjelöléssel - a lapokat azután a "postagyerekek" kézbesítették. Ezekből néha életreszóló szép szerelmek virágoztak ki, a legtöbbször csak egy-egy csunya verekedés, mert a szépleányhoz rendszerint tartozott egy féltékeny legény is.

Az indiántelepiek mulatságaiból annyiban hiányoztak a "hamis dolgok", hogy a teleplakók túlnyomó többségükben falusi eredetűek voltak, s így a "GÖRE GÁBOR"-t nem szívelhették, meg a mulatságok a legtöbbször "kompromisszumokból" állott vagyis a különböző országtájokról eredt "indiánok" összeötvöztek valami eredetibbet, mint az óbudai németajku benszülöttek, vagy a promontoriakból verbuválódott kelenföldiek meg kelenvögyiek.

A FUTBALL is társadalmi tényezőnek bizonyult, és hiába lehetett a bercsényi-utcai töltésről potyán első osztályu mérkőzéseket - BEAC, MAFC, TTC, NSC, BAK, BTC stb. meccseket - nézni, egy-egy házcsoportnak is megvolt a maga csapata, az indiánoké pl. a "Hengermalom-uti Ifjak Köre", akik a legtávolabbi városrészebe - pl. Krisztinavárosba, Tabánba is - elmentek, s ilyenkor ment az egész "drukkersereg", a meccs vége azután mindig "társas összejövetel" békés sörözés, vagy nagyon is komoly verekedés volt.

A futball még a munkanélküliség átkától megnyomorított "indiántelepiek" között is igen népszerű volt.

AZ INDIÁNTELEPI LAKÁSUNK a 10.-ik épületben volt, ötödik vagy hatodik a Hengermalom-út felől számítva, szomszédaink közül már csak az ovodai dadusra - akinek a férje városi altiszt, később fővárosi mezőőr volt - emlékezem, s egy keveset még a három ifjú nőtestvérre, ezek egyike a hengermalom-^uti postán teljesített szolgálatot, míg a második és harmadik nővér a "mákoskalács ovóda" ovónője volt.

A szomszédok közül még emlékezem egy Kőbölkuttról származott családra - rájuk is legfőbbképpen azért, mert mint az én feleségem, ennek a szomszédnak a felesége is takarítani járt uriházakhoz, bizonyosan a Budafoki-útra a Rökk-gyár tulajdonosának családjához. Abban az időben az indiántelevi asszonyok 70 - 75 %-a járt el dolgozni; dohánygyárba, ujságot kihordani, legfőbbképpen pedig takarítani, márcsak azért is mert a családok tulnyomó többségében tulajdonképpen az asszony meg a gyerekek voltak a "családfenntartók", a felnőtt férficsaládtagok vagy idényszerűen vagy egyáltalán nem dolgozhattak.

A 10.-ik sorban csakugy, mint az elsőben meg a többiben is volt egyetlen kettőszobás-konyhás lakás és talán nyolc vagy kilenc szobakonyhás, alápincézetlen mind, tartozott mindegyikhez egy pitvarszerű nyílt folyosórész, egy onnan nyíló WC, kamrára nem is emlékszem. A pitvarból nyílt a konyha, a konyhából a szoba, ennek ablaka a kisebbszámu - mi esetünkben a 9.-ik sor - ház udvarára nyílt, az ablakok mind nyugatra nézők voltak, míg a folyosók - pitvarok - keleti fekvésűek. A lakosság többségében falusi eredetű, így virágkedvelő volt s az udvaron kis csoportok, a pitar előtt pedig felfuttatott hajnalokák, vagy egyszerűen futóbabok virágoztak.

A lakások tulnyomó többségükben "teleki-téri eredetű" butorokkal voltak berendezve, akadt persze ahol a "felszerlés" csak szalmazsákokból állt. A m i l a k á s u n k be volt butorozva: a konyhánk inkább lakókonyha volt kredencsel, asztallal, mosogatószékekkel - hokkedlikkal - és egy mosdóval felszerelve. A konyhában étkeztünk, mosakodtunk, fogadtunk szomszédokat, olvasgattunk - este petróleum fényénél - és vitatkoztunk néha, mert ekkor már az 1912 májusi "vérvörös csütörtök" már azok szemét is kinyitotta, akik még hittek a telep meglátogató "irgalmas uriaszonyok" népszerűségében.

A s z o b a b u t o r z a t a állt először is két szekrényből - sifonérből, középen asztal négy hajlitott u. n. Thonet-székkal, egy divány, két ágy, az ágy felett Rákóczi-képek: "Csatába indulás" és "Csata után" címmel, Könyves Kálmán-féle nyomatok a Nagymező-utcából részletre, mert a szentképek közül csak az "Üdvözítő az olajfák hegyén" címűt hoztuk fel faluról. A legkisebbik fiú könyvmoly-féle volt, minden felesleges fillérjét a "Magyar könyvtár" sorozatban megjelent könyvekre költötte s ezeknek a könyveknek a kis stelázsija volt az ablak alatt. A könyvek közül egynéhánynak a címére még emlékszem: Anatola France, Knut Hamsun, Zola és néhány Verne, ezek Athenaeum-kidványok voltak, aztán volt Petőfink, Aranyunk, Vas Gerebenünk, Tompánk - csupa antikvár-példány. A szomszédok sokan hozták tőlünk kölcsönbe könyvet, az előbb felsoroltak közül alig, annál inkább "Angyal Bandi az uri haramia és Szilágyi Erzsébet grófnő szerelme" című füzetesregényt, amit hetenkénti 10 fillér kölcsöndíjért egy a "Konstantinápoly"-ban lakó szánta istóriás hozott házukhoz.

Ruhaneműekkel állandóan bajok voltak, ünneplóruhája egyikünknek - még az asszonyoknak - sem volt, cipőt rendszerint a kisebbek "örökölték", a nagyobbak pedig a Teleki-téren szerezték be. Hálóhely - az ágyat két személyre, a divánt egyre számítva - öt volt, a két kisebbik egyike szalmazsákon a földön hált, a fiú - már kenyérkereső - egy "nappal szék éjjel ágy" - Schöberl-féle, urak által kihajított alkalmatosságon töltötte az éjjelt.

A mi berendezésünk kivételes és nem általános volt, mert a telepen alig volt "komplett hálószoba".

Az étkezés igen egyhangu, reggel kenyér tejetlen rozskávéval, néha főtt krumpli, a munkába járóknak napi 40 fillér ebédköltségre, a munkanélkülieknek "majd este jóllakhattok" volt az "ebédjük". A főétkezés a vacsora volt: bab, krumpli, főtt tészta, néha "hadival" ez a hadi marhaszív, vese és más belső rész volt, mi a lóhústól irtóztunk, a szomszédok főtápláléka a lóhús volt, kivált a "lókrinolin" volt igen népszerű. Zöldségfélének bőviben voltunk, mert a közeli bulgárkertészetben dolgozó bulgárok fiataljai átjártak a mieinkhez "kolegázni", és sohasem jöttek üres kézzel, de a zöldséget nem kedveltük hiszen "magában" nem sokat ért, zsizozónak meg szükiben voltunk.

A fiatalok legszivesebben korcsmákba jártak szórakozni, erre azonban csak ritkán futotta a keresetükből, a nyár valósággal megváltás volt számukra. Amikor az idő megenyhült a kamasz és legényféle "erőmutatvány" félékkel szórakozott pl. birkozások, puszta tenyérrel szegeknek deszkán való átverése, Duna-átuszás stb.

A fiatalok közös mulatsága táncolásból, nótából állt. Akadt a telepen harmonika, fahórl felhozott citera ezek hangjainál táncolgattak, dalolgattak, emlékszem akkor igen divatos nóta volt:

"Árok, árok de mély árok,
Kiskapunkba ki-ki állok,
Felperdül a kiskalapom széle,
Ugy tekintek a csillagos égre -
estére!.."

A bolgárfiatalok - a szerbekék - is énekelgettek, de nyelvüket nem ismervén, dalaikat nem tanultam meg, egyet csak, de ezt itt tanulták már és állítólag cigányeredetű dal volna:

"Sejhuj cseremere dik, cseremere dik,
Árisz-bárisz, balvicárisz ugrica,
Zsuszpendáre, boldogrica, boldomere dári,
Sejhuj, cseremere dik, cseremere dik..."

A fiatalok - kivált a szerelmesebbjé - igen kedvelték az összekötő vasuti hídnál kezdődő a Dunába hosszában mélyebben elnyuló félszigetszerű gyepes, nyárfást. Holdfénynél itt zavartalanul lehetett dalolgatni és jutott el nem egy szerelem a "betetőzéshez", itt a csendes, árnyas rejteken, de ez nem volt indián-telepi "rezervátum" mert még franztadtiak is "akadtak" itt, pláne ha az egyik "partner" malmi, bulgárkertészeti, vagy telepi volt, no meg a pestiek közül sikere volt sokak előtt, aki "kiszorultak" az epreserdei sűrűből...

A HÁBORU ÁRNYÉKÁBAN

Az u. n. Balkán-háboru először azzal jelentkezett nálunk, hogy ismerőseink közül sokakat behívtak, kivált olyanokat, akiknek az ezredéből egy vagy több zászlóalj Boszniában állomásozott, mint például a kaposvári negyvennegyedik gyalogezredé Bilekben.

A következő - legszembeötlőbb jel - pedig, hogy a bulgárkerészetek már előzőleg igen elnéptelenedtek, a fiatalokat mind hazahívták. Emlékszem a fiaim egyik barátja, akit mi csak Bulgár Pistának neveztünk, korábban egyik délután azzal állított be, hogy :

- Én búcsúzni, menni, mennék és vissza nem jönni soha már! - A könnye pedig hullt mint záporosó, kicsit italos is volt már, a fiúk -kivételesen - mind dolgoztak, elbúcsúzni tőlük már nem is tudott, s hogy valami jelét adja szeretetének előhuzott a zsebéből egy üveg rumot és azzal vált el, hogy "Ezt a kicsi rumet..." - nem tévedés a rumot - többet nem tudott mondani csak sirt, sirt és nem is láttuk őt viszont többé sohasem...

A háborus világ még abban is éreztette hatását, hogy mint már említettem a hadi - olcsó marhabelsőrész - bevonult családunk, szomszédaink és az egész város étrendjébe. Az asszonyok tulnyomó többsége most már nem mosni, takarítani járt el hanem az összekötő vasuti hidon át a Weiss Manfréd-féle konzervgyárba, ahol a "fikszumflejs" készült, kivitelre-e, vagy a monarchia is készülődött-e?, azt én már nem tudom, de soha annyi marhasziv meg pejsli nem volt a mészárosoknál kapható, mint abban az időben. /s a munkához jutás

Ezek az esztendőök különben is döntő változást hozott a telepiek, s vele családunk életébe. Néhány munkanélkülinek sikerült a malomigazgató parádéskocsisának közbenjárására elhelyezkedni a malomban - zsákolónak. És ezek a fiatal emberek - köztük a második fiunk - a kenyéren kívül mást is hoztak közénk.

A malomban a történelmi Magyarország minden tájáról verődtek össze kétkézi dolgozók s közülök nem egy maga, vagy a brátai révén ismerte a haladottabb nyugati országok életviszonyait. A legfelvilágosultabb köztük Szép Lajos volt, ez az Európát bejárt parkettasztalos, de nála is nagyobb látókörű Kondor József, aki a fiainkhoz "édesedett" hugai révén - volt belőlük vagy tíz - bejáratos lett házunkhoz, és valahányszor Kondor és Szép összekerült nálunk, abból mindig széles vita támadt és konkrétan

ekkor hallottam először a nyolc óra munka, nyolc óra pihenés és nyolc óra szórakozás követeléséről.

Én változatlanul alkalmi munkán lehettem csupán. Kikerülvén Schuidek és Grünsteintől - pártfogás ellenére sem tudtam a mondurdeponál munkához jutni, egyebütt meg minthogy közelétem a negyvenöt éves korhoz nem álltak velem szóba, hiszen válogathattak az egészen fiatalokban. Néhányszor még azt is megkíséreltem, hogy kifutóságot vállaljak heti nyolc-tizenkettő korona bérért, itt sem álltak velem szóba, akadt fűgőbb, fiatalabb, olcsóbb és akárhány saját kerékpárral.

Én rendületlenül jártam a mondurdepohez mert "Köllna feta" - gondolom Kellner fater - váltig biztatott, és volt is hébe-hóba egy-egy "molyvadászi" - napszámosi - munkahly, de ezt mindig budaörsi vagy törökbálinti esetleg promontori "földi" tölthette be helyettem, az összetartás akkora volt közöttük, mint valaha odahaza Somogyban a "gazdagabbak" közt, akiknek soraiba jöttment - más szóval koldus - igazán nem juthatott be, hát így nem juthattam be én a "motyor" a monduresok soraiba.

AZ EGÉSZ MALOMBELI "FELLENDÜLÉS" olyan volt mint az egynyári virág, hamar elviritott és ősszel már megint csak a feleségem és a legkisebb fiunk voltak a keresők. Magam "szilvástótnak" álltam be, vettem egy-egy kosarat elülre-hátulra és a nagycsarnokban beszerzett szilvával azokat felpakkolva meg-megálltam egy-egy épülő ház előtt és el-elkiáltottam magamat: - S z i l l - v á t v e g y e n e k, s z i l v á t ! de igen csekély sikerrel, még annyit sem kerestem vele, hogy legalább egyszer én jóllakhattam volna szilvával. Nekünk idősebbeknek annyival is rosszabb volt, hogy otthon nem volt "becsület" a "csavargás" már nem ment, mint ment a fiataloknak, akik, ha nagyon szorult a hidegben a kapca, hát templomokba jártak melegedni - válogatás nélkül. Katolikus, evangélikus, református vagy görög egyformán a budavári evangélikus templomot kedvelte mert abban fűtöttek a legjobban...

Az indiántelep mellett - közvetlen szomszédságában - volt egy gáztartó, s a hozzátartozó körülkerített udvaron nagy dombokban állt a koks, olyan hosszú ideje már, hogy tavaszonta zöld parérj nőtt a "dombtetőn". A "telepiek" meg a környező vityillók lakói egy-egy zsákkal megjelenve a gáztartó órétől - Gombos bácsitól - szerezték be tüzelőjüket mindaddig, amig pénzükből futotta. A pénz azonban nagyon "tünékeny" valami, s hamar elfogyt

azután már - aki tehette - kerítéssel át szerezte be az égetnivalót, természetesen úgy, hogy Gombos bácsi ne legyen ott.

A "gyümölcsöstöt"-kodással felülve - a feleség távollétében - a legtöbb munkabíró férfi - Kondor is, Szép is - nálunk "szerzett koksz" melegénél üldögéltünk, s minden "hangadó" itt öntötte ki szivét. Ilyen "szív kiöntés" kellős közepében nyitottak ránk egyszer Hefner és Kertai elvtársak:

- Miért bujtok el itt szaktársak, és töltitek az időtöket oltalan mérgeledéssel, panaszkodással, gyomrotok korgásának hallgatásával? Gyertek közibénk. Minden kedden és pénteken megtaláltok a Fehérvári- és Dombóvári-ut sarkán a vendéglőben!

EGYÜTT A MUNKÁSMŰKEDVELŐKKEL

Szép és Kondor jó barátságban voltak Hefnerrel és Kertai-
val s az ő vezetésükkel egyszer aztán felkerekedett a kokszból kifogyott kis gyülekezet, - különben is tavaszodott már - és ahányan voltunk megjelentünk abban a korcsmahelyiségben, amelyben most - a XX.-ik század második felében - a Kismotor és Gépgyár korszerű kulturális helyiségei : mozi, könyvtár stl van.

A tavasz megérkeztével - 1913-ban - akadtak köztünk néhányan kik munkához jutottak, a többség - velem együtt - tovább várta a jószerencsét. A dolgozók is, de a munkanélküliek is rendszeresen eljártunk a keddi meg a pénteki 9 órai összejövetelekre és maradtunk igen sokszor éjjél utánig. Nyugodtan tehettük, hiszen a többség az indiántelevől került ki, ott pedig a kapupénz teljesen ismeretlen volt, hiszen a Hengermalom-út felől a telep nem is volt bekerítve.

Talán azt is elmondom, hogy ezek az összejövetelek miért kezdődtek aránylag kései órákban? Akinek munkája volt nem igen szabadult esti hat-hét óra előtt, pedig a legtöbben reggel hat kor-hétkor már munkában voltak, de akkor általános szokás volt a munkásokat - kivált napszámos-félét - napi tizenkét-tizen-négy óra hosszatt dolgoztatni.

A munkanélküliek úgyis a korcsmában töltötték idejük javát, részben munkaalkalomra várva, részben előadásokat hallgatva. A sűrű, savanyú füstben néha harmincan-negyvenen is - egy-egy pohár sörhöz három-négy ember is "tartozott", inni persze csak egy ivott - és hallgattuk Hefner szaki fejtegetéseit. Hefner sohasem felejtette el a különszoba asztalára egy nagyszakállú - idős - embernek az arcképét bekeretezve feltenni, a kép - később mindnyájan megtanultuk - Marx Károlyt a szocializmus nagy tudósát ábrázolta.

Az előadások hallgatósága csodálatos átalakuláson ment keresztül, mert Hefner nemcsak azon fáradozott, hogy az "indifferens"-ek tömegét meggyőzze, hanem indulókra, dalokra is megtanított bennünket, sőt elhasznált "ferslagokat" szedtetve széjjel, fokozatosan pódiumot, sőt később - néhány hónap elmúltával - színpadot építettünk.

A dalok, indulók tanulása közben a szebb hangsúllyal beszélőkkel verseket is betanultattak, és amikor már ott tartottunk, hogy a magunk szórakoztatásáról saját magunk gondoskodhattunk volna, akkor Kertai szaki hozott egy caomó papirost meg egy könyvet, és a szerepekre kijelölt férfiak, nők - a legtöbbje még színházat sem látott belülről - másolgatták a szerepeiket.

Az első "nyilvános" előadást nagy izgalmak közepette tartottuk meg, magam és kortársaim^m meg az egészen fiatalok, tehát a negyven felettiék és a tizenhat alattiak a játékokban nem, csak a színpadépítésben, kulissza festésben, mozgatásban, függöny felhúzásban és leeresztésben, maszkkészítésben - hiszen fodrász is akadt köztünk - vettünk részt.

A közreműködő munkástársaink olyan kiváló "színészeknek" bizonyultak, hogy a darab - ha jólemlékszem daljáték volt - megismétlésére készülődtünk, abból azonban sajnos nem lett már semmi, egyrészt mert "ellenesség" is támadt, hiszen egyik éjszaka hazafelé tartva a bokrok mögül bokszerral, botokkal felfegyverzett banda támadt ránk - sohasem tudtuk meg, hogy kik voltak - a végén megfutamtottuk őket, de nálunk is akadtak bevert fejek, vérző orrok. Az előadások először csak megritkultak, és az 1914-es esztendőre forduló tavaszon-kegyáron meg is szűntek. A férfiak legbelevalóbb csoportjait egymás után "hívták be" katonának, a fiatalok ugyan még folytatták volna, de aztán beleszóltak a hatóságok is, és ott Kéle^möldön - vagyis inkább a Lágymányos-szélen - már nem folytathattuk. A műkedvelők java tovább is együtt maradt és átvonultak a József-körútra a Cipő-felsőrészkészítőknél kaptak helyiséget, én őket oda már nem követtem, de mi sem széledtünk el. Eldalolgattunk sokszor késő estig is, de sohasem duhaj nótákat, hiszen a "legények eleje" egyre fogyott.

"Pires zászlót, veres zászlót,
Lobogtatja a szellő,
Jer alája, jer alája
Te jégtalan szenvedő!
Testvérünk vagy, mért ne tartanál velünk?
Ha munkás vagy nem lehetsz mi ellenünk!"

Dalolgattuk a "Jaj de magas, jaj de magas ez a vendégfogadó" dallamára, és más dalt más nóták dallamára, de teljesen ismeretleneket is, például azt is "A szabadság honába tartunk..."

A még be nem hívott legények - ha előadásokat már nem is tarthattunk - azon voltak, hogy együtt kell maradnunk, sőt növelni kell a "gárdához" tartozók számát. Kisebb csoportokba álltunk össze, mint már mondtam a legjobb műkedvelőink átvonultak Pestre. Egy csoport a Gillicze- vendéglőben - most nagyon is szolid helyé változott - a másik az "Örmester" csárdában ütötte fel tanyáját s mi maradtunk a Fehérvári-, és Dombóvári-utak sarkán - a régi helyünkön.

A kis közösségek egyre jobban összeforrtak, most már anyai férfi, legény, asszony, leány és fiatalok volt együtt egy csoportban, mint azelőtt az egyetlenben. A telep élete is erősen megváltozott, még a jársági eredetű Ménkü bácsi is közénk állt és ő volt a legbuzgóbb magyarázója: - "Ha minden ember összefog, aki csak dolgozik, akkor nem történhetik majd meg, ami a tavaszon esett meg, hogy Gyenge néni, aki még a havi tízennyolc korona bért sem tudta fizetni, a telepről a Lenke-uti szükségbarakba "zsuppolták". Ez a szükségbarak-telep ez pontosan ott volt, ahol most a - 1961-ben - templommal szemben lévő piac területén.

Kis gardáink híre lassan tuljutott a Nádorkertkörnyék - a "Beata sola solitudo" határain is, sőt már a "Törökhatomány" árkon is átszállt a hírünk - Albertfalvára, de mikorra mi már felkereshettük volna őket, nem volt kik keressék fel Promontort is, ahová ugyancsak hivatalosak voltunk - dalolni!

1914 nyarán - emlékszem éppen a fehérvári-uti Nap moziból kijövet tudtam meg, hogy Ferenc Ferdinándot Sarajevóban megölték. Egyszerre tele voltunk balsejtelmekkel.

Még tartott az aratás, amikor elsőnek a nagy fiamat, még nem volt szüret mikor a másodikat, és éppenszak beállt a tél amikor a harmadikat is elvitték katonának.

A máskor mindig lármás "Indiántelep" úgy elcsendesedett, mintha lakói mind elköltöztek volna belőle, és csak akkor mo-rajlott fel ismét, amikor Tisza Ilona - gróf Tisza Istán neje - "kegyesen meglátogatni méltóztatott" az indiántelep első hadi-özvegyeit és árváit. Hamar eliszkolt a kegyelmes asszony, mert az elkeseredett asszonyok szemébe mondták: ön, a fiaink gyilkosának a felesége!

Az "Indiántelep" nem is kapott többé "magas látogatót" hanem annál több halálhírt! Az özvegyek, árvák száma ijesztően megnőtt!

A HÁBORÚ SODRÁBAN, munkához jutok a mondurdepoiban, meghal egyik katonafiú után még láttuk átutazni, harmincötdekes csomagok, még egy munkát kellett vállalni, ez sem elég. "Isten veled Indiántelep!"

Amire évekken át áhitoztam, hogy idősödve, alkalmi munkáimat valami véglegesre, állandóra változtathassam, a háború kitörésével valóra vált, sajnos megközelítőleg sem úgy, ahogyan azt korábban elképzeltem.

A mondurdepo békében is katonai igazgatás alatt állt, de most már a szomszédságában épített bakancsgyár is katonai parancsnokság alatt állt, és ez azt jelentette, hogy a fizetés, a jövedelem jóval kisebb volt, mint a "magán üzemknél". Ez is nagy baj volt, de jóval nagyobb baj volt a katonásdi, és ennél is nagyobb, hogy kereső a családban csak másfél volt - én egész és a negyedik fiú félkeresettel. A drágaság folyton nőtt és hozzájött még, hogy a katonafiúknak a megengedett harmincötdekes csomagból minden alkalommal hármat kellett postára adni, ami nem volt csekélység, hiszen sűrűn kellett küldözni, mert meg csak kevés érkezett, s ha azt akartuk, hogy a fiaink kapjanak egy kis "házaít", akkor szinte minden nap kellett csomagot küldeni - fiuként és hetenként kettőt-kettőt, összesen tehát hat csomagot.

A feleségem "uri házaít" ha adtak munkát - mert adtak volna - nagyon sokat kívántak, ahol azelőtt másodmagával takarított ott most neki magának kellett volna elvégezni a munkát. Addig is hajnallal indult, éjszaka érkezett s ha nem akartunk teljesen elkoszolódni, otthon kellett maradnia neki, inkább én vállaltam második állást - éjjeli őr lettem egyik szabadság-téri banknál, három fiokra : az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár, a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank és Hermes Magyar Általános Váltóüzletre vigyáztam. Hiába növekedtek később az árak a fizetésem maradt változatlanul havi ötven korona, a háború végére már alig ért valamit, de én kitartottam mind a két munkámban.

Közben 1914 szeptember 8-án a rákosi rendezőpályaudvaron 10 percnyi időre még találkozhattunk a legidősebb fiunk-

kal. Szabács alól erősen megtizedelve, ujjakkal feltölve utaztatták őket a galíciai harctérre. Tíz perc volt a találkozásra s azután már hiába vártuk a rózsaszín tábori lapokat nem érkezett egy sem, csak a mieink érkeztek vissza sorra "Verwundet" felülírással, de a megsebesülés nem volt igaz, csak a halál volt a bizonyosság, és a horozanna-vielkai tömegsír elnyelte a mi első - legidősebb - fiunkat is.

Az indiántelevi élet nagyon megsomorodott, a műkedvelő csoportok elszéledtek, a munkahelyemen katonai felügyelet volt, kaszárnya-fegyelem, régi társaimmal való találkozásom, ezért is meg az éjszakai külön munkámért is lehetetlen volt már.

Az egyre fokozódó nélkülözés is nehezítette, hogy a budafoki ut legtávolabbi pontjáról nap mint nap a Szabadság-térre járjak - gyalog, mert közlekedési eszköz nem volt, kezdtünk foglalkozni a gondolattal, hogy "beljebb" megyünk lakni és házmesterséget vállalunk újra, bár e téren elég szomorú tapasztalataink voltak már, de a feleségem keresete is nagyon hiányzott s csak ez az egy mód kínálkozott, hogy valamiféle módon ő is keresethez jusson, na persze nem jól jövedelmező bérházban, csak egy olyan helyen, ahol jövedelem jóformán semmi, egyetlen haszon az "ingyen" lakás, viszont munka rogyásig.

Az indiántelevtől való végleges megválás fájdalmasabb volt, mint egykor a szülőföldről, de a kényszerítő körülmények elparancsoltak onnan, tudom összejövetelen vettem tőlük búcsút. Ekkor-e, későbbi látogatásomkor-e, utoljára még eldalolta maradékdalárdánk:

"Hideg szél fuj, édesanyám, hozza ki a kendőm,
Még az éjjel felkeresem a régi szeretőm,
Kiallok a kapujába,
Kibeszélgetem magamat véle utoljára.

Ellőtték a jobbkaromat, folyik piros vérem,
Nincsen nékem édesanyám, ki bekösse sebem.
Gyere kisangyalom kösd be
Sebeimet, gyógyítsd meg a bánatos szívemet.

Odakinn a Kárpátokban dörögnek az ágyuk,
Szegény magyar honvédeknek elfagyott a lábuk.
Nincsen, aki megsajnálja,
Csak az a sok apró gyerek odahaza várja..."

Uj nóta volt, szomorú s nem szégyenlem bevallani a végén már zokogtunk. Ez volt az én búcsúzásom barátaitól, és utolsó látogatásom az indiánteleviek között, soha többé nem láttam őket, mint ahogyan az első s kicsit később a harmadik katonafiamat sem. Isten veled Indián-telev!

VIZIVÁROSBAN

1915 augusztusában búcsúztunk el a majdnem falusias indiánteletől, a nagyobbára egyenlő sorsú, azonos társadalmi "ranglétrán" helyet foglaló emberi csoporttól, és kerültünk egy teljesen más összetételű, számunkra vadidegen tömeg leg-aljára, amolyan viceházmesterfélének egy egyedeiben és tömegében is üres, képmutató réteg kellős közepébe, ahol mindenki lenézett volt végeredményben: A miniszteriális éhenkórászok nem vették emberszámba; a lecsuszó, vagy már lecsuszott papíron még háztulajdonos "bennszülötteket", ez utóbbiak oktalan gőgjükben elzárkóztak a régi "családi házakba" bérlőként "betolakodó" ingatlaltalan "jöttmenteket". Az egész vizivárosi társadalom és vályogviskócsoport régen elavult már, s úgy vélem helyesen cselekszem, ha be is mutatom úgy és olyannak, amilyenek kerek tiz esztendőn át - 1915 májusától 1925 májusáig - én láttam. Egy negyedesztendőn át csak dolgozni jártunk oda, de három hónap hijján tiz esztendeig, ott kellett laknunk is a VIZIVÁROS LEGMAGASABB PONTJÁN, a hajdan "Három korona ház" néven ismert ház közvetlen szomszédságában.

Az u. n. "Három korona ház" a Donáti-utca 12 sz. ház volt, a "Budapest műemlékei" c. mű első kötetének 693-ik oldalán a 709 sz. ábrázolja ezt a hajdan vendégfogadó céljaira épült házat, amely a nevét onnan nyerte, hogy az épület közep-rizalitján három koronát viselt cégerként, hasonlóan a budavári ismert vörössün-házhoz. Csak ez utóbbi nem koronát, hanem sünt.

A "három korona ház" előtt fával beültetett terecskéből ágazott ki a Toldy Ferenc-utca, és kanyarodott lefelé a Donáti-utca, s ez utóbbiból ágazott ki az Iskola-utcába levezető Donáti-lépcső.

A környék prostituáltjainak volt ebben a lépcsőnek elnevezett sikátorban hirhedt tanyája, emlékeként azon időknek, amikor még a török-időkben ezek a társadalmon kívüli páriák valósággal "megszállták" a várkönyéket - titekban, mikor azután a "keresztény" hadak a törököt kiűzték a páriák "napvilágra" jöhettek és annyira elszaporodtak, hogy egész cigánykaravánok tértek át erre "mesterségre" - a nők árul-gatták magukat, a férfiak pedig a nők kitartottjai voltak, és

lassan kiterjesztették "működésüket" a Tabánra is, ahonnan a sikerült kiűzni őket azzal, hogy idővel a házakat lebontották a fejük fölül, a vizivárosi "részleg" azonban kiirthatatlanul tovább "virágzott" annak ellenére, hogy a polgárság állandóan a "kitelepitésük" érdekében kérvényezett.

A VIZIVÁROS TELIS-TELE VOIT a régi idők emlékeivel, mint például a budai "STOCK IM EISEN" a Vám- és Iskola-utca sarkán. Ez a "vasbot" arra szolgált, hogy a frissen szabadult mesterek legények mielőtt "hagyományos" vándorutjukra elindultak volna, ebbe a botba szeget vertek s a töméntelen esztendőben a vas-szeg teljesen beborította, vastuskóvá formálta a farönköt.

AZ ELSŐ BUDAI SZTRÁJK is a Vizivárosban ment végbe, amikor is az 1701-ik esztendőben a budai kőmiveslegények bérkövelésük alátámasztására beszüntették a munkát. A napi harminc krajcárnyi bért harminchárom krajcárra kívánták volna felemeltetni, de a hatóság arra való hivatkozással, hogy az élelmiszer árak nem emelkedtek, nem járult hozzá a béremeléshez.

A VÁRSZINHÁZ volt ezen idők meg a későbbi korok vizivárosi polgárainak - XVIII., XIX., és XX. században - szinte kizárólagos igényesebb szórakozási helye. Ezek a színházlátogatások annyira "familiáris-jellegűek" voltak, hogy ha egy kövér mesterné-asszonyosság eltüsszentette magát, a tüsszentés hangja után a tettet felismerve, a közönség kórusban kiáltotta a jókivánságot:

- "ZUR GENESSUNG FRAU VON GRUNDHUBERIN!"

A bécsi módi "von" szócskát a rátarti "Wasserstadt"-iak a viláért el nem hagyták volna, s hiába "olvadtak" el a vagyonok a vizivárosi "rátartiság" még akkor is virágzott, amikor mi oda költöztünk, s az "elzárkozottság" maradt is végig, ellentétben az "indiántelegen" tapasztaltakkal, itt idegenek maradtunk, légfőbbképpen a szegénységünk miatt.

TOLDY FERENC-UTCA 30 SZ.

BAN

A KATHOLIKUS TANONCOTTHON, ahová egy szerencsétlen pillanatunkban házmesternek elszegődtünk, egész életünknek egyik legszomorúbb fejezetét éltük át.

A hegyoldalban épült ház szuterénjében kaptunk szobakonyhás lakást. A szoba is, a konyha is egésznap gőzben uszott. Szellőztetési lehetőség jóformán semmi, viszont a házmester né kötelessége volt, hogy az intézet lakói - olajos öltözött iparostanoncok seregére - testi fehérneműt, ágyi ruhát mosson, s ennek csak úgy lehetett megfelelni, ha a konyhában állandóan fortyogtak a kifőző fazekat beborító gőzök, párolgott a mosóteknő és görnyedt a mosónő. Ebédet főzni nemcsak idő, de hely hiányában sem lehetett főzni, hiszen a rotyogó mosófazekaktól még egy kis lábast sem lehetett a tűzhelyre tenni.

A szóbeli megállapodás persze "enyhébb" volt mint a megkívánt tennivaló. Állandó reklamálás folyt részünkről, no de egy öregedő éjjeli őr és mondurdepobeli napszámos mit tehetett volna egy pápai prelátnak ellen a háború második esztendejében? Semmit, hát maradtunk mindaddig, amíg fizikailag futotta a feleségem erejéből, mikor azután belebetegedett a tömérdek lépcsősurolásba, hálóhely takarításba és ruhamosásba, akkor éjnek idején szinte megszöktünk, csak addig még sok minden történt a "Szent József Otthonban".

Az otthonban példátlan szigorúsággal tartottak fegyelmet, a tanoncokkal szemben alkalmazott testifenyíték annyira megszokott volt, hogy a megverték ordítása talán többször hangzott mint a közeli templomok harangszava. Egy-egy megfenyített szerencsétlen be-be menekült hozzánk és ilyenkor záporoztak felénk a fenyegetések : Bérlevonás stb.

Bérlevonás, szomorú volt és nevetséges, hiszen a tömérdek munka ellenében kaptunk egy dohos pincezugot és annyi készpénzt, amennyit egy vizivárosi vityilló éppen csak felügyelő házmestere is megkapott.

Vasárnapokon "hivatalból" részt kellett volna venni a miséken, számonkérték a gyónást, és kaszányahangon kaptuk az utasításokat. Boldegan mentünk volna már vissza az indiántelepre, bármi áron, de erről már szó sem lehetett és új lakáshoz jutni 1915-ben Budapesten már lehetetlen lett volna,

már a falura való visszaköltözés gondolata is felmerült bennem, itt aztán tapasztalhattam, hogy a mondurdepoval "törököt fogtam" aki nem eresztett.

Felkajtatam fél-Budapestet! Szurdikba is belementem volna már a családommal, de most már még visétség sem kínálkozott, s végén a "véletlen" - a szegényember békebeli egyetlen pártfogója - jött segítségünkre. A Donáti-utca 10 sz. alatt egy udvari kis épületet erősen a hegyoldalhoz simulót egyik előljárósági tisztviselő viztelenített és átalakíttatott magának, de rövid idő múlva tapasztalni kellett, hogy kár volt a "gőzért", mert a természet tiszszeresen adta vissza a gőzt. Nem izzadtak a falak, hanem amikor már a "szigetelést" legyőzték vizesésnek bizonyultak. De már minden mindegy volt, csak fal és fedél legyen mi vállalkoztunk a beköltözésre, de szabadulni az "Úr jámbor szolgáinak" keze alól, és amikor a tisztviselő kimenekült a nyirkos oduból, mi egy éjszaka bemenekültünk a csendes oduba, és utána eltöltöttünk benne kilenc egész és egy negyed esztendőt.

Nappal nem volt elviselhetetlen a folyton nedvedző, dohos odu, mert két ablaka is nyílt a fölszintes ház napsütött, fával beültetett udvarára, és mint hajdan szilajpásztor koromban Szentgyörgy napjától Szentmihálynapjáig most is "szabad ég" alatt töltöttem időm legnagyobb részét, a mondurdepoiban az udvaron dolgoztam, odahaza udvaron étkeztem, bóbiskoltam és "fogadtam látogatóimat" éjszaka pedig - de ezt télen-nyáron - a féléjjelt az utcán töltöttem, őrizvén három bankfiókot. Aludni, azokban az esztendőkben talán nem is aludtam és késő öregségemben is azon tűnődöm, hogy hogyan is bírtam én ezt ki? Bizonyára úgy, mint az a hadi-reakt, aki úgy sebesült meg, hogy többé álmra nem hunyhatta a szemét, kávéházzól-kávéházra járt, ismert volt egész Budapesten. Én csak egy kávéházba, a tőzdepalotabeli Unio kávéházba jártam amikor már a gazdag tőzsdés úrak hazatértek otthonaikba. Hosszú téli éjszakákon, hogy nem fagytam meg és estem össze a bakterkedésben, annak volt köszönhető, hogy a takarítószemélyzet engem is és a közeli konflisállomás pitlisemberét is megtűrték a meleg kávéházban.

II. ker. Donáti-u 10 sz.

Az u. n. Minczberger-házba költözvén be tapasztalhattuk, hogy ez egy merőben más világ, mint volt az indián-telepi. A köszönőviszonyon kívül más nem kötötte össze a házbeliakat, akik pedig egyáltalán nem voltak sem magasrangú, sem benszülött családok. Még a háboru infernoja sem tudta enyhíteni az u. n. ranglétrát, pedig voltak a házban nálunk "hátrébbvalók" is, de azok régi vizivárosiak.

Némi "enyhülést" hozott, hogy a harmadik fiunk 1916 tavaszán - éppen husvét ünnepeére - a harctérről két heti szabadságra hazaérkezett. Pontosan husz esztendő s mult, a pécsi tizenkilencedik honvéd gyalogezredben szolgált szakaszvezetői rangban s a mellén már két vitézségi érem díszlett. Rendkívüli testi erejű, igen arányos növésű, férfiasan szép fiatal fiú volt már a megjelenésével is mindenkit "meghódított" s az ő révén enyhült az a ridegség, amely bennünket még több, mint félesztendő után is "körül vett."

Két hétig tartott szegénynek a vendégeskedése, aztán vissza ment a harctérre, ahonnan megérkezéséről még tudósított, de utána már csak a tiszthelyettes levele jött meg, amelyben arról tudósított, hogy a rendkívüli eredményekkel is bíró husz esztendő s fiatalember a Pruth folyóba fulladt, mert gyors visszavonulás volt és uszni nem tudott.

A kis szakaszvezető emberi értékének bizonyossága, hogy a "keze alatt" szolgált idős somogyi emberek még évekkel halála után is csakmint "Imre apánkat" emlegették a gyermekkoru honvédet, de nem azzal a "mellézköngével", mint a főherceget, aki

"... a bakáit szereti,
mégis káposztával eteti."

1916-ban már nagy bajok voltak az élelmezés körül, a battyhyáni-téri csarnokban már a "hadi" - lósziv, lómáj és marha-lép stb. - is csak nehezen volt kapható, kenyér csak kukorica járta, azt meg még szeletelni sem lehetett csak kosárban, sapkában "ömlesztve" vihettük haza és beleharagni csak úgy volt lehetséges, hogy a nyelő előzőleg befogta az orrát.

A héttagu családukból kettő már hiányzott - elesetek a harctéren, a harmadik fiú súlyos sebesülten németországi kórházban feküdt,

a két kisebb - egy fiú és egy leány - bár dolgoztak, de keresetük még igen csekély volt, sőt az én két keresetem sem volt már komoly érték, a korona vásárlóereje rohamosan csökkent, a mondurdepo megtelt "dekkolo" gazdag budaörsiekkel, törökbálintiakkal meg más helységekből valókkal, akiknek a fizetés mit sem jelentett, én magam szinte egyedül meg bizony nem szólalhattam és a "bankbeli" fizetés is - az éjjeli óráéért - nem emelkedett, a feleségem pedig választhatott aközött, hogyha dolgozni megy akkor nincs aki sorba álljon, ha pedig nem dolgozik a jövedelem nem négy, de már egy ember megélhetésére sem elég. Választotta azt, hogy félészakákat sorba áll kellemetlen illatu kukoricakenyérért, burgonyáért, savanyurépáért és olyan bűdös melaszért, aminek a bűze még a kukoricakenyérén is tultett.

Ekkor már senkit sem érdekeltek a formaságok, de azért a társadalmi "válaszfal" nem enyhült, az "uri népek" - csekély jövedelmi hivatalnokcsaládok - úgy segítettek magukon, hogy leszegett fejvel suhantak udvarunkon így legalább nem kellett köszönni.

Gondjainkat még növelte, hogy a legidősebb és halott fiunk gyermekét az anyja elhagyta s ha nem akartuk elveszni hagyni, hát magunkhoz kellett venni, ami eggyel több éhes szájat jelentett.

Csak a bolond nem látta, hogy a háboru a monarchia számára elveszett, és féltő volt, hogy a befejeztével akkora munkanélküliség lesz, amihez képest a századeleji munkanélküliség semmi. A legkisebbik jövője foglalkoztatott, semmi tanult mestersége, erős munkára alkalmatlan hiszen a serdülőkori nélkülözés, utána pedig a háborus nyomoruság igen gyengévé tette. Felmerült a gondolata, hogy iskoláztatni kellene. Igen ám, de hogyan? És megint a szervezett munkásság volt segítségünkre erejével és emberszeretetével. A vég-utcai népházban esti tanfolyamok voltak s oda irattam be a legfiatalabb fiút, sikeresen el is végezte a négy polgárit, és napszámosserből irodai munkára került, amely ha anyagilag nem is jelentett emelkedést, de legalább elviselhetőbb munkafeltételt biztosított.

A háborut szörnyen unta már mindenki. A mondurdepoiban azonban erről még beszélni sem lehetett, mert a katonai felügyelet árgusszemekkel figyelt, onnan elmenni sem volt mód, hiszen mint a katonák szolgáltunk, ez afféle munkaszolgálat volt. A forradalom bekövetkeztéig nem is változott a sorsunk, akkor meg egyszerre munkanélkül maradtam mindkét munkahelyemen, s a nagy nyomoruság tartott egészen addig, amíg a tizenkilences proletárdiktatura be nem következett, a diktatura ideje alatt végig falun mezőgazdasági munkán dolgoztam, *de arról nem is beszéltem.*

MINÉL JOBBAN ELMERÜLT AZ ORSZÁG a háboruban, annál jobban nehezült meg kivált a tanulatlan munkás - a napszámos-féle - élete. Mondurdepobeli, amugy is alacsonybérű társaim közt járványszerűen terjedt el a "második mészak" - fusizás, aratásvállalás stb. Fusizás csak gyakorlott szakembereknek, vagy ezermestereknek kínálkozott, a magamfajta, semmiféle szakmát sem tanult, öregedő embernek alig kínálkozott valami, az én "második mészakom" az éjjeliőrség teljesen értelme vesztett lett, hiszen béremelési kérelmeimre csupán vállvonogatással feleltek. Mezőgazdasági munkára jelentkeznem nem lehetett, mert ha a mondurdepoból el is lóghattam volna, a bankot nem volt kire bizni, tehát csupán házkörűli munkára vállalkozhattam. Ettől még nem nagyon lódult meg a keresetem, mert kevés volt a "fuvarozni való" is, hiszen alig volt már felhozatal a csarnokba, u. i. "hordárkodást" vállaltam a batthyány-téri vásárcsarnokban.

A kereset értékzsugorodása azt jelentette, hogy az élelmezési, és ruházkodási lehetőségeink a minimum alá szálltak, soha ekkora szegénységben életünk során még nem voltunk. Annyival is hátrányosabb helyzetben voltunk másokkal szemben, hogy a gombamódra szaporodó vállalati beszerzési csoportok minket "elkerültek."

EGYEDÜL A KENYÉRÁLDÁSBAN volt részünk. A közuti villamosvasut az alkalmazottait - ha kukoricással is de kenyérrel ellátta. A rokonságunkban volt egy pesterzsébeti lakos villamoskocsivezető, akinek a felesége mindennap megjelent nálunk egy "beszerzési csoporti" kenyérrel, hogy legalább ebben nem szenvedtünk hiányt, más minden hiányzott. Mi is szörnyű nélkülözésnek voltunk kitéve, hát még azok, akiknek semmiféle segítség sem jutott.

A HÁBORU VÉGÉT megváltásként üdvözöltük, aztán hamar csalódtunk. Beütött a munkanélküliség. Engem a mondurdepoból menesztettek, a bankörzés megszűnt és az elhelyezkedés annyira kilátástalanná vált, hogy hosszas várakozás, keresgélés után falura tettem át működési színhelyemet. Sok falusi férfi pusztult el, az u. n. spanyoljárvány is sokáig gúhögött az orvosi ellátásban alig vagy egyáltalán nem részesülő vidéken. És az is különös volt, hogy jobbára a fiatalok pusztultak. Sokan voltak akik este látszólag egészségesen feküdtek le, és elállithatatlan orvászás lepte meg őket úgyhogy többé fel sem keltek az ágyból. Ebben a szomorú sorban ismerőseimnek sok állatját gondoztam, mert különben nem lett volna aki törődjék az amugy is megfogyatkozott állatállománnyal, így éltem és küldhettem csomagot a Budapesten hagyott családnak. Titkon az a remény is táplált, hogy talán mégiscsak lesz föld-

osztás s majd én is részesülök benne, reményeim azonban nem váltak valóra, a lábamat megvetnem a faluban nem sikerült, de továbbra is ott maradtam.

A PROLETÁRDIKTATURA BEKÖVETKEZTÉVEL a faluban a helyzet egyszerre gyökeresen megváltozott. Ha magamat sikerült volna megtízszereznem, akkor sem tudtam volna eleget tenni a rámváró megbizásoknak, mert annyian kerestek - kivált Budapestről. A magam részéről kitértem e megbizások teljesítése elől, amely a legtöbbször élelmezési előnyök kiharcolása lett volna, végeztem a munkámat amelyet vállaltam és amiért tisztességes bért kaptam, tej és tejtermék bevásárlója lettem a batthyány-téri csarnoki áruseknek, ez azonban ideiglenesnek bizonyult, s amikor a proletárdiktatura elbukott, megszűnt az én bevásárlói munkám is, és újra munkanélkülivé váltam igensekadmagammal.

Hosszú hónapokig próbáltam napszámosi vagy legalább alkalmi munkához jutni - Budapesten. Sok sikertelen próbálkozás után újra visszatértem falura, szőlőmunkán, építkezéseken - kalákában végzett falusi háztöméseken, agyagból döngölt falak emelésén - vettem részt. Ez alatt a család egyetlen kereső - a legkisebb fiú hivatalnok - fizetéséből próbált megélni, ez persze nem ment, hiszen a feleségem, a fiam, a lányom, és az általam örökbefogadott unoka - a legidősebbik, hősi halott fiam is/ke-láskorú gyermeke - tette ki ekkor a fővárosban maradt családot, az én természetesen nyújtott támogatással együtt sem volt egy keresmény elég megélhetésükhöz.

JÓVAL A PROLETÁRDIKTATURA UTÁN foglalkoztam a gondolatokkal, hogy a sokak által annyira áhított házfelügyelőséggel próbálkozzom majd, mint annyi idős munkástársam is, akiknek a családi költségvetésében is a legnagyobb tehertétel a folyton emelkedő lakbér volt. A restauráció által szabadjára engedett kapitalista szegényembernyuzás a legkirívóbb a lakbéréknél volt, különösen az u. n. szabadrendelkezésű házaknál. Ezekben az időkben töltődtek fel olyan ijesztő mértékben az elhagyott katonai barakkok a Valérián, a Zita-telepen, Budán a Karolina-úton és mindennütt, ahol erre lehetőség nyílt és jött divatba a vagonlakó.

VÉGRE 1924-BEN SIKERÜLT HÁZMESTERBÉGHEZ JUTNI a Várban, az addig eltelt öt esztendő szörnyű bizonytalanságáról emlékezni nem is sikerülne, hiszen ez a fél évtized szó szerint a percről-percre élést jelentette velem együtt száz és százezernek.

A "MÉLTÓSÁGOS" VÁRBAN.

A vizivárosban partájként - bérlőként - is "kiközösített" volt a "ranglétra" legalsó fokán élni próbáló napszámosféle, de a vizivárosiak "kasztrendszere" emberségesnek tűnt a várbeliek "rétegződéséhez" képest, de erről majd később.

A BÉCSIKAPU-TÉR 8 SZ. HÁZBA a báró Zichy-Chikan Móriféle, bérlők által lakott paletába csere utján jutottam a házmesteri lakásba. Egy állami nyomdai alkalmazott cserélt velem. Egymásnak nem tehattünk szemrehányást később sem, mert ez a lakás éppen olyan dehes, nedves és egészségtelen volt, mint az elcserélt Donáti-utca 10 sz. alatti régebbi lakásunk, azzal különbséggel azonban, hogy a régebbi lakásunkat legalább a nap egésznap beragyogta, míg a bécsikapu-téri belthajtásos "kriptaszobát" a nap sohasem érte, a konyhája is primitív és nap-talan, sötét villany és kémény híjjával.

Az utcai szoba - mert kétszobás volt a lakás, az egyik szobáért bért is kellett fizetni - ha világosabb is volt az udvarinál ugyanolyan nedves és dehes, elavult és régi, kéménylyuk itt sem volt, ebbe mégis az időközben családot alagított és önálló lakással rendelkező kisebbik fiam költözött, hogy legalább a lakásbér átvállalásával segítsen rajtunk.

A LAKÁS TÉLI PÜTÉSE ÉS A KONYHAI FŐZÉS, az külön "cirkusz" volt. A konyhában - még a középkerben - szabadtüzhelyen főztek, és a mi kerünk takaréktüzhelyének csöve csak úgy a levegőbe eregette volna a füstöt, ha mi deszkából nem eszkébálunk egy u. n. keremfegőt, amely aztán lehetővé tette, hogy a szobákba is állítsunk be legalább egy-egy u. n. debkályhát, de ezeknek a csövei napok alatt elkermeződtek, ugyszintén a tüzhelyeké is meg természetesen a keremfegő is. Kéményseprő csak tetemes díjért vállalta volna a kecsinyi kerem kitisztítását, ezért aztán mi magunk kermeltünk minden másednap, és a percet is átkezva, amelyben a gondolat megfogant, hogy ebbe műemléknek bizonyára értékes, de lakás céljaira nagyon is elavult és primitív házba beköltözzünk.

DE MÉG EZ A FOLYTONOS KORMOLÁS is elviselhetőbb volt a házban meghonosodott "ranglétránál" pedig csupa filléres gondal küzködő nagyságos, tekintetes és téns urak, asszonyságok laktak, de mégis olyan magasan herdták az errukat, hogy gyomer

kellett hozzájuk. Egyike-másika még azt is elvárta volna, hogy másfélévesnyi kisunokám is előre "Kezit csókolom"-elja őket.

NEM VOLT KÜLÖNB A HELYZET a szomszéd házakkal való érintkezésben sem. A méltóságos és nagyságos háziurak által egyedül lakott házak házmesterei "különbgyebbeknek" tartották magukat a bérházak házmestereinél. Az akkor még forgalomban lévő fogateskocsik parádéskecsisai, az uraságok inasai sokszor gőgösebbek voltak saját gazdáiknál, akik közt pedig nem egy akadt, hogy a széna-téri piacra maga járt bevásárolni, de a leány - legtöbbször gyermek még - ott csöretetett a nyomában de mindig inkább őt, mint három lépés távolságban. Az elképzelhetetlen volt, hogy a "leány" - kis cseléd - a "nagyságos vagy méltóságos asszony" oldalán mehetett volna a vári utcán.

A VÁRI BOITOKBAN a kiszolgálásnál is "divott" ez a belső megkülönböztetés. A szatócsüzletek tulajdonosai hétréthajolva szolgálták ki a könyvre vásárelt tíz deka szalámit a "méltóságos asszony"-nak, pedig a pénzük után de sokszor finomkedva "futhattak", viszont nem bekáztak a készpénzzel fizető házmesternek.

AZ ARISZTOKRÁCIA IGYEKEZETT az "udvar" közelében megtelepedni, és az urhatnám ujjgazdagok is kezdték "előzönlenni" a Várat, csak a "személyzetet" túrta maga körül a "méltóságos Vár" uri közönsége, a többi "alsóbb kasztbeli"-nek lassan el kellett "fogyni" a Várból, így került a "mi" házunk is gróf Eszterházy Mórira tulajdonába, hogy azt a maga "magánpalotájává" alakítsa át. A bérlőket és a preli házmestert menesztették, akkor, amikor a leggyöbb lakásuzsera folyt még. A fiam például a Magyar Általános Inagatlanbank táltos-utcai házában bérelt ki szobakonyhás lakást havi 86 pengő 66 fillér bérért és fizetett még három havi bért előre "óvadék" fejében, három évi használatra kamatmentesen és még külön 70.-- pengő "szerződési díjat" az ügyvéd urnak, aki mindjárt küldte a fizetés letiltást, ha a "partáj" csak egy órával is megkésett a fizetéssel, mert az óvadék csak a szerződés lejártával, az utolsó negyedben vált újra tulajdonává a kiuzserázott lakónak.

ÉN SEM JÁRTAM KÜLÖNBÜL, a III. kerületi Pacsirtamező-utcában vettem hirtelenjében háromszáz pengőért, egy havi ötven forintos bérű szobakonyhás lakást, de félévnél tovább nem bírtuk, illetve a fiam fulig eladósodott, és segítségért - ez 1930-ban volt már - a szakszervezetekhez fordultunk.

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁRS SZÜKSÉGLAKÁSTELEPÉN

A BIHARI-UTCÁBA, a mindenből kikopott szegények, munkanélküliek "eldugására" épült, konyhanélküli, egyetlen helyiségből álló "szükség lakásba" hatvankét esztendő s keromban jutottam el. A telep mindenegyik lakásában elesett emberek, főként népes és keresetnélküli családok laktak, a Valériásoknál csak annyival "különbek", hogy maga az épület egészségesebb, tisztább volt, egyébként az "életnive" ugyanaz: Munkanélküli egészséges fiatal férfiak, támasznélküli öregek, állástalan diplomások, és majd minden épületben akadt fiatal prostituált. Különösen nevezetes és ismert volt egy ragyogó szépségű, fiatal cigányleány, aki betegségeivel végigfertőzte majd a féltelep férfijait s azok más nőket.

A telep külsőleg elviselhetőnek látszott, belül ellenben a legtöbb lakás olyan volt, hogy nyugodtan ki lehetett volna írni a legtöbb ajtó fölé jelmondatul; "H a l a n d ó k i e k ü s z ö b ö t á t l é p e d , h a g y j f e l m i n d e n r e m é n n y e l !"

A PUSZTA FÖLDÖN HÁLF a legtöbb ottlakó, s ha volt kabátja azal takarózott, a buter majdnem ismeretlen volt, csupán egy-két kivétel akadt, mint például emeleti szomszédunk, egy vak zngora-hangelő, aki népes családjával elég rendes körülmények között lakott szerényen bebuterezott lakásában, de ez érthető, mert a nagyon is kulturált, művelt és olvasott ember bihari-utcai fogalmak szerint elég szépen keresett, még gyermekei iskoláztatására is futotta jövődelméből, de ez nevezetesen kivételes eset volt, mint kivételes volt a mi körülményünk is, hogy ágyban hálunk, a lakásban szekrény volt és a szekrényben ünneplőruha is, amely később nagy nevezetességre tett szert a telepen.

A BELESÉGEM FANATIKUS TISZTASÁGSZERETETE, fáradhatatlansága, szorgalma nem engedte meg, hogy végleg elmerüljünk. A jó és régi buterainkat eladta, varrógépet és kevésbé jó butereket vásárolt. A gépen feltegzatott, a buterekkel pedig a lakásunkat aránylag rendesen berendezte, és minden ráérő idejében takarított. Ennek az a haszna is megvolt, hogy a néhány hónap alatt pöleskatenger-ré változott telepen, a mi lakásunk tiszta kis sziget maradt. A mi lakásunk élő illusztrációja volt annak, hogy a szegénységnek nem okvetlen velejárója a szenny és az otromba szó, mert nálunk rend volt és békesség.

Na persze ez a tisztaságkérdés sem olyan egyszerű, egyedül a szándék nem jelentene semmit és pusztán a folyóvíz sem elég, szappan is kellett, ezt pedig nekünk is megkellett koplalni, de mit tehetett volna az olyan család, ahol akkor is koplaltak, ha a pénz nem éppen szappanra kellett volna.

A LAKÁSOKBA A GÁZ IS BE VOLT VEZETVE - persze a Bihari-utcaiakba csak - de a többszáz család a ritkán főzött ebédet azért nem készítette el, mert ugyancsak kevésnek volt egy vagy több huszfileres az automataórába való bedobás céljaira, anélkül pedig nem volt gázszolgáltatás. Agyafurt módon spekuláltak ki a "szociálpolitikai osztály" illetékesei a telepiek gázellátását, nem utólag szedették be a telepen a fogyasztási díjakat, mondjuk mint eszelekedtek a Belvárosban, hanem előre kellett volna fizetni, ha lett volna miből.

A BÉR ARÁNYLAG ELVISELHETŐ lett volna, havi öt pengő, de ezt a zongerahangelőék kivételével talán senki sem tudta megfizetni, hiszen volt család amelyiknek pénzbevétele egész hónapban a nagyon ritkán adott egyszeri nyolc pengő szociálissegélyen kívül más bevétele nem volt. A "főméltóságú asszony nyomerevhitő akciója" a Ferencváros és Kőbánya külső szegélyéig sohasem jutott el, bennünket a "jótékonykodó uriaszonyok" messzire elkerültek.

A MAGAM ALKALMI MUNKÁJA - csomagcipelés -, meg a feleségem feltevezése után a mi mindennapi melegételünk a Sipóc-akció nélkül is biztosítva lett volna, de a Debrecenben lakó leányom férjestül mindig munkanélkül volt, s a gyerekei a legtöbbször nálunk voltak - egy állandóan, de néha három is, és ő maga is elég gyakori vendég volt jóllakni egyszer-egyszer, ilyenkor aztán az utiköltséget is mi "nyögtük".

ISZONYÚ NEHÉZ VOLT öregségünkben az életünk. Állandó munka és kereset nem volt, a "bázis" a legkisebb fiu rendszeres juttatása volt - eleinte havi tizenöt pengő, ehhez ha sikerült még havonta tíz-tizenöt forintot hozzákeresni, és ebből fizetni öt pengő lakbért, aztán élni negyedmagammal: Én, feleségem és embernyi nemkereső unekák, és elég sűrűn az asszonylányunk.

A telepiek közt "feltűnő" életszínvonalunk, a havi 25-30 forintnyi - helyesbíték - pengőnyi jövedelem az illetékesek figyelmét is reánk irányította. Az ötpengős lakást el kellett hagynunk és amikor erre nem voltunk hajlandók, akkor erőszakkal áttelepítettek bennünket a Mária Valériára!

A.

A FELESÉGEMMEL A BIHARI-UTCAI TELEP UDVARÁN
1936-BAN.

E P I L O G

A Valéria-telepi időkről, az onnan való elköltözésről, a vidéki tartózkodásról, és egy munkás élet "befejezéséről" álljon itt a legkisebbik fiú által elmondott történet, az írásom korábbi fejezeteiben már említett ünneplő öltönyről:

Azt mondják, - s van is benne némi igazság -, hogy a hiuság az egyik leggyakoribb emberi gyarlóság. Lehet, nem vitatkozom, csak az ellenkezőjét vallom:

Már miért volna gyarlóság az, amiből igen sokan - némelyek nagyon is jól - megélnek? Mert ugyebár a divat nem más, mint a hiuság elsőszülöttje, s belőle él meg a birkatenyésztő, a juhnyíró, a selyemhernyós, a pamut-termesztő, a fonó, a szövő, az árus, a divattervező, a szabó, és sorolhatnám még oldalakon át. Csak annyit még, hogy édesapám is "keresett" néhány garast - mert akadtak "hiu" emberek, még a régi Valéria-telepen is.

Amit eddig elmondtam, az a történet szempontjából nem is fontos, de mert emberféle sehová sem rent be ajtóstul, hát én is ezzel a kis elkanyarodással "koptatok" be az olvasóhoz.

Az egész tulajdonképpen úgy kezdődött, hogy édesapám -nak a térde is, könyöke is "kiváncsiskodni" kezdett vagyis mindkettő kilátszott egyetlen szál öltönyéből. Közben a Rákóczi-úton, az "elszakithatatlan" öltönyök boltjának kirakatában, vevőcsábítás céljából kitettek egy magas embernek való, középszürke duplaseres öltönyt. Apám éppen a kirakatbetétel pillanatában vetődött el arrafelé.

- Kilencvenhat pengő egy ilyen gyönyörű öltönyért nem is sok annak, akinek van, - morfondírozott édesapám.

Tartja magát a hír, hogy "fényes nappal nem is jár az ördög". Ej dehogyis nem. A hiuság ördöge minden bizennyal, de az is lehet, hogy csak a közeli ősz ígérkező hidege édesapámat valósággal "oda szegezte" a Rákóczi-uti belt kirakatüvegéhez.

Mondhatná ennek a kernak ismerője, hogy miért ide és miért nem a Teleki-tér ruhásbódéinak valamelyik "szabad"

kirakatához, vagyishogy hát miért nem a zsibajra ment apám? Amilyen egyszerű a kérdés, éppen annyira magátólértetődő a felelet is:

- A zsibajon nincs részlet!

Egy szó, mint száz ; három-négy heti "kacérkodás" után szerevén egy állásban lévő, hitelképes jótállót, - apám megvette a ruhát, s most már csak arra várt, hogy milyen ünnepélyes alkalomkor veheti majd fel?

Egyszer ez is elérkezett! Férjhez ment Gyékény Gizi, és ki más lehetett volna a násznagy, vagyishogy tanu, csakis az én apám, mint akinek abban az időben a legislegszebb ruhája volt a Füleki-úttól a Bihari-utcáig terjedő városrészben. Így történhetett meg aztán, hogy apám vadonatúj öltönyében Égi Miska a vőlegény feszített az esküvőn, apám pedig az anyám által összetoldozott régiben - parádézott.

Ez az esküvő nemcsak Gizi és Miska további sorsát pecsételte meg, de apám új öltönyét is. A későbbiekben már alig volt apámnak köze hozzá, csak annyiban, hogy anyám zárta be a szekrénybe, mindannyiszor ahányszor egy-egy ünnepi szereplés után az elkövetkezőig vissza-visszatért körünkbe, ja és persze még annyi, hogy a részletet is apám fizetgette be az "elszakíthatatlan ruhák" boltjának pénztárába.

A "kölcsönöltönné" előlépett duplasorosnak első "apródja", parádézója a Mák-gyerek volt, amikor jelentkezni ment a Magnezitipar személyzeti osztályára, mert a gyár éppen hivatalszolgát keresett. Nem mondom az öltöny kicsit nagyon is lötyögött ifjabb Mákon, de azért a siker nagy volt. Felvették a gyereket az állásba, és mert oda csak pucparádében illet járni, hát két hét is beletelt, amíg az öltönyt többszöri sürgetés után visszakaptuk. Egy-két pecséttel, de ez nem lehetett akadály, hogy Dézsi Géza bácsi az Ecséri-ut kuglibajneka kölcsön ne kérje, a sampion ugyanis vidéki rekonaihoz disznótorra volt utazandó.

Az újabb pecsétek kétségtelenül bizonyították, hogy Dézsi bácsi igazat mondott, amikor azt állította, hogy egy ültőhelyében két kiló hurkát megevett a torban.

- Affene a bendőjébe, - fakadt kisidő múlva ki apám, aki szintén szerette a hurkát, de ehelyett újabb pecsétekkel érkezett vissza hozzánk az öltöny, amely aztán résztvett

segéddéavatáson, kézfogón, kültelki banketten, úgy hírlik, hogy még verekedésben is, ez utóbbit egy eléggé el nem titkolható szakadás bizonygatta, de apám még egyetlenegyszer sem viselte, egészen addig nem is volt rajta... De ezt majd a végén mondom el.

Ha vannak angyalok, akkor édesanyám egészen bizonyosan az, mert apám tiltakozása ellenére minden jelentkező megkapta egy-két hétre a parádés öltönyt. Még "szerencse", hogy apámban volt valamelyes "üzleti érzék" és így fakadt ki:

- Kilencvenhat pengőbe kóstált ez az öltöny, ha már befektetés nem is térül meg, de kamatozzék!

Ettől kezdve csakis használati díj előzetes lerovása ellenében vihette a kölcsönkérő az öltönyt.

A hatvan-hetven fillérekből csak nem akart összegyűlni az anyagi, mert hiszen a kölcsöndíjat majd mindig édesanyám a sajátjából adta-vette a díjakat. A kamat ha nem is növekedett, annál inkább nőtt a hirnév, s ennek az volt a "haszna" hogy a Valérián, de még a távolabbi környéken is alig mult el lakodalom a kölcsönöltöny nélkül.

De más nevezetes esemény sem igen mulhatott el nélküle. Egy a legnevezetesebb és legszomorubb mégis nála nélkül zajlott le - ez a háborubaindulás volt, pedig a Bihari-utcából és környékéről igen sokan mentek el és annál kevesebben tértek haza. Most már senki sem kérte az öltönyt, egyetlenegyszer kérték kölcsön az öreg Zsivorás, de ő "ingyen" kapta meg. A háborúból beteg hazatért fia meghalt, és a temetőbe apám öltönye is kikisérte.

Azért mégsem az öreg Zsivorás volt az utolsó "idegen" viselője apám öltönyének, de az már Marcaliban, nagyon a háború vége felé történt, hogy egy asszony is beleöltözött. Aztán egy szép napon az asszony is, a ruha is nyomtalanul eltűntek a hétszer is gazdát cserélő faluból. Le is mondtak róla a szüleim, de csodával határos módon a felszabadulás pillanatában az asszony is, az öltöny is előkerültek, és az öltöny végleg a szekrénybe költözött, elő sem került többször, mint egyetlenegyszer.

Az u. n. "élet" nem a sentimentális, még az olyan jóságos teremtményeket is átengedi a halálnak, mint amilyen volt az én édesanyám.

Apám még hat teljes esztendeig siratgatta anyámat. Aztán egyszer a szülőfalumból sürgöny érkezett, ahol édesapám élte nyolcvanhárom esztendejének terhével éldegélt a felszabadult nép által neki juttatott nyugdíjából.

A sürgönyi felszólításra apámhoz siettünk. Hiába. Kiterítve feküdt az első szobában, de rajta volt a parádés ruha. "Életében" először!